TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

TASAVVUFÎ DÜŞÜNCEDE SAYI SEMBOLİZMİ

(MEVLÂNÂ VE YUNUS EMRE ÖRNEĞİ)

Yüksek Lisans Tezi

Elif YÜCE ABAY

Ankara, 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

TASAVVUFÎ DÜŞÜNCEDE SAYI SEMBOLİZMİ

(MEVLÂNÂ VE YUNUS EMRE ÖRNEĞİ)

Yüksek Lisans Tezi

Elif Yüce Abay

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Muhammet Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU

Ankara, 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

TASAVVUFÎ DÜŞÜNCEDE SAYI SEMBOLİZMİ

(MEVLÂNÂ VE YUNUS EMRE ÖRNEĞİ)

Yüksek Lisans Tezi

Elif Yüce Abay

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Muhammet Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

1- Prof. Dr. Muhammet Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU

2- Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ

3- Prof. Dr. Hamdi KIZILER

Tez Savunma Tarihi:

09/10/2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Muhammet Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU danışmanlığında hazırladığım "**Tasavvufî Düşüncede Sayı Sembolizmi (Mevlânâ ve Yunus Emre Örneği) (Ankara,2025)**" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 10.11.2025

Elif YÜCE ABAY

ÖN SÖZ

Tasavvuf ve Matematik alanlarında aldığım eğitimler sebebiyle bu iki disiplinin kesişen yönlerini tespit ederek sayı sembolizmini açıklamak tezdeki ana amacım olmuştur. Sayıların gizemli dünyasına tasavvufî açıdan bakarak Âlemlerin Rabb'inin sonsuz kudretini idrak edebilmek adına bu tezin faydalı olması temennisindeyim.

Sayıların mistik yönleri ve gizli ilimlerde kullanılması asırlardır insanoğlunun dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda bu konulara değinerek bazı kişilerce zor ve sıkıcı bulunabilen matematiğin tasavvufla birleştiğinde Allah'ı kudretini tanımak amacıyla aslında ne denli önemli bir bilim olduğunu vurgulamaya çalıştım.

Sayı sembolizmini açıklarken eserleriyle ölümsüz olan ve günümüzde de birçok araştırmaya konu olan iki büyük mutasavvıf Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'in *Mesnevi* ve Yunus Emre'nin *Divân* adlı eserlerini inceledim. Bu eserlerde kullanılan sayıların tasavvufî bazı terimlerle karşılığını yazarak her iki mutasavvıfın ortak ve farklı kullanımlarını ortaya çıkarmaya çalıştım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca her aşamada yanımda olan, akademik bilgi birikimi ve tecrübesiyle tezimin oluşumuna çok kıymetli katkılar sağlayan, değerli danışmanım Prof. Dr. Muhammet Mustafa Çakmaklıoğlu'na en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Tez jürimde yer alarak değerli katkılarını sunan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Vahit Göktaş ve Prof. Dr. Hamdi Kızıler'e gösterdikleri ilgi ve yapıcı değerlendirmeler için teşekkür ederim. Akademik yaklaşımları ve yönlendirmeleri, çalışmamın daha derinlikli bir hâle gelmesine önemli katkı sağlamıştır.

Bu süreçte manevi olarak en büyük desteği veren canım aileme de gönülden teşekkür etmek istiyorum. Her zaman yanımda olan, sevgileriyle güç veren kıymetli annem Fatma Yüce'ye ve babam Efrail Yüce'ye minnettarım. Ayrıca, bana her zaman

yol gösteren, akademik duruşu, başarıları ve aldığı sayısız ödülle hem ailesi hem de akademik çevresi için bir ilham kaynağı olan sevgili abim Doç. Dr. Emre Yüce'ye özel olarak teşekkür etmek isterim. Gerek akademik süreçte verdiği destek, gerekse hayat tecrübeleriyle bana kattıkları kelimelerle tarif edilemeyecek kadar değerlidir.

Elif YÜCE ABAY

Ankara, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ i

İÇİNDEKİLER iii

TABLOLAR DİZİNİ v

ŞEKİLLER DİZİNİ vi

KISALTMALAR vii

GİRİŞ 1

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi 1

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi 7

3. Kuramsal Çerçeve 8

4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları 10

5. Araştırmanın Yöntemi 11

6. Kaynaklar 11

BİRİNCİ BÖLÜM: 1. SAYI SEMBOLİZMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ .. 13

1.1.Sayı Kavramı 13

1.2. Sembol Kavramı 18

1.3. Sayı Sembolizmi ve Sayı Mistisizmi 20

1.4. Sayılar ve Gayb İlişkisi 35

1.5. Hurûfîlik 43

1.6. Hermetizm 46

1.7. İhvân-ı Safâ ve Sayı Sembolizmi 47

İKİNCİ BÖLÜM: 2. MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ VE YUNUS EMRE' DE SAYILARIN ÖNEMİ 49

2.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Sayı Sembolizmi 49

2.1.1. Mevlânâ ve Mevlevîlik'te Ebced Hesabı 51

2.1.2. Mevlânâ'da Hiçlik ve Fenâ'nın Sembolü Olarak Sıfır (0) 55

2.1.3. Mevlânâ'da Vahdetin Sembolü Olarak Bir (1) 60

2.1.4. Mevlânâ'da Cem' ve Fark: "Camiu'l- ezdâd" Olarak İki (2) 63

2.1.5. Mevlânâ'da Kesret'e Geçişin sembolü Üç (3) 66
2.1.6. Mevlânâ'da Dört (4) ve Beş (5) Sembolizmi 67
2.1.7. Mevlânâ'da Yedi (7) Sembolizmi 70
2.1.8. Mevlânâ'da Çile Sayısı (40): 73
2.1.9. Mevlânâ'da Sonsuzluk (∞) Düşüncesi 76
2.2. Yunus Emre ve Sayı Sembolizmi 77
2.2.1. Yunus Emre Vahdetin Temsili Olarak Bir (1) 80
2.2.2. Yunus Emre Kutupsallığın Temsili Olarak İki (2) 81
2.2.3. Yunus Emre'de Üç (3) Sembolizmi 82
2.2.4. Yunus Emre'de "Anâsır-ı Erbaa" Olarak Dört (4) 83
2.2.5. Yunus Emre'de Yedi (7) ve Kırk (40) Sembolizmi 84
2.2.6. Yunus Emre Olarak Sonsuz (∞) 85
SONUÇ 87
KAYNAKÇA 89
ÖZET 94
ABSTRACT 96

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1: Küçük, en küçük, büyük ve en büyük ebced hesabında kullanılan sayıları göstermektedir. 30

Tablo 1.2: Her satır her sütun ve çapraz toplamı 15 olan 1'den 9'a kadar sayılar 35

Tablo 1.3: Her satır ve her sütun toplamı 34 olan 1'den 16'ya kadar sayılar ... 36

Tablo 1.4: Her satır ve her sütun toplamı 65 olan 1'den 25'e kadar sayılar 37

Tablo 1.5: Her satır ve her sütun toplamı 111 olan 1'den 36'ya kadar sayılar . 38

Tablo 1.6: Her satır ve her sütun toplamı 369 olan 1'den 81'e kadar sayılar ... 39

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1: İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin *Marifetname* adlı eserinde anlattığı geometrik cisimler ve astroloji 17

Şekil 1.2: Zenon'un bölünme paradoksu 25

Şekil 1.3: Gerçel sayı doğrusu. 27

Şekil 1.4: Ateş, toprak, hava ve sudan oluşan Anasır-ı Erbaa vefki 40

Şekil 1.5: Mukaddime'de harfler ve tabiatları 41

Şekil 1.6: İhvân-ı Safâ'nın Risalelerinde geçen 3,4 ve 5 li vefkler 42

Şekil 1.7:el-Kuddûs ismi celili vefki 42

KISALTMALAR

b.	bin (oğlu)
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
ed.	Editör
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
ö.	Ölüm tarihi
sad.	Sadeleştiren
s.a.v	sallallahu ve sellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	ve benzerleri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Tasavvuf, İslâm'ın ruh hayatı ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in şahsında temsil ettiği örnek kişiliğinin kökleşen ve günümüze kadar ulaşan biçimi şeklinde tanımlanabilir. Tasavvufun esas alınan özelliklerinden biri ahlâkî olgunluktur. Tasavvufta; insanı ahlâkî olgunluk seviyesine getirerek kötü duygu ve olumsuzluklardan korumak, insanın iç âlemini güzelleştirerek nefsini eğitmek temeldir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in ibadet ve davranışlarda kalbî ve derûnî duyguları ön plana çıkararak insanlara takvâyı öneren metot ve emirleri bulunmaktadır.[1] Tasavvufun tanımlarından biri ise "kalp ilmi" olmasıdır. Kalbî olmak aklı devreden çıkarmadığı gibi akla letâfet kazandırır.[2]

Akla letafet kazandıran tasavvufun aklî ilimlerden biri olan matematikle olan ilgisi, araştırmamızın temel çıkış noktasını oluşturmuştur. Matematik, çok eski tarihlerden beri farklı uygarlıklarca evrenin sırlarını çözmek amacıyla kullanılmıştır. Sayılar konusu ise birçok alanda disiplinler arası çalışmalara kaynak teşkil etmiştir. Hem zâhirî ilimlerde hem de bâtınî ilimlerde sayılar ve sayı sembolizmi önemli bir yere sahiptir. Sayı sembolizmi kutsal kitaplardan kadim felsefeye, edebiyata ve mitolojiye kadar insanlığı ilgilendiren birçok alanda karşımıza çıkmaktadır.

Evrendeki muazzam uyumun gizemini çözmeye çalışan insanoğlu, bu mükemmel uyumu anlayabilmek için sayıları kullanmıştır. Ayrıca insan, kendi varlığı ile kozmos arasında bir uyumun varlığını sayılarda keşfettiği uyum neticesinde anlamıştır.[3] Tüm evren muazzam sayısal hesaplamalardan oluşan bir ahenk içerisindedir. En temel kavram ise ilâhî uyumdur. En eski semavi dinlerden, mistik-ezoterik sistemlere kadar tüm kutsal

---

[1] Hasan Kamil Yılmaz, *Ana hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar* (İstanbul: Ensar, 2022), 23.
[2] Mustafa Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili* (İstanbul: Kaknüs yayınları, 2014), 593.
[3] Osman Nuri Küçük, *İbnü'l Arabî Sayılar ve Rüyalar* (İstanbul: Nefes, 2022), 81.

metinlerde sayı sembolizminin varlığını görmek mümkündür. Kur'an'da sayısal ifadelerin anlaşılması için tefsire başvurulması, bu sayısal ifadelerin ilk anlamlarının dışında sembolik birçok anlam taşıyabileceğini göstermektedir.[4] Örneğin, Yusuf Suresi 46, 47, 48 ve 49. âyetlerde yedi semiz inek, yedi cılız inek, yedi yeşil başak, yedi kuru başak[5] tabir edilen rüyada sembolik anlamlar taşımaktadır.

Öte yandan; "Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, 'Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin' dedi." [6] mealindeki Bakara Suresi, 31. âyette belirtildiği üzere insanlık tarihinin en başından beri "isimler" bilinmektedir. Hz. Adem'e isimlerin öğretilmiş olması özü itibariyle birer isim olan sayıların da ilk insan olan Hz. Adem'den beri bilindiği gerçeğini yansıtmaktadır.[7]

İnsanlık tarihinin başlarından beri bilinen sayılar değişik inanç sistemleri ve dini ritüellerdeki uygulamalarda kullanılmıştır. Eski Türk kültüründe ve mitolojisinde uygulanan bazı ritüellerde belirli rakamların önemli olduğu görülmektedir. Oğuz Kağan destanında üç sayısı motiflerde yer almıştır. "Oğuz'un '*Üç gün üç gece anne sütü emmemesi', Annesinin 'üç gece üst üste aynı rüyayı görmesi'"* buna örnek olarak verilebilir.[8] Türk mitolojisinde özellikle 3, 7, 9 ve 40 sayıları kullanılmıştır. "Kırklamak", "kırk günlük" vb. eski kültürlerden günümüze ulaşan terimlerdir.[9] İslam inanç sisteminde de belirli sayıda yapılan zikirler, dualar, uygulamalar bulunmaktadır. Bu noktada Hz. Peygamberin belirli sayılarda zikir yapılmasını tavsiye eden hadisleri önemlidir. Zikrin

---

[4] Melike Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili ve Geometrik Sembolizmin Tasavvufî Açılımı* (Ankara: Akademisten Kitabevi, 2021), vii.
[5] Bkz. Yûsuf 12/46-49.
[6] el-Bakara 2/31.
[7] Zafer Ali Çağlar, *Sayı Sembolizmi Açısından Kur'ân'da Yer Alan Sayılara Genel Bir Bakış* (Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2023), 4.
[8]Sibel Kiliç, "Eski Türk Topluluklarında Sayı Sembolizmi ve Türkmen Takılarına Yansıması", *Turkish Studies* 11/2 (2016), 739.
[9] Hakan Ferah, *Dinlerde ve Halk İnaçlarında Sayı Sembolizmi* Süleyman Demirel Üniversitesi, (Isparta: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 77.

yapılmasında detaylı kuralların olmaması sebebiyle uygulamalar farklılık gösterebilir. Belirli sayılarda yapılan tesbihâttaki amaç kişinin bir disiplin kazanarak eğitimini sağlamaktır. İslamda tesbih dizilişlerinde 33 sayısı ölçü alınmaktadır. Yine 70, 100 gibi sayılarda zikirler yapılması bu hususta belirli bir düzeni sağlamayı amaçlamaktadır.[10]

İslâm toplumunda ortaya çıkan İhvân-ı Safâ topluluğu bir felsefe cemiyeti olup matematiğin metafizik ile sembolik boyutları üzerinde araştırmalar yapmışlardır. Sayılar ilmi (ilmü'l-aded), İhvân-ı Safâ'ya göre ilimlerin aslı ve anahtarı olmakla birlikte bilgi ve hikmetin kaynağı olarak görülmektedir. Bu ilim tabiatın üstünde yer alan ve "tevhid" kavramını anlamaya ileten bir yolu temsil eder. Sayı ilmi İhvan'a göre; ilâhî mutluluğa erebilmeyi, marifetullaha ulaşabilmeyi ve hakikat bilgisine erişebilmeyi sağlar. Ayrıca rakamlar vasıtasıyla gelecekle ilgili bilgilere sahip olunabilir. [11]

İslâm dünyasının en önemli mutasavvıflarından İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), harf ilminin ilâhîhakikati bulma sürecinde bir anahtar rol oynadığını *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* adlı eserinde belirtmiştir. İbnü'l-Arabî bize "Elif" ile "Lâm" arasındaki ilişki gibi birtakım harflerin bâtınî manalarını verir.[12]

"Kuşkusuz harfler lafızların imamlarıdır

Harflerin dilleri buna tanık

Felekler melekûtunda onlarla dönmüştür

Uyuyan ve uyanıklar arasında dersin ki

İsimleri gizlediklerinden öğrendim

Böylece bu düşünce nedeniyle aziz olur

[10] Hatice Çubukçu, "Sayı Sembolizminin Tasavvuftaki Zikir Sayılarına Etkisi", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 60 (2017), 4-9.
[11] Bayram Ali Çetinkaya, *Sayıların Gizemi ve Tasavvufun Dinamikleri- İhvân-ı Safâ Modeli* (İstanbul: İnsan, 2020), 62-66.
[12] Pierre Lory, "İbn Arabi'nin Eserlerinde Dil ve Harfler Sembolizmi", *çev. Mustafa Çakmaklıoğlu. (Bilimname: Düşünce Platformu* 2006), 4-14.

Cömertliğin feyzi olmasaydı

Sözde lafızların hakikati görünmezdi.[13]

İbnü'l-Arabî harfleri "ümmet" olarak belirtmiştir.[14] Ayrıca harflerin felek ve mertebeleri bulunduğunu ifade etmiştir. Bu bilgilerin kaynağının keşf olduğunu belirtmiştir.[15] Sayı ise ona göre Allah ile âlem arasında bir berzah görevi görmektedir. Mevla'nın evreni yaratma aşamasında sayı ölçülerinin ilgili olması sayıları âlemin kozmik dili boyutuna taşımaktadır. Varlığın sırrına ulaşılabilmesi İbnü'l-Arabî'ye göre bu kozmik dilin anlaşılabilmesiyle mümkündür.[16]

İbnü'l-Arabî hadislerde de sayısal ifadelere dair derin anlamlar bulunduğunu vurgulamıştır. Örneğin "Allah'ın 99 ismi vardır. Onların sayısının miktarını (kadrini) bilen cennete girer.", "Allah'ı (mahlûkattan perdeleyen) 70 bin hicap vardır." hadis rivâyetlerinin sayılardaki ilâhî sırlara işaret ettiğini belirtmiştir.[17]

Tasavvufî düşüncede bazı kavramları sayılarla veya geometrik şekillerle ilişkilendirmek mümkündür. Örneğin "Fenâ" kavramı ve sıfır sembolizminin işaret ettiği "yokluk" kavramı arasında bir bağlantı kurulabilir.[18] Geometrideki düz çizgi Allah ile kul arasındaki ilişkiye benzetilebilir. Metafiziği geometri ve Fizik ile tarif etmek mümkündür.[19] Bir sayısının diğer sayılarla olan ilişkisi Allah'ın âlemle ilişkisine benzer.[20]

Bu çalışmada tasavvuf ile mistik sayı sembolizmi arasındaki ilişki araştırma konumuz olmuştur. Bu meyanda sayı sembolizminin tarihsel gelişimi incelenmiş,

---

[13] Muhyiddin İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye 1* çev. Ekrem Demirli. (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 138.
[14] Küçük, *İbnü'l Arabî Sayılar ve Rüyalar*, 93.
[15] İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye 1* ,138.
[16] Sadık Gür, *İbn Arabi'de Harf ve Sayı Sembolizmi (İlm-i Huruf)* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, 2024), 75.
[17] Küçük, *İbnü'l Arabî Sayılar ve Rüyalar*, 92.
[18] Gökcan *Mevlana'da Evrenin Dili,*105.
[19] Hülya Küçük, "Tıp ve Tasavvuf", ed. Ahmet Cahid Haksever (Ankara: 2022), 595.
[20] Küçük, *İbnü'l Arabî Sayılar ve Rüyalar*, 135-136.

sayıların Allah'ı tanımak ve hakikate ulaşmak için nasıl bir yol çizdiği araştırılmıştır. Bu aşamada ünlü matematik ve fizikçilerin görüşlerine yer verilerek bunların tasavvufî açıdan yorumlamaları yapılmış, sonrasında sayı mistisizmi üzerinde durularak ve bunun tasavvufla bağlantısı ele alınmıştır. Sayısal kavramları eserlerinde işleyen özellikle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) ve Yunus Emre (ö. 720/1320) daha çok ölçüt olarak aldığımız ve çalışmamızın ana konusunu oluşturan sufî müelliflerdir. İbnü'l-Arabî ve İbrâhim Hakkı Erzurûmî (ö. 1194/1780) eserlerinde sayı ilmine yer vermeleri sebebiyle çalışmamızda isimlerini zikredeceğimiz önemli mutasavvıflardandır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'in *Mesnevi* ve Yunus Emre'nin *Divân* adlı eserlerinde bulunan tüm sayıları incelemek mümkün olmayacağından 1, 2, 3, 4, 5, 7, 40 sayıları ve 'sonsuzluk' kavramı incelenmiştir. Tasavvufi terimler açısından incelenen bu sayıların iki müellifteki kullanımları karşılaştırılmıştır.

İbnü'l-Arabî sayıların ilâhî bir sır olduklarını belirtmiştir.[21] Bunun yanında İbrahim Hakkı Erzurumî *Marifetname* adlı eserinde matematik ve geometri konu anlatımlarına özellikle yer vermiş. Kısa yoldan hesap yöntemlerini öğretmiştir.[22]

Tasavvufun öncü isimlerinden Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî eserlerinde sayısal metaforları kullanmıştır. Matematiksel ve geometrik terimleri Mevlânâ'nın eserlerinde görmek mümkündür. *Mesnevi*'de sayı sembolizmine dair örnekler yer almaktadır. Mevlânâ sayıları tasavvufî, dini anlamda veya bir çokluğu belirtmek maksadı ile kullanmıştır. İkinci bölümde bu konu ele alınacaktır. Aşağıdaki beyitler konuya giriş mahiyetinde örnek olarak verilmiştir.

[21] Küçük, *İbnü'l Arabî Sayılar ve Rüyalar*, 91.
[22] Erzurum- Hasankaleli İbrahim Hakkı Hz., *Marifetname 4.Cilt* sad. Turgut Ulusoy (İstanbul: Bahar Yayınevi, 1974), 11-29

"Bak, sayısız insan, bir tek düşüncenin kontrolünde yeryüzünde bir sel gibi akmaktadır."[23]

*

"Dünyayı bir nokta örtünce, güneş de bir sürçme yüzünden tutuluverir."[24]

Yunus Emre'nin eserlerinde de sayılar metaforik olarak yer almaktadır. O şiirlerinde düşüncelerini daha iyi nakledebilmek maksadı ile sayıları kullanmıştır. Yunus Emre sayıları tasavvufî anlamda, bir çokluğu ya da bir terkibi belirtmek amacıyla veyahut mübalağa yapmak maksadıyla kullanmıştır.[25] Şu mısralar misal olarak verilebilir:

"Atamı yidi dirler anamı dört bilürem

Atam anam birimiş niçün gussa yudaram

*

Yidiyile ikiden on sekizden on dörtden

On ikiden on birden öte adım ataram"[26]

"Dört yüz kırk dört tabakât evliyâya

Virilmiş anlara kerâmetün var

*

Altı bin altı yüz altmış altı

Okınur halk üzere âyetün var"[27]

[23] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* çev. Derya Örs- Hicabi Kırlangıç (İstanbul: Türkiye Yazma eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), "İkinci Defter", (1029), 213.
[24] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "İkinci Defter", (3557), 159.
[25] Talip Çukurlu, "Sayılar ve Yunus Emre", *(X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri Kitabı. Haz. Erdoğan Boz* Haz. Erdoğan Boz, Eskişehir, 165/2010a), 165.
[26] Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye* (İstanbul: H yayınları, 2011), 220/5-6, 229.
[27] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*, 48/14-15, 117-118.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmamızın amacı, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Yunus Emre gibi önemli sufîlerin sayı sembolizmini tasavvufta kullanım gayelerini ortaya koyarak, bunun neticesinde ulaştıkları hakikatleri resmetmektir. Bu bağlamda literatürde gözden kaçan konuyla ilgili bilgiler derlenerek günümüz tasavvuf anlayışında sayıların önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Sufîlerin kullanmış oldukları sayı sembolleri üzerinde birtakım araştırmalar yapılmıştır. Bununla birlikte bilimsel alanda birçok yeni teori geliştiren bilim adamları içinde özellikle matematikçilerden, fizikçilerden ve bu şahısların etkilendiği sufîlerden bahsedilmiştir. Örneğin "Kümeler Kuramı'nın" kurucusu Alman matematikçi Cantor (1845-1918) başta Mevlânâ, İbnü'l-Arabî, İmâm-ı Rabbânî (ö.1034/1624), olmak üzere birçok sufînin eserini okumuş, sonsuz sayıda öge içeren kümeleri karşılaştırmak için matematiksel sonsuzluk kavramını bulmuştur.[28]

Sayı mistisizmi hususunda kadim kültürlerden gelen mistik anlayışlar ve günümüz mistik anlayış ve metaforları incelenmiştir. Hurûfî/Batînî geleneklerde ve tasavvufta sayılara atfedilen önem ve gaybi bilgilere ulaşılabilmesi amacıyla rakamları kullanarak yapılan ritüellere değinilmiştir. Bu bağlamda vefk/tılsım tablolarından bazıları incelenecek ve bu tablolardaki rakamların tablolara yerleştirilme kuralları arasında bir korelasyon olup olmadığı araştırılmıştır. Tasavvuf ilmi içerisindeki sayıların arasındaki bu bağıntılarının incelenmesi açısından da tezimiz alandaki boşluğu doldurmaya çalışacaktır. Ayrıca konuya giriş mahiyetinde, Mevlânâ ve Yunus Emre özelinde yaptığımız bu özgün çalışmanın daha başka araştırmalara kapı aralaması temennimizdir.

[28] Ömer Faruk İspir, *Mevlânâ Celaleddinî Rûmî* (Ankara: Lopus, 2021), 97.

Bir diğer yandan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Yunus Emre'nin eserlerinde kullandığı sayı ve geometrik sembolleri tasavvufî kavramları ile ilişkilendirmeye çalışacağız. Bu alanda oluşan boşluğu doldurmak amacıyla bu iki müellifteki kavram ve sayıların kullanımları tablo şeklinde mukayeseli şekilde verilecektir. Bu bağlamda yapılan çalışmanın önceki yapılan araştırmalardan farklı bir nitelik taşıması amaçlamaktadır.

Bu çalışma tasavvuf ve matematik arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacılara katkı sunmayı amaçlamaktadır. En nihâyetinde ise sayıların Allah'ı bilmek, ilâhî hakikate ermek yolunda bir nitelik olduğunu kavramak asıl gayemizdir. Nitekim Allah, gizli bir hazine iken bilinmek istemiş ve Nefes-i Rahman ortaya çıkmıştır.[29] İlâhî hakikat yolunda Mevla'yı, O'nun yarattıklarıyla anlamak bu yoldaki gayemizin temelini oluşturmaktadır.

3. Kuramsal Çerçeve

Çalışmamızın kapsamı gereği sayı ve tasavvuf literatürü araştırılıp elde edilen verilerinden genel ve özel çıkarımlar yapılmıştır. Bu yönüyle çalışmamız, disiplinler arası bir çalışma niteliği taşımaktadır. Tasavvuf ve matematik disiplinleri arasında kesişen hususlar sayı özelinde belirtilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda özellikle Mevlânâ ve Yunus Emre gibi sufîlerin yazdıkları metinlerde geçen sayı sembolleri üzerinden yapmış oldukları tahliller ele alınmıştır. Sayı, geometrik şekil ve sembollerden elde edilen verilerinden elde edilen çıkarımlarla yorumlamalar yapılmıştır. Tasavvufî kavramlar ile mukayeseli tablo oluşturulmuştur.

Tezimizin birinci bölümünde kısaca sayı sembolizminin tarihsel gelişiminden bahsettik. Bu tarihsel gelişim süreci içinde çeşitli yabancı ve Türk-İslâm

[29] Suad el- Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü,* ed. Ekrem Demirli (İstanbul: Kabalcı, 2025), ; el- Hakîm, 67.

matematikçilerinin rolünü ele aldık. Bu isimlerin sayı sembolizmi üzerine çalışmalarının ve bunların tesirlerinin üzerinde durduk. Sayı, sembol ve sayı sembolizmi kavramlarını açıkladık. Aslında tezimizin ana konusu Mevlânâ ve Yunus Emre özelinde sayı sembolizmi olsa da konuyu ele alırken İbnü'l-Arabî'nin harf ve sayı hususunu içeren *Fütûhâtü'l- Mekkiye*, İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin sayısal hesaplamalar ve geometrik şekilleri içeren *Marifetname* eserleri bu hususta zikredeceğimiz kaynaklar olmuştur. İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin *Marifetname* adlı eserinde verdiği sayı kurallarını keşf veya ilham yoluyla edinip edinmediği belirtilmiştir.

Tezimizin birinci bölümünün devamında ise, sayı mistisizmi üzerinde durduk. Diğer kültürlerde ve Türklerde sayı mistisizminin önemine vurgu yapılmıştır. İslâmi düşüncede sayı sembolizmine değindikten sonra, sayılar ve gayb ilişkisini araştırarak vefk tabloları ve tılsımların diğer medeniyetlerde ve İslâmiyet'te yerini inceledik. Vefk tablolarındaki sayıların diziliş kurallarına dair bilgiler verdik.

Devamında Hurufilik kavramı ve akımını inceledik. Hurufilik içerisinde sayı ve sayı sembolizminin kullanımından bahsettik. İhvân-ı Safâ topluluğunun sayılara atfettiği önemi ifade etmeye çalıştık. Sayıların, İhvân-ı Safâ doktrininin taşıyıcısı olan bu topluluktaki rolünü belirttik.

Çalışmamızın ikinci bölümünü, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Yunus Emre'nin yazmış oldukları metinlerden yola çıkarak sayı sembolizmi üzerinden yapmış oldukları çıkarımların tespiti oluşturmuştur. Tasavvufî metinlere genel olarak bakıldığında sufîlerin sayı sembolleri kullanarak birtakım hakikatleri anlattıkları görülmektedir. Biz ise çalışmamızda özellikle bu metaforları kullanan sufîlerin yapmış oldukları çıkarsamalara değindik. Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden faydalanarak anlatılan hususların önemi vurgulamaya çalıştık.

Bu bölümün devamında sayılarla tasavvufî kavram ve terimler arasındaki bağıntılar ele alınmıştır. Mevlânâ ve Yunus Emre'nin hangi sayıyı hangi kavramla ilişkilendirerek anlattığı ve hangi önemli hakikat hakkında çıkarsama yaptığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yorumlama yapılırken araştırılan sayıların daha çok hangi tasavvufî kavramdaki karşılığı ifade ettiği Mevlânâ ve Yunus Emre mukayesesi ile tablo halinde çalışmamızın sonunda yer almıştır.

Bu kuramsal çerçeve bağlamında çalışmamızda şu soruların cevaplarını da bulmaya çalışacağız:

1- Tasavvuf ile sayı sembolizmi arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?
2- Sayı mistisizminin İslâm kültüründe yeri nedir?
3- Sayılar ile gayb arasında nasıl bir bağlantı var mıdır?
4- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Yunus Emre'nin eserlerinde geçen sayı sembollerinin tasavvufta temsil ettiği kavramlar arasında nasıl bir ilişki mevcuttur?

4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmamızda hem tasavvufî terimler hem de tasavvufî metinlerde geçen sayı sembolleri ve metaforları ele alınacağı için disiplinler arası bir çalışmadır. Çalışmamızı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Yunus Emre, gibi önemli müellifler ile sınırlı tuttuk. Özellikle Mevlânâ'nın *Mesnevi*, Yunus Emre'nin *Divân* adlı eserlerinde kullandıkları sayı sembolleri üzerinden çıkarsamalar yaptık. Bahsi geçen sufîlerin eserleri incelendiğinde tasavvufî kavramlar ve geometrik şekiller, sayılar arasında kurulan bağlantıların sebep ve sonuçları araştırılmıştır.

Harf ve sayı sembolizmini konu alan ebced hesapları hususunda ayrıntıya girilmeyecektir. Biz bu konularda detaya inmeyip, sayı sembolizmi üzerinden yapılacak

çıkarsamaların anlaşılması için bir alt yapı oluşturmaya çalışacağız. Ayrıca inceleyeceğimiz sufîlerin bütün eserlerini değil tasavvufî sahada bilinen eserlerindeki sayısal sembolleri ele alacağız.

Çalışmamızda *Mesnevi*, *Divân* ve *Risâletü'n-Nushiyye* eserlerindeki tüm sayıları incelemek ve karşılaştırmak mümkün olamayacağından özellikle 1, 2, 3, 4, 7 ve 40 sayıları ayrıca 'sonsuzluk' kavramını inceledik. Bu sayılardan bazıları bahsi geçen eserlerde çok fazla tekrar edilmektedir. Bu bağlamda sayıların yer aldığı tüm beyitleri incelemek mümkün olamayacağından ve her sayı aynı manada kullanılmadığından daha çok tasavvufî mana içeren sayılardan örnek beyitlere yer verilmiştir.

5. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamız disiplinler arası bir çalışma olması hasebiyle tasavvuf ve matematiğin kavram ve terimlerinden yararlanılmıştır. Tasavvuf literatüründen yardım alınmıştır. Çalışmamız sosyal bilimlerde genel itibariyle kullanılan nitel bir araştırmadır. Sufîlerin eserleri doküman inceleme yöntemiyle merceğe alınmıştır. Kaynak taraması yapılarak ilgili sorulara cevaplar aranmıştır.

Tasavvuf ve sayı sembolizmi üzerine yapılacak olan içerik analizinden sonra Mevlânâ'nın *Mesnevi*, Yunus Emre'nin *Divân* eserleri incelenerek üzerinde çalışılmış ve konu ile ilgili veriler bir araya getirilmiştir. Elde edilen veriler bir bütün olarak metin şeklini almıştır. Ayrıca görsel şekiller ve tablolar kullanılmıştır.

6. Kaynaklar

Çalışmamızda kullandığımız kaynaklar, sayılar ve matematiğin tarihi geçmişini anlatan ilgili kaynakların yanında tasavvuf alanındaki eserlerdir. Tasavvuf alanında ise

yine yan kaynakların yanı sıra Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 'nin *Mesnevi*'si, Yunus Emre'nin *Divan'ı*, temel olarak alacağımız eserler olmuştur.

Bu alanda yapılan güncel çalışmalardan Zafer Ali Çağlar'ın *Sayı Sembolizmi Açısından Kur'ân'da Yer Alan Sayılara Genel Bir Bakış,* Hakan Ferah'ın *Dinlerde ve Halk İnançlarında Sayı Sembolizmi,* Farida Jafarova'nın *14.Yüzyıl Divan Şiirinde Harf, Rakam ve Sayı Simgeleri (Ahmedî, Yunus Emre, Nesîmi, Kadı Burhâneddin)* adlı yüksek lisans tezleri, Mehmet Sadık Gür'ün *İbn Arabî'de Harf ve Sayı Sembolizmi (İlm-i Huruf)* adlı doktora tezi yararlandığımız güncel tezlerdendir.

Melike Gökcan'ın *Evrenin Dili Sayısal ve Geometrik Sembolizmin Tasavvufî Açılımı,* Bayram Ali Çetinkaya'nın *Sayıların Gizemi ve Tasavuufun Dinamikleri,* Annemarie Schimmel'in *Sayıların Gizemi*, Osman Nuri Küçük'ün *İbn'ül-Arabî'de Sayılar ve Rüyalar* ve Yakup Kansızoğlu'nun *Şifreci Yanılgı* adlı eserleri tezimiz için başvurduğumuz başucu kaynak kitaplar olmuştur.

Bunların dışında Funda Toprak'ın *Yunus Emre'de Metaforik Olarak Sayılar (Bir, İki, Dört ve Katları),* Muhammet Mustafa Çakmaklıoğlu'nun *İbn Arabi'nin Eserlerinde Dil ve Harfler Sembolizmi*, Hüseyin Ayan'ın *Yunus Emre'de Sayılar ve* Talip Çukurlu'nun *Sayılar ve Yunus Emre* adlı makalelerden de istifade edilmiş ayrıca konu ile ilgili öne çıkan birçok kaynak taranmıştır. Bizde tezimizde konuyu Mevlâna ve Yunus Emre özelinde ele aldık ve yer yer karşılaştırmalar da yaptık.

BİRİNCİ BÖLÜM:

1. SAYI SEMBOLİZMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1.Sayı Kavramı

Sayı bilimi insanlığın en eski okült bilimlerinden olup kökleri Maya uygarlığına (M.Ö. 5000) kadar uzanmaktadır. [30] İnsanlık tarihi boyunca toplu şekilde yaşamanın getirdiği kurallar ile bir malın karşılığını belirleyebilmek amacıyla değer biçmesi gerekmekteydi. Aletlerin, yiyeceklerin, otlaktan dönen hayvanların bıraktıkları sayıda olup olmadığını doğrulama ihtiyacı da ayrıca bir sayısal değerlendirme ihtiyacı ortaya çıkarmaktaydı. Bu sebeple insanoğlu elindeki her aracı saymak için kullanmıştır.[31]

Eski medeniyetlerde kuşun kanatları ile iki, yonca yaprakları ile üç, hayvan ayakları ile dört temsil edilerek sayılmıştır. Saymada genelde on parmak kullanıldığından sayı sistemlerinin çoğu on tabanında kabul edilmiştir. Mayalar, Keltler, Basklar ve Aztekler ayak parmaklarını da katarak yirmi tabanını kullanmışlardır. Babiller ve Sümerler ise altmış sayı tabanını benimsemişlerdir. Ayrıca daireyi 360 derece bölmüşlerdir.[32] Dört sayısına kadar sayarak baş parmağı hesaba katmadan saymak bazı uygarlıklarda farklı bir sayma sistemi oluşturmuş ve bu uygarlıklar dörtten sonra saymayı yeniden başlatmışlardır. Her medeniyet sayılar için kendi işaretlerini oluşturmuştur. İnkaların renkli düğümleri buna örnektir. Eski Mısırda sayılar resimli şekilde kullanılmıştır. [33]

Tarihin bilinen en eski arkeolojik nesnelerini oluşturan "kertikli kemiklerin" (M.Ö. 35000- M.Ö. 20000) amacı tam bilinmese dahi sayı saymak için kullanıldığı

[30] Petra Neumayer, *Sayılarla İyileşme* çev. Ceyda Aydın (İstanbul: Kuraldışı, 2022), 16.
[31] Georges Ifrah, *Rakamların Evrensel Tarihi Cilt1* çev. Kurtuluş Dinçer. (İstanbul: Alfa Bilim, 2016a), 18.
[32] Ifrah, *Rakamların Evrensel Tarihi Cilt1*, 19.
[33] Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi* çev. Mustafa Kübüşoğlu (İstanbul: Alfa, 2022), 12-13.

tahmin edilmektedir. Yazılı olarak bugün bilinen en eski sayı sistemleri ve en eski yazı (M.Ö. 3300- 3100) Sümerlere aittir. Milattan önce 2700-2300' de "Abaküs" ü keşfeden de yine Sümerlerdir. Mezopotamyalı Samiler M.Ö. 2225-2000' de çivi yazısı sistemini ondalık bir tabana çevirdiler. [34]

Yunan, Yahudi, Hristiyan ve Arap halkları alfabedeki harflerle yazmaya başlamışlardır. Fenike (kuzeybatı Samileri) kökenine göre harflere sırasıyla 1'den 9'a kadar, sonra 10'dan 90'a kadar… ve bu şekilde devam eden değerler vermişlerdir. Harflerin sayı değerlerinin üst üste eklenmesinden oluşan bu onluk sistem değişik amaçlarla kullanmaya başlandı. Büyü, kehanet, gizemcilik ile uğraşanlar bu harflerin sayısal değerlerini toplayarak yorumlar yapıyordu. Sayı sistemleri başlıca saymanlar, din adamları, astronomlar, kahinler ve matematikçiler tarafından keşfedilmiş ve geliştirilmiştir.[35] Sayıbilimi ve sayıların gizemi insanoğlunun asırlardır dikkatini çekmiştir. Güneş ve ay yaşamda zaman gibi bazı kavramları ölçmeye yaramış ve sayıların önemini keşfetmelerine yardımcı olmuştur. Yıldızlar ile belirlenen gizemli ilişkiler sayıları sadece zaman ve mekana indirgemeyip, düzenin bir parçası haline getirmiştir.[36]

Annemarie Schimmel *Sayıların Gizemi* adlı eserinde Arapların sayılarla tanışmasını anlatan kitaptan bahsetmiştir. Onun verdiği bilgilere göre : "Muhammed ibn Musa el-Harezmi'nin Kitab el-muhtasar fi hisab el-cebr ve'l-mukabele (Cebir ve Denklem Hesabı Hakkında Özetlenmiş Kitap) adlı kitabı MS 800 yılından hemen sonra yazılmış ve yaklaşık olarak 1143 yılında Chesterli Robert tarafından Latinceye çevrilmişti. Arap sayılarıyla ilk tanışmayı sağlayan bu kitap Batıya yalnızca "cebir" (eI-cebr) kavramını değil, sözcük anlamı olmayan yazarının adının, Harezmi'nin, yanlış söylenmesinden

[34] Georges Ifrah, *Rakamların Evrensel Tarihi Cilt2* çev. Kurtuluş Dinçer (İstanbul: Alfa Bilim, 2016b), 456-458.
[35] Ifrah, *Rakamların Evrensel Tarihi Cilt,* 23-24
[36] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 8.

kaynaklanan algoritma terimini de sağlamıştır. Bununla birlikte Arapça sayılar Avrupa'da oldukça yavaş da olsa alındı ve kabul edildi."[37]

Aristotales (M.Ö. 384- M.Ö. 322) sayı tanımını "Birliklerden kurulu çokluk" şeklinde ifade etmiş ve bu tanım Yunan felsefesinin temel sayı kabulü haline gelmiştir.[38] Yine eski Yunan'da alfabedeki harflerin her birinin bir sayıyı temsil ettiği sayı sistemi kullanılmıştır. İbranice ve Arapçada bu yöntem halen kullanılmaktadır. Arapçada bu sisteme *ebced* denilmektedir. [39]

Tasavvuf geleneğinde de sayı sembolizmi ile ilgili kaleme alınmış önemli eserler vardır. Tezimizin kapsamı gereği bütün bunlardan bahsetme imkanımızın olmaması sebebiyle bir örnek olması bakımıdan İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin *Marifetname* adlı eserini zikredebiliriz.

İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin *Marifetname* adlı eserinde eşyanın sayısını bildiren Matematik ilminin önemli ve gerekli kurallarına özellikle bir bölüm ayırmıştır. Ayrıca geometri (hendese) ilminde kullanılan bazı uzunluk, alan ve hacim hesaplamalarına yer verdiği ayrı bir bölüm daha bulunmaktadır. İbrâhim Hakkı Erzurûmî 400 civarı eserden faydalandığını belirtmiştir. Bunlardan biri de Mevlânâ'nın *Mesnevi* adlı eseridir.[40]

İbrâhim Hakkı Erzurûmî 18 Mayıs 1703 (H.1115) yılında Hasankale'de dünyaya gelmiştir. Zamanının Arap ve Türk saray alimleriyle özellikle de Şeyhi İsmail Fakirullah Tillovi'nin saygınlığı sebebiyle Sultan I. Mahmud ile görüşmüştür. 22 Haziran 1780 (H.1194) yılında vefat etmiştir.[41] Anne tarafından soyu Hz. Muhammed'e (s.a.v) dayanmaktadır. Annesi Hasankale yakınlarındaki Kındığı (Altınbaşak) köyünden Seyyid

---

[37] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 14
[38] İhsan Fazlıoğlu, "Aristoteles' in sayı tanımı", *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 15 (2003), 129.
[39] Schimmel, *Sayıların Gizem*, 13.
[40] Arif Ünal, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetname'sindeki Kozmolojik Görüşlerinin Analizi ve Günümüz Biliimi Açısından Değerlendirilmesi* Gazi Üniverisitesi, Felsefe ve Din abailimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Tarih Bilim Dalı, 2010), 20.
[41]Ünal, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetname'sindeki Kozmolojik Görüşlerinin Analizi ve Günümüz Biliimi Açısından Değerlendirilmesi*, 1-7.

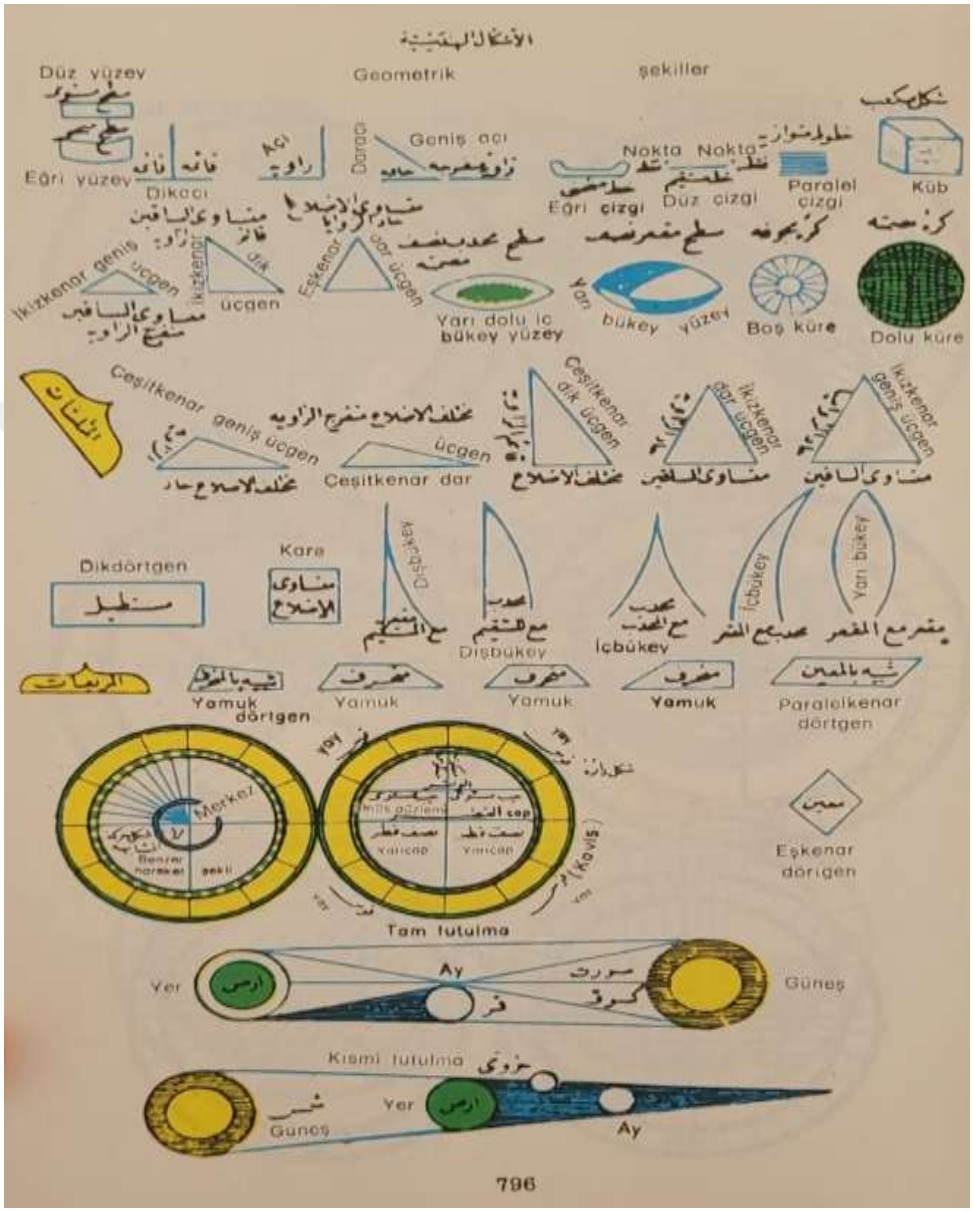
Şeyhoğlu Dede Mahmut'un kızı Şerifa Hanım, babası Molla Bekir adıyla tanınan bir zâttır.[42]

İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin yazdığı *Marifetname* adlı eseri ansiklopedik bir nitelik taşımaktadır. İçerisinde Matematik, Astronomi, Anatomi ve Din ilimleri ile ilgili bölümlerin bulunduğu bu eser yazıldığı tarihten bu yana bir bilgi hazinesi misali yoğun ilgi görmüştür. Günümüzde de çeşitli araştırmalara konu olan bu eser doğu ve batı dillerine çevrilmiştir.

*Marifetname'*de İbrâhim Hakkı Erzurûmî sayıların bir ve ondan türeyen nicelik olduğunu belirtir. Eserde kesirli sayı ve asal sayı anlatılmaktadır. Kısaca sayı basamağı toplama, çıkarma, bölme ve çarpmanın anlatımı ve sağlamaları verilmiştir. Bir sayının kökünü ve kesirlerini hesap etme yolu, bir bilinmeyenli denklemler (bilinmeyen sayıları bulmanın kolay yolu) konularına değinmiştir. Eserde Geometri (hendese) için ayrı bir bölüm ayrılmış ve temel geometri bilgileri bu bölümde yer almıştır. Ayrıca nokta, doğru, yüzey, cisim, açı, üçgen, çokgen dörtgen, daire, küre anlatılmıştır. İbrâhim Hakkı Erzurûmî üçgenler (dik üçgen, eşkenar üçgen, geniş açılı üçgen, dar açılı üçgen), Dörtgenler (kare, dikdörtgen, eşkenar dörtgen, paralelkenar), daire, küp, dik silindir ve koninin (o zamanda anılan isimlerini kullanarak) alan hesaplamalarına, "pi" sayısına ve yüksek cisimlerin yüksekliklerinin hesaplanmasına *Marifetname* isimli eserinde yer vermiştir. İbrâhim Hakkı Erzurûmî tüm bu anlatımların gayesinin eşyanın hakikatini anlayarak Allah'ı anlama ve bilme ve tanıma olduğunu ifade etmiştir.[43] Nitekim Araf süresinim, "*Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümranlık ve nizama, "Allah'ın yarattığı her şeye, ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı? Peki, bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?"* [44] meâlindeki 185. âyeti ilâhî sırlara işaret

[42] Mehmet Kazar, "Erzurumlu İbrahim Hakkı hayatı, kişiliği ve eserleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2001), 333.
[43] Hakkı Hz., *Marifetname 4.Cilt*, 11-29.
[44] el-A'râf 7/185.

etmektedir. İbrâhim Hakkı Erzurûmî söz konusu eserinde geometrik şekiller ile astroloji arasındaki ilişkiyi şu şekilde bir görselle takdim eder:

Şekil 1.1: İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin *Marifetname* adlı eserinde anlattığı geometrik cisimler ve astroloji[45]

[45] Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme* sad. M. Fuad Başar (İstanbul: Âlem, 2018), 796. (Bahar yayınevine ait daha önce kaynak olarak kullanılan *Mârifetnâme* eserinde bu görselin bulunmaması sebebiyle şekil 1.1 bu kaynaktan alınmıştır.)

1.2. Sembol Kavramı

Sembol, bir varlığın görüntüsünün ötesinde gizli anlamlar taşıyan işaretlerdir. Sûreti açık olan sembollerin, manaları saklıdır.[46] Sembol kişinin kendi iç dünyası ve insanın geçmişi ile bağlantı kurmaktadır. Ayrıca kişinin bilinçaltına inerek aslının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu sayede insanlık tarihine ışık tutarak toplumsal yapının aktarılmasını sağlamaktadır. [47]

20. yüzyılın başlarından itibaren sembolizm birçok bilim dalında araştırmalarda yer edinmiştir. Bilinçaltının insanın düşünce ve davranışları üzerine etki ettiğini belirten ve bu şekilde sembolizm ile ilgilenmeye başlayan isim Freud (1856-1939)'dur. Psikanalizci ve rüya yorumcusu Carl Gustav Jung (1875-1961) ise kişiden ziyade toplumun bilinçaltının tesirini ifade etmiştir. Psikanalistlerce bilinçaltını incelemek rüyaların içerdiği sembollerle mümkün olmuştur. Bu çalışmalarda farklı toplumlarca benzer sembollerin kullanılması dikkat çekmiştir. [48] Jung'a göre sayılar da semboller gibi ruhun özü olan arketiplerindendir.[49]

İlâhi düzende her harf ve her rakam bir sembolü temsil etmektedir. Sembol, simge ve işaret terimleri arasındaki farklar Türkçe'de çok kesin çizgilerle ayrılmaz.[50] Fakat semboller işaretlerden farklı olarak çok yönlü ve belirsizdir. Sembolün bir diğer özelliği başka şekilde ifade edilememesidir. Sembollerin bazılarının manası açık, kesin anlam taşıyan ve alışılagelmiş olmasına karşın bazıları ise gizli ve kapalı mana taşımaktadır. Bunun neticesinde Okültizm (gizli bilim), Ezoterizm (gizli öğreticilik) kavramları karşımıza çıkmaktadır.[51]

---

[46] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili*, v.
[47] Reşat Atabek, *Sayı Sembolizmine Genel Bakış* (İstanbul: Mimar Sinan Yayınları, 1987), 5.
[48] Atabek, *Sayı Sembolizmine Genel Bakış* 3-4.
[49] Neumayer, *Sayılarla İyileşme*, 56.
[50] Farida Jafarova, *14. Yüzyıl Divan Şiirinde Harf, Rakam ve Sayı Simgeleri (Ahmedî, Yûnus Emre, Nesîmî, Kadı Burhâneddin)* Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı, 2020), 2.
[51] Ferah, *Dinlerde ve Halk İnaçlarında Sayı Sembolizmi*, 3-4.

Ezoterizm (gizli öğreticilik) Batinî öğretilerin genel adı olmakla birlikte teolojik kavramların dış yüzünden iç yüzüne geçmeyi anlatmaktadır. Mısır Hermesçiliği, Yahudi Kabalizmi ve Pisagorculuktan köklerini almaktadır.[52]

Okültizm (gizli bilim) "Latince'de 'gizlemek, gömmek, örtbas etmek, sır tutmak' manalarına gelen 'occulo' fiilinden türemiştir." [53] Halit Ahmet Çiftçi *Çeşitli Kültürlerdeki Okült İnanç ve Uygulamaların Türk-İslâm Kültürüne Yansıması Üzerine Bir İnceleme* adlı çalışmasında Okültizmin Büyü, Simya, Numeroloji, Astroloji, Demonoloji, Falcılık, Gnostisizm, Şamanizm, Teozofi, Kabala ve Spiritüalizm gibi ekollere ayrıldığını belitmiştir. Ayrıca bu ekollerin Müslüman bilginlerin yazılarında çokça yer aldığından bahsetmiştir. Bizim çalışmamızla daha çok ilgili olan ise Numerolojidir.

Numeroloji sayıların insan üzerine etkisini inceler. Sayıların evrendeki tüm varlıklar gibi belirli titreşimlere sahiptirler. Bu titreşimler hayatımızdaki olaylar ile ilgili çeşitli metafizik etkilere sahiptir. İşte bu etkileri inceleyen kadim bilim numerolojidir. [54]

Sembol sistemlerinden biri de dildir ve semboller işaret edilen kavramların simgelerle kullanımına bağlıdırlar. Metinlerinde semboller kullanan yazarların bu sembolleri nasıl yorumladığını ifade etmesi gerekmektedir.[55]

Sembol iki ana unsurdan meydana gelir. Bunlardan ilki temsil ettiği madde, ikincisi ise vurguladığı manevi hakikattir. İhtiva ettiği derin kuvvetle insanın ruhuna hitap eden sembol psikolojik bir durum meydana getirebilir ve "bir mânada yeni dinî hakikatlar yaratabilir."[56]

---

[52] Yakup Kansızoğlu Şifreci Yanılgı Hurufilik Tasavvuru/ Harf Gizemciliği ve Kur'an Yorumuna Olan Etkileri (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004), 20.
[53] Halit Ahmet Çiftçi, ""Çeşitli Kültürlerdeki Okült İnanç ve Uygulamaların Türk-İslam Kültürüne Yansıması Üzerine Bir İnceleme"", *İslam medeniyeti araştırmaları dergisi* 2/2 (2017), 196.
[54] Michelle Buchanan, *Numeroloji* çev. Ece Tuğba Saka. (İstanbul: ganj, 2018), 13.
[55] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili*, v-6.
[56] Annemarie Schimmel, "Din'de Sembolün Fonksiyonu Nedir?", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3-4 (1954), 67-68.

Mevlânâ her sûretin altında bir mana olduğunu ve kâinatın bu manayı görmede bir perde olduğunu söyler. Sayı sembolizminde tüm bu metaforlar gönderici ve alıcı arasındaki ilişkinin mahiyetine bağlı olarak değişir. Hâl ilmiyle karşılıklı susmak dahi derin manalar içerebilir.[57]

Kur'an-ı Kerim'de: "Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şâhit olması yetmez mi?"[58] meâlindeki âyeti âlemin tümünde semboller olduğunu ve bunların Allah'ın varlığının delilleri olduğunu anlatmaktadır.

1.3. Sayı Sembolizmi ve Sayı Mistisizmi

Sayılar asırlar boyunca çeşitli şekillerde sembolize edilmişlerdir. Bununla birlikte farklı kültürlerde benzerlik gösteren sayı yorumlamaları görülmektedir.[59] İnsanlar sayı ve harflerle çok eski kadim medeniyetlerden bu yana uğraşmışlardır. Bu akımın Hz. Adem'e kadar dayandığı söylenebilir. [60] Felsefe, Mitoloji, Edebiyat gibi ilimlerden kutsal kitaplara kadar insanlığın bir mana çıkardığı her metinde sayı sembolizmine rastlamak mümkündür.[61]

Sayı sembolizminde evrensel bazı sayılar bulunmakla birlikte toplumların kültür ve inançlarına göre öne çıkardıkları sayılar da bulunmaktadır. Türk halk kültüründe sayı sembolizmi kapsamında 3, 4, 5, 7, 9 ve 40 sayıları öne çıkmaktadır. [62] Özellikle tek sayılar Türklerde ayrı bir önem arz etmektedir. 5, 7 ve 9 bu sayılar arasındadır. Ayrıca 40 sayısının da Türklerde ayrı bir yeri vardır. Oğuz Kağan destanı içerisinde 40 sayısını

[57] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili*, vi-8.
[58] Fussilet 41/53
[59] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 9.
[60] Kansızoğlu,Şifreci Yanılgı, 22.
[61] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili,* vii.
[62] Aysun Çelik, "Sayı Sembolizmi Bağlamında "Garîb-Nâme"", *Gazi Türkiyat* 24 (2019), 67- 68.

defaatle görmek mümkündür. Aynı şekilde Dede Korkut masallarında 40 sayısını 40 yiğit, 40 kız gibi ifadelerde görmek mümkündür. Manas destanında da 40 kız, 40 yiğit motifi kullanılmıştır.[63]

Mistisizm, hakikate sezgisel yolla ulaşmayı ve görünenin ötesini bilmeyi amaçlayan bir sistemdir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm gibi büyük dinlerin yanında diğer birçok din ve kültürde yer alan bir yapıdır. Din ve kültürlere göre mistisizmin karşılandığı terimler farklılık arz etmektedir. Tasavvuftaki "Fena", "mahv" kavramları "brahman", "nirvana" adı verilen zirve deneyimler ile benzer görünse dahi aynı olduğu anlamına gelmemektedir. Ayrıca "mistiklere göre mutlak hakikat aşkındır; fakat aynı zamanda bütün alemde içkin olarak onu var eden yegane zati ve mutlak varlıktır." [64]

Her çağda ve her kültürde sayı mistisizmi kullanılarak gizemli olaylar çözümlenmeye çalışılmış, kehanetlerde bulunulmuş, kozmik numeroloji ile hastalıklar iyileştirilmeye çalışılmıştır.[65] Ayrıca sayıların çok daha derin anlamlar taşıdığına ve çevrelerinde manyetik bir güç alanı oluşturduğuna inanılmıştır.[66]

Sayı mistisizmi de birçok farklı kültür ve inançta yer bulmuştur. Ritüel ve törenlerde belirli sayılar kullanılmış ve bu sayıların kullanımı gelenekselleşmiştir. Filozof ve düşünürler sayılara ayrı bir önem atfetmiş ve evreni anlamak ve nihâyetinde yaratıcıyı anlayabilmek için sayıları bir basamak olarak kullanmışlardır. Kâinatın yaratılışındaki muhteşem matematiksel dengeyi işaret etmişlerdir.

Fizikçi James Jeans (1877/ 1946) şöyle demişti: "Kâinatın mimarı mükemmel bir matematikçi olsa gerek." [67] Galileo Galilei (1544-1642) Matematik için "Tanrının evreni yazmak için kullandığı alfabedir" ifadesini kullanmıştır. [68]

---

[63] Atabek, *Sayı Sembolizmine Genel Bakış*, 16-19.
[64] Muhammet Mustafa Çakmaklıoğlu, *Tasavvuf* (Ankara: Bilay, 2020), 99.
[65] Neumayer, *Sayılarla İyileşme*, 60.
[66] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 17-18
[67] Mario Livio, *Tanrı Matematikçi mi?* çev. Berna Gülpınar. (İstanbul: Altın Kitaplar, 2022), 11.
[68] Neumayer, *Sayılarla İyileşme*, 7

Bir matematik düşünürü olan Platon (M.Ö. 427- M.Ö. 347) *Devlet* adlı eserinde geleceğin devlet yöneticileri için sıkı bir matematik ve felsefe eğitimin şart olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca yine bu eserde insan duyularının mutlak ve kesin bilgiyi elde etmede yetersiz kalacağını ifade etmiştir. Platon'a göre matematiksel gerçeklikler kare, üçgen, daire gibi gerçekliklerden ibaret değildir. Bu şekiller soyut matematiksel dünyadaki gerçeklerinin sadece birer kopyasıdır. Ona göre gerçeklik, mağara duvarına yansıyan gölge misali dünya algımızdır. [69]

Galileo (1564-1642) ünlü İtalyan matematikçi, fizikçi, astronom ve filozof olarak bilinmektedir. Galileo matematiği "Tanrının anadili" şeklinde ilan etmiştir.[70] Bir diğer bilgin İngiliz matematikçi, fizikçi, astronom, filozof ve simyacı Newton (1643-1727) dindar bir insandır. Bütün kozmosta aynı kanunların var oluşunun ve bu kanunların kararlılığının "Tanrının rehberliğini kanıtlayan" bir delil olduğunu savunmuştur. Newton'a göre Tabiat kanunları evrenin varlığını açıklamak için yetersizdir ve maddeyi meydana getiren tüm atomların yaratıcısı ve düzenleyici Tanrı'dır. Bir diğer bilim insanı Deskartes (1596-1650) ünlü bir matematikçi ve filozoftu. Felsefi yönü Newton'dan daha ağır basan Descartes Tanrı'nın varlığını ispatlamak için çok çabalamıştır. Ona göre; "Tanrı gerçeğin mutlak garantörüdür." ve "Ebedi dediğimiz mutlak gerçekler Tanrı tarafından ortaya konmuştur ve en az yarattığı diğer varlıklar kadar ona bağımlıdır." Descartes'in bu görüşü ile matematik sadece keşfediliyor, yoktan var edilmiyordu.[71]

"Evrene sayılar hükmeder" diyen Pisagor (M.Ö. 580- M.Ö.500)[72], sayıları kozmosun yapısını oluşturan ilâhî sistemin parçaları şeklinde düşünmüştür. Varlığın ana

[69] Livio, *Tanrı Matematikçi mi?*, 46-48.
[70] Livio, *Tanrı Matematikçi mi?*, 96.
[71] Livio, *Tanrı Matematikçi mi?*, 134.135.
[72] Marcel Danesi, *Pisagor'un Mirası* çev. Emre Bekman (İstanbul: Ketebe, 2021), 9.

unsuru olarak sayıları görmüştür. Ona göre yeryüzünün yaratılışında her şey sayıların gücüne bağlıdır. [73]

Pythagoas ya da Pisagor, Pisagorculuk şeklinde bilinen akımın kurucusu İyonyalı matematikçidir. "Sayıların babası" olarak bilinmektedir.[74] 1'den 9'a kadar sayıların titreşim devreleriyle doğanın temelini oluşturduğu öğretisi numeroloji şeklinde bilinen okült yapıyı kavrayabilmemize yardımcı olmaktadır. Pisagor, Matematik ve Astronomiyi din ile birleştirmiştir. [75]

Annemarie Schimmel *Sayıların Gizemi*'nde "Dünyanın evrimi sayıların evrimine paraleldi: Birlik boşluk ve sınırdan oluştu; Bir'den sayı, sayıdan da bütün gök, bütün evren ortaya çıktı. Bell'in Pythagorasçılar için yazdığına göre, 'kozmos saf matematikle eşbiçimlidir' ve 'evrendeki her şey ortak tamsayılarla ölçülebilir.' Pythagorasçıların sisteminde irrasyonel sayılara yer yoktu; böylece Hippasus'a atfedilen, dikdörtgenin yan kenarı ve köşegeni arasındaki tam sayıyla ifade edilemeyen oran Pythagorasçı dünya görüşünü parçaladı."[76] açıklamasını yapmıştır.

Pisagor, matematiğin yaratılışa dair ipuçlarını dahi içinde bulundurabilecek derinlikte akıl ötesi kuralları barındırdığını anlamıştır.[77] Cisimlerin ve varlıkların sayılar aracılığıyla ifade edilebileceğini belirtmiştir.[78] Görüldüğü üzere Pisagorcular matematik sayesinde hakikatin gizemini anlamaya çalışmışlardır.[79] Pisagorcular için matematik insan zihninin hayal edebileceği şeylerden daha yüceydi ve matematik kâinatın bir

[73] Küçük, *İbnü'l Arabî Sayılar ve Rüyalar*, 85-87.
[74] Gülnihal Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi* (Batı Araştırmaları Merkezi: 2016), 31.
[75] Neumayer, *Sayılarla İyileşme*, 18.
[76] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 19
[77] Danesi, *Pisagor'un Mirası*, 10.
[78] Neumayer, *Sayılarla İyileşme*, 40.
[79] Danesi, *Pisagor'un Mirası*, 36.

sonucuydu. Onların gözünde "tanrı matematikçi değildi; matematik tanrının ta kendisiydi!" [80]

Tek ve çift sayılar arasındaki bağlantı Pisagorcuları etkilemişti. "Pisagorcular evrendeki her şeyi iki kategoriye bölecek kadar ileri gittiler: Tek sayılar sağ tarafa ait olup, sınırlı, eril, kalanlı, doğrulu, ışık saçan ve iyilik dolu, geometrik terimlerle belirtilirse kareyle bağlantılıydı; çift sayılar ise sonsuz gök küresine ait olup, sınırsız (sonsuzca bölünebilir), çok katlı, sol taraf, dişil, hareketli, yalan dolu, karanlık, kötü ve geometrik terimle belirtilirse dikdörtgendir."[81]

Sayıların sırrını çözebilmek ve gizli anlamlarını keşfedebilmek adına Pisagor muazzam bir öneme sahipti. Onun ölümü üzerine bu bilimde bir anahtar eksilmiş ve yaklaşık 2500 yıl tüm medeniyetlerin bilginleri bu konu üzerine kafa yormuşlardır. [82]

Sayı kavramları toplumları ciddi derecede etkilemiştir. Öyle ki bir Alman matematikçi olan Gauss (1777-1855) "Tanrı'nın saydığını, hesap ettiğini açıklama cesaretinde bulunmuştur." [83]

Doğada her şey muazzam bir düzen içinde kurulmuştur. Bu muazzam düzen kendi içerisinde birçok matematik kuralını barındırır. Matematik kurallarının evrendeki ilişkileri anlamak için ne kadar önemli olduğu bilinmektedir.

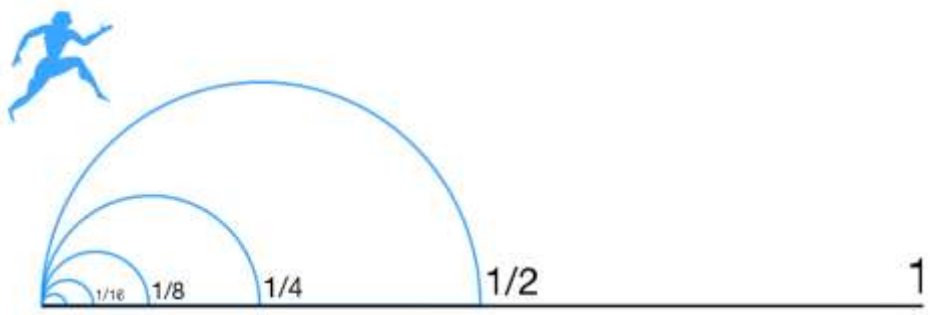
Günlük hayatımızda doğada karşılaştığımız matematik yasaları bize matematiğin hem ne kadar olağanüstü ve şaşırtıcı olduğunu gösterir, hem de doğadaki bu muhteşem uyuma dikkat çeker. İşte "$\pi(pi)$" sayısı da bu muazzam dengeyi anlamak için dikkatimizi çeken sayılardan biridir.[84] Bunlardan bir diğeri ise "altın oran"dır. Naddah yaptığı çalışmada ahsen-i takvîm (yaratılışın en güzel biçimi) vurgusu yaparak önce doğada altın

[80] Livio, *Tanrı Matematikçi mi?*, 41.
[81] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 19,20.
[82] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 33.
[83] Atabek, *Sayı Sembolizmine Genel Bakış*, 15.
[84] Danesi, *Pisagor'un Mirası*, 92.

oran bulunuşunu ve tecellisini incelemiş sonra altın oranın sanat eserleri üzerinde nasıl bulunduğuna değinmiştir.[85]

İnsanlar, dünya ve kozmos arasında sayıların belirlediği bir uyum bulunduğuna inanmaktadırlar. Astronom Kepler de buluşlarını bu inançla keşfetmiştir. Sayıların muazzam düzeni bu şekilde bilimsel keşiflere yol açtığı gibi sayı gizemciliği ile büyü yönlendirmelerine de sebep olmuştur. [86]

Antik çağ filozoflarında Zenon (M.Ö. 490-430)'un "Bölünme Paradoksu" en karmaşık ve anlaşılmaz konusu olan 'sonsuzluk' kavramının bir örneğidir. Bir yarışçının her seferinde bir öncekinin yarısı kadar mesafe kat ettiği bir süreçte bu durum sonsuza dek devam edecektir. Bu durumda yarışmacı hiçbir zaman bitiş çizgisine ulaşamayacaktır. Bu paradoks bir doğrusal hat üzerinde sonsuz nokta bulunduğunu bize göstermektedir. Limit kavramını ortaya çıkaran "Bölünme Paradoksu" kalkülüsü meydana getiren 'zaman, uzay ve sonsuzluk' kavramlarına dair soruların da gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır. [87]

Şekil 1.2: Zenon'un bölünme paradoksu[88]

[85] Sami Naddah, "Sanatta en güzel kıvam : Ahsen-i Takvîm", 2013,1.
[86] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 30,31.
[87] Danesi, *Pisagor'un Mirası*, 141-143.
[88] https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Zeno_Dichotomy_Paradox_alt.png erişim 28 Eylül 2025.

Ünlü Alman matematikçi Cantor, "kümeler kuramı" ve "sonsuzluk" üzerine çalışmalar yapmıştır. Sonsuzluğun tanımlanabilir bir kavram olmasını sağlayan kişidir. Sonsuz kümelerin farklı büyüklüklerde olabileceğini belirterek, reel sayılar kümesinin doğal sayılar kümesinden daha büyük olduğunun ispatlanabilir olduğunu ifade etmiştir. Cantor'a göre sonsuzluk kavramı "Tanrı'nın bir yansıması" dır. Cantor teolojik ve felsefik bir anlam taşıyan sonsuzluğun ilâhî bir sonsuzluğu yansıttığını ayrıca Tanrı'nın mutlak varlığına bir işaret olduğunu vurgulamaktadır.[89]

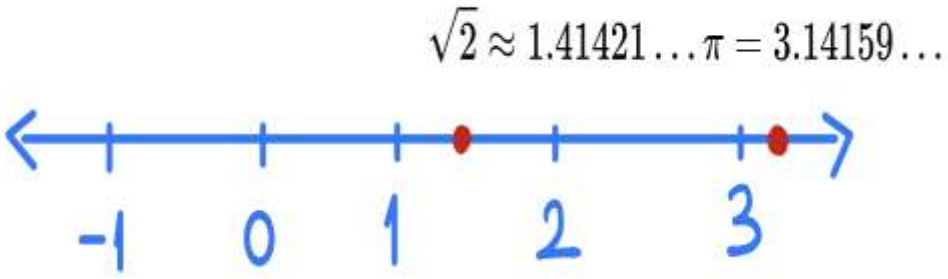
Yazar Ömer Faruk İspir *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi* adındaki kitabında, Cantor'un "kümeler kuramı"nı bulmasında okuduğu Mevlânâ, İbnü'l-Arabî, Hâlid el-Bağdâdî'nin (ö. 1242-1817) eserlerinin ve Mevlevi şeyhlerinden Osman Selâhattin Dede'nin (ö. 1828-1887) vahdet-i vücut risalesinin etkili olduğunu belirtmiştir.[90]

Cantor bize doğal sayılarla birebir (1-1) eşleşebilen "sayılabilir sonsuz" sayıların ve doğal sayılarla birebir (1-1) eşleşemeyen sayılamaz kümelerin varlığını göstermiştir. Ayrıca Cantor istenildiği kadar küçük aşkın aralıkta alınan sayıların tüm cebirsel sayılara nispetle daha büyük olduğunu ispatlamıştır.[91]

Bilinmezliğin "üçe kadar sayabilen toplumlar için dört sonsuzdur" algısı ile şekillenmiş toplumlarda Cantor'un bu yeni sonsuzluk ispatı şüphesiz büyük bir ilgi uyandırdı. 0 ile 1 arasındaki sayıların sonsuzluktan yola çıkarak her bir tam sayı arasında sonsuz reel (gerçel) sayının bulunması tasavvufta farklı âlemleri temsil ederek her âlemin samanyolu galaksisine benzer farklı bir sonsuzluk oluşturduğu şeklinde yorumlanabilir.

[89] Ayşe Büşra Elmas - Fatma Erkal, "Georg Cantor'a Göre Matematiksel ve Mantıksal Sonsuzluk", *Kalemname* 9/18 (2024), 190-193.
[90] İspir, *Mevlânâ Celaleddinî Rûmî* ,102.
[91] Zekeriya Güney - Nebiye Korkmaz, "Georg Cantor'un Sonsuzları", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014), 1-15.

Bunları bir görselle ifade edecek olursak aşağıda verilen sayı doğrusu örneğinde her bir tamsayı arasında sonsuz sayı yer almaktadır. $\sqrt{2}$ ve π sayıları sonsuza dek düzensiz devam eden irrasyonel sayılardır.

Şekil 1.3: Gerçel sayı doğrusu.[92]

$\sqrt{2}$ ve π gibi irrasyonel sayıların bulunması bilim ve teknolojide ve diğer tüm alanlarda önemli değişimleri başlatmıştır. Bu sayıların içerisinde birçok sır barındırdığı muazzam bir gerçekliktir. Hiçbir nedene bağlı olmadan meydana gelen eş zamanlı olaylar Carl Jung'un "eşzamanlılık" kuramı buna uygun şekilde yorumlanabilir. Jung bu hususta şunu söyler: "Tesadüfler bu şekilde üst üste geldiğinde insan etkilenmeden yapamaz. Çünkü böylesi sayıların çokluğu ya da özelliklerinin tuhaflığı arttıkça durum da bir o kadar beklenmedik hale bürünüyor. 'Pi' gibi bir sayı, içinde daha derin saklı manaları ortaya çıkarmamız için biz insanoğlunu baştan çıkarıyor." [93] Bunu Cantor'un sonsuz sayıdaki kümeleri karşılaştırmak için kullandığı matematiksel sonsuzluk kavramına benzediğini söyleyebiliriz.

Einstein'dan (1879-1955) bu yana en parlak fizikçi kabul edilen Stephen Hawking (1942-2018), "eşzamanlılık" diye bir kavramın olmadığını açıklamaktadır.[94] Burada dikkat edilmesi gereken husus Jung ve Hawking'in iki farklı düşünce sistemine dayanmış

[92] Danesi, *Pisagor'un Mirası*, 88.
[93] Danesi, *Pisagor'un Mirası*, 88-89.
[94] Stephen Hawking, *Kara Delikler* çev. Kerem Cankoçak. (İstanbul: Alfa Bilim, 2017), 11.

olan görüşleridir. Jung eşzamanlılığı psikolojik anlamlı rastlantılar şeklinde görürken diğer yandan Hawking'in görüşü fiziksel ve matematiksel yasalarla işleyen evreni olasılıklar üzerinden açıklamaktadır.

Uzay ve zaman hakkında yeni bir görüş getiren "görelilik kuramı" mutlak zaman fikrini yok etmiştir. Mesela ikiz kardeşlerden birinin uzaya gitmesi durumunda dünyadaki kardeşinden daha genç görünümde geri dönebilir.[95] Bu kavramlara tasavvuf penceresinden bakacak olursak zamanın izafi (göreli) oluşuyla açıklanabilecek olan eşzamanlılığın olmadığı fikri, tasavvuftaki tayy-i zaman ve tayy-i mekan kavramlarını desteklediği görülebilmektedir.

Tayy-i zaman ve tayy-i mekan kavramlarını açıklamada bağ kurabileceğimiz bir diğer Stephen Hawking kitabı *Zamanın Kısa Tarihi* adlı eseridir. Kitapta: "sınırsızlık koşulu doğruysa, evrenimize paralel olarak sonsuz sayıda evrenler olmalı" şeklinde paralel evrenler fikrini de açıklamıştır. [96]

Bilim adamları tüm galaksilerde kara delikler olduğuna inanmaktadır. Kara deliğe düşüldüğünde bir şey fark edilmez ve dışardan kara deliğe düşeni izleyen bir gözlemci olay ufkunu geçtiğinizi göremeyecektir. [97] Stephen Hawking bir süre bilgi tartışmasından sonra kara deliklerde bilginin kaybolmadığını kabul etmiştir. Cambridge' den Malcolm Perry ve Harward'dan Andrew Strominger'la birlikte bilginin kara delikten geri kazanılmasını inceleyen bir kuram üzerinde çalışmış ve şu sözleri nakletmiştir: "Bilgi kara deliğin olay ufkunun üzerine kodlanmış durumda. Bu uzaya dikkat edin! Bu bize bir kara deliğe düşüp başka bir evrenden çıkmamız hakkında ne söylüyor? Kara delikli ve kara deliksiz alternatif geçmişlerin varlığı bunun olasılık dahilinde olduğunu ortaya koyuyor. Yeterince geniş bir dönen kara delik, başka bir evrene geçit olabilir. Ama bu

[95] Hawking, *Kara Delikler*, 11-12.
[96] Stephen Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi* çev. Mehmet Ata Arslan (İstanbul: Alfa Bilim, 2013), 246.
[97] Hawking, *Kara Delikler*, 46.

durumda tekrar kendi evreninize geri dönemezsiniz." Burada kara deliklerin ebedi hapishaneler olmadığını, kara deliklerden kaçanların başka bir evrene çıkabileceğini vurgulamaktadır.[98] Tasavvufi açıdan bakıldığında da "(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"[99] meâlindeki âyeti farklı âlemlerin varlığını göstermektedir. Ayrıca kara delikten farklı evrenlere geçiş olabildiği halde tekrar kendi evreninize geri dönmenin mümkün olmaması ölüm sonrası dünya hayatına geri dönüşün mümkün olmaması ile benzetilebilir ve ahiret hayatının varlığının bir ispatı olabileceği gibi farklı bir araştırma konusu olabilir.

Matematik, mantık ve felsefeci Kurt Gödel (1906-1978) hiçbir analitik düşüncenin kendini kanıtlayamadığını ispatlamıştır. Ona göre tüm fizik bilimlerini bu bağlamda bir metafizik kural üzerine inşa edilmesi gereklidir.[100] Ayrıca sınırlı sayıdaki aksiyom ve önermeler matematiksel gerçekliklerin tamamını anlatamaz ve kabul gören aksiyonlar dahi eksiktir.[101] Şimdiye kadar verdiğimiz tüm matematik ve fizikçilerin görüşlerini sayı sembolizmi ve sayı mistisizmi kapsamında tasavvuf ile ilişkilendirmeye çalıştık. Sonsuzluktan yola çıkarak temelde tüm bunlar ilâhî hakikati arayan insanoğlu için Tanrı'nın mutlak varlığını bilme amacı taşımaktadır.

İslâm düşünce geleneğinde ve tasavvufta da sayı sembolizmi ve sayı mistisizmi önemli bir konumdadır. "Ebced" hesabı bu bağlamda ön plana çıkmaktadır. Arap alfabesindeki harflerin sayısal karşılıklarına göre yapılan hesaplamalarla belirlenen sayılara göre işlemler yapılmaktadır.

Evrende baştan başa tüm yaratılış belirli bir matematik ile kodlanmıştır. Bu matematiksel sistemi eski devirlerden beri birçok gizli ilim kullanmıştır. "Ebced" de bunlardan biridir. Ebced: "Bir hesaplama çeşididir. Arap alfabesindeki her harfin bir

[98] Hawking, *Kara Delikler*, 67-69.
[99] el-Enbiyâ 21/107.
[100] Hawking, *Kara Delikler*, 9.
[101] Livio, *Tanrı Matematikçi mi?*, 220.

rakam değeri olduğu kabul edilerek yapılır. Hadiselerin vuku zamanını tesbit, cifr veya önemli olaylara tarih düşürme işleminde kullanılır."[102]

Yaşadığımız bu sistemin varlık mertebeleriyle bağlantılı olması sebebiyle yaşamın her alanında ebcede rastlanabilir. Ebced; büyü, tılsım ve vefk gibi uygulamalarda da kullanılmıştır. Hz. Adem'e tüm dillerin öğretilmiş olmasından hareketle bu ilmin Hz. Adem'e dayandığını belirten görüşler yer almaktadır. Şiî kültüründe yer almasının yanında, H. Ali ve Cafer-i Sadık' a atfedilmesi sebebiyle ebced sünnî gelenekte de yer almıştır. Esmâü'l-hüsnâ'nın ebced hesabıyla yapılan havvasında bazı uygulamalar yapılmaktadır. Hesap edilen sayılarda yapılan zikir ve virdler bu ibadet unsurları arasında yer almaktadır. [103]

Tablo 1.1: Küçük, en küçük, büyük ve en büyük ebced hesabında kullanılan sayıları göstermektedir.[104]

Harfler	Küçük ebceddeki sayılar (Asıl ebced)	En küçük ebceddeki sayılar	Büyük ebceddeki sayılar	En büyük ebceddeki sayılar
ا	1	1	111	13
ب	2	2	3	611
ج	3	3	53	1035
د	4	4	35	278
هـ	5	5	6	705
و	6	6	13	465

[102] Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto, 2014), 137.
[103] Çağlar, *Sayı Sembolizmi Açısından Kur'ân'da Yer Alan Sayılara Genel Bir Bakış*, 6-12.
[104] İsmail Yakıt, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih düşürme* (İstanbul: Ötüken, 2022), 54.

ز	7	7	8	137
ح	8	8	9	606
ط	9	9	10	535
ي	10	10	11	575
ك	20	8	101	630
ل	30	6	71	1090
م	40	4	90	333
ن	50	2	106	760
س	60	-	120	520
ع	70	10	130	192
ف	80	8	81	651
ص	90	6	95	590
ق	100	10	181	47
ر	200	8	201	502
ش	300	6	360	1077
ت	400	4	401	320
ث	500	2	501	747
خ	600	-	601	512
ذ	700	10	701	179

ض	800	8	805	653
ظ	900	6	901	577
غ	1000	10	1060	111

Schimmel'in ifade ettiği üzere, İslâmi gelenekte ebced hesapları yapma sanatı çok gelişmişti ve sonraki zamanlarda bir kitabın başlığı bitiriliş tarihini içerir oldu. "Örneğin *Bagh u bahar*'ın (*Bahçe ve Bahar*) Farsça başlığı sayısal değerleriyle (2+1+1000+6+2+5+1+2+ 200), İslâmi takvimle 1216 (Miladi takvimle 1801/2) yılında bitirildiğini gösterir. Benzer şekilde uygun sözcük ve cümleyle birisinin ölüm tarihi de verilebilir ve bu sanat doğudaki Müslüman ülkelerde belli bir yetenekle uygulanmıştır."[105]

Allah'ın evreni belirli bir ölçü ile yaratmış olmasından yola çıkan İbnü'l-Arabî sayının bir berzah hükmünde olduğunu söylemektedir. Böylece o, eşyanın ve hakikatin sırrına erişmede bu kozmik sayı kombinasyonlarının çözülmesinin önemini belirtmektedir. İbnü'l-Arabî hadislerin de bu ilâhî sırrı desteklediğini belirtir. Bu hususta meselâ "Allah'ın 99 ismi vardır. Onların sayısının miktarını (kadrini) bilen cennete girer." ve "Allah'ı (mahlukattan perdeleyen) 70 bin hicap vardır." Şeklindeki hadisler zikredilir.

İbnü'l-Arabî *Fütûhâtü'l-Mekkiye'*nin1. cildinin ikinci babında harfler ile varlık mertebeleri arasındaki sayısal ve sembolik ilişkiyi karşılık gelme esasında anlatmaktadır. İkinci babın birinci faslı şu sözlerle başlamaktadır:

[105] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 13.

"Kuşkusuz harfler lafızların imamlarıdır

Hafızların dilleri buna tanık

Felekler melekûtunda onlarla dönmüştür

Uyuyan ve uyanıklar arasında dersin ki.

İsimleri gizlediklerinden öğrendim

Böylece bu düşünce nedeniyle aziz olur

Cömertliğinin feyzi olmasaydı

Sözde lafızların hakikati görünmezdi."[106]

Fütûhâtü'l- Mekkiye adlı eserinde İbnü'l-Arabî: "Sayı ilâhî hazrette bilkuvve mevcut ilâhî bir sırdır. Bu sırra muttali olup, onunla amel edene sayıların sırları, ruhları ve menzilleri açılır"[107] ifadesini kullanmıştır. Bu cümleden de anlaşılacağı üzere sayıları gerçek manada anlamanın ancak ve ancak sayıların sırlarına ermekle gerçekleşebileceğini belirtir.

İbnü'l-Arabî keşf ve müşâhedenin tüm ilimlerin kaynağı olduğunu belirtmiştir. Bu söylemden hareketle sayı ilmi (ilmü'l- aded) için de temel kaynağın keşf ve müşâhede olduğu bilgisinde ulaşılmıştır.[108] Eşyanın hakikatinin ortaya çıkması ve maddi örtünün altındaki gerçekleri görebilmenin nasıl mümkün olduğu sorusuna 'basiret gözü sayesinde' diye cevap vermiştir. [109]

İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem* adlı eserinde her bölümü bir peygamberin hikmetine izafeten 27 bölümden oluşacak şekilde yazması sayı sembolizmine başka bir

[106] İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye 1* 138.
[107] Küçük, *İbnü'l Arabî Sayılar ve Rüyalar*, 78.
[108] Küçük, *İbnü'l Arabî Sayılar ve Rüyalar*, 92.
[109] Kansızoğlu,Şifreci Yanılgı, 26.

örnektir.[110] İbnü'l-Arabî *Fütûhâtü'l- Mekkiye* adlı eserinde harflerin sayı değerleri üzerine manalar yüklendiğini belirtmiştir. Kişiye verilen bilgiyle amel etmesi ile ona ilâhî sırların açılacağını sayı metafiziği hakkında ifade etmiştir. Ayrıca ömrü vefa etseydi sayılar ile ilgili daha önce yazılmamış bir eser yazmayı hedeflediği yine eserinden anlaşılmaktadır.[111]

İbnü'l-Arabî'ye göre sayılar, harfler ve gökyüzü arasındaki ilişkiyi inceleyerek gelecekteki olaylarla ilgili tahminler yürüten bir bilim olarak bilinmesine rağmen ebced, geleceğe yönelik kehanetlerde bulunmak değildir. Ayrıca *Fütûhâtü'l-Mekkiye'*nin de sayı metafiziğini anlatan bir eser olmasına karşın ebced ilmini bahis konusu yapmadığını vurgular.[112]

Harflerin gizemini anlatırken zikredeceğimiz bir diğer isim olan İbn Haldun (ö. 808/1406) *Mukaddime* adlı eserinde harflerin esrarını belirten ilmin, onun yaşadığı dönemde 'sîmîya (sihirli harfler, letter magic)' şeklinde bilindiğini belirtmektedir. Mutasavvıfların deyiminde (tılsım manasından alınıp) 'esrar-ı hurûf" manasına getirildiğini ifade etmektedir. Öncelerde İslâm kültüründe bulunmayan bu ilmin, aşırı mutasavvıların ortaya çıkmasıyla birlikte toplumda yer almaya başladığını vurgulamaktadır. İbn Haldun'a göre bu mutasavvıfların gayb âleminin sırlarına vakıf olma, ellerinden birtakım harikulade olayların zuhur etmesi, varlığın düzeni ile ilgili tahminler ileri sürme gibi olağanüstü olaylara meyletmişlerdir. Çünkü felek ve yıldızların ruhlarının ilâhîi simlerdeki ruhlardan sirâyet ettiği gerçeğine inanmışlardır. Harflerin tabiatları ve sırları ise isimlere zuhur ederek bu isimlerde kâinat üzerinde tüm âleme sirâyet etmiştir. Sîmîya ilminin bir dalı olarak kabul ettiği harflerin esrarının bu şekilde vücut bulduğunu belirten İbn Haldun ayrıca bu ilim için şunları söylemiştir. "(Sır olduğu

[110] Vasfi Babacan, "Yûnus Emre Metinlerinde Sayılar", *Türük Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 1/15 (2018), 273.
[111] Küçük, *İbnü'l Arabî Sayılar ve Rüyalar*, 93-94.
[112] Gür, *İbn Arabi'de Harf ve Sayı Sembolizmi (İlm-i Huruf)*, 76.

için) konusuna vakıf olunamaz, (hadsiz hesapsız olduğu için) meseleleri sayı ile ihata edilemez. Bu fenne dair Buni'nin Ahmed b. Ali, öl. 622/1225 *Şemsü'l maarif* isimli eseri, Kahire, 1321). İbn-ül-Arabî'nin ve bunları takip eden diğer alimlerin müteaddit telifleri vardır. Onlara göre bu ilmin (ve sihirli harflerin) semeresi ve neticesi, mükevvenata sirâyet etmiş bir halde bulunan sırlarla kuşatılmış harflerden (sudur ve) neşet eden Esmâü'l-hüsnâ ve kelimât-ı ilâhîye sayesinde rabbanî nefslerin tabiat âleminde tasarrufta bulunmalarıdır."[113]

1.4. Sayılar ve Gayb İlişkisi

Sayılar farklı kültürlerde gayba dair bazı bilgilerle ilişkilendirilir. Buna hemen her kültürde rastlanır. Dahası rakamlar farklı terkipleriyle farklı materyallere yazılarak onlardan bir şekilde bir fayda umulur. İnsanın geleceğinde etkili olacağı düşünülür. Buna dair bazı örnekleri aşağıda çizelgeler halinde göstereceğiz.

Tablo 1.2: Her satır her sütun ve çapraz toplamı 15 olan 1'den 9'a kadar sayılar[114]

4	**9**	**2**
3	**5**	**7**
8	**1**	**6**

Bir anektoda göre Çin imparatoru Yu'nun nehir kenarında otururken Hi adında Tanrısal bir kaplumbağa görür ve kaplumbağa sırtında Tablo 1.2. deki sayılar yer

[113] Haldun İbn, *Mukaddime* haz. Süleyman Uludağ. (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 909.
[114] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 61.

almaktadır. Çin geleneğinde özel bir yeri olan 5 sayısı etrafında bu sayıların dizildiği görülmektedir. Bu sihirli kareler islâm medeniyetinde de kullanılmış olup tahmini 15. yüzyılda Batı'ya ulaşmıştır. Büyü ve kahinlik ile uğraşanlar bu tabloları gezegenlerin sırlı tabloları şeklinde tarif ederler. Onlara göre "Bu tablolar göksel sayıların tanrısal düzenini temsil etmektedir.[115]

Bu tablodaki (Tablo 1.2.) sayılardan ister aynı satırdakilerin, ister aynı sütundakilerin isterse de çapraz olanların toplanması durumunda 15 sayısı elde edilecektir. Benzer şekilde ortadaki 5 sayısı çıkarılarak aynı işlemler yapıldığında ise daima 10 sayısı bulunacaktır.[116] Çift sayılar köşelerde tek sayılar ise (5 hariç) çift sayıların arasında bulunmaktadır. Tüm sayıların toplamı ise 45 eder.

Bu tabloya satürn tablosu denilmektedir. Kurşun bir levhaya yazılması durumunda insanlara pozitif etkileri olacağına inanılır.[117]

Tablo 1.3: Her satır ve her sütun toplamı 34 olan 1'den 16'ya kadar sayılar[118]

4	**14**	**15**	**1**
9	**7**	**6**	**12**
5	**11**	**10**	**8**
16	**2**	**3**	**13**

[115] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 59-61.
[116] Atabek, *Sayı Sembolizmine Genel Bakış*, 50.
[117] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 60-61.
[118] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 63.

Tablo 1.3’ de 1’ den 16’ ya kadar sayılar yer almaktadır. Satır ve sütunların toplamı 34 yapmaktadır. Tüm sayıların toplamı ise 136 yapar. Bu tablo Jüpiter ile ilişkilendirilmektedir. Bu sayıların gümüş bir tabağa yazılması durumunda insanlara olumlu etkileri olacağına, mercan üzerine yazılması durumunda ise büyülere neden olacağına inanılırdı.[119]

Tablo 1.4: Her satır ve her sütun toplamı 65 olan 1’den 25’e kadar sayılar[120]

11	**24**	**7**	**20**	**3**
4	**12**	**25**	**8**	**16**
17	**5**	**13**	**21**	**9**
10	**18**	**1**	**14**	**22**
23	**6**	**19**	**2**	**15**

Tablo 1.4’te 25 sayı bulunmaktadır. Her satır ve sütun toplamı 65 olmakla birlikte tüm toplam 325’tir. Bu tablo Mars tablosudur. Kılıcın üzerine yazılması durumunda insanı güçlü kılacağına inanılırdı. Kırmızı tunç üzerine kazınması durumunda ise olumsuz durumlara yol açacağına inanılırdı. [121]

[119] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 63.
[120] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 64.
[121] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 64.

Tablo 1.5: Her satır ve her sütun toplamı 111 olan 1'den 36'ya kadar sayılar[122]

6	**32**	**3**	**34**	**35**	**1**
7	**11**	**27**	**28**	**8**	**30**
19	**14**	**16**	**15**	**23**	**24**
18	**20**	**22**	**21**	**17**	**13**
25	**29**	**10**	**9**	**26**	**12**
36	**5**	**33**	**4**	**2**	**31**

Tablo1.5'de 36 sayı yer alır. Tüm sayıların toplamı 666 olup satırların toplamı veya sütunların toplamı 111 eder. Gezeneni güneştir. Altın levha üzerine yazılıp taşınması durumunda kişiye olumlu özellikler katacağına inanılır.[123] Bunların yanında 7 satır ve 7 sütundan oluşan Venüs tablosu bulunmaktadır. Bu tablodaki satır ve sütunların toplamı 175tir. Tüm sayıların toplamı ise 1225 yapar. Venüs uğurlu kazınması durumda olımlu etkileri, bakır üzerine kazınması durumunda olumsuz etkileri olacağına inanılır. Merkür tablosunda ise 8 satır ve 8 sütun olmakla birlikte 64 sayı bulunmaktadır. Satırların toplamı veya sütunların toplamı 260'tır. Tüm sayıların toplamı 2080 yapmaktadır. Gümüş üzerine uğurlu Merkür'le yazılması durumunda olumlu etkileri olduğuna bunun aksine uğursuz Merkür olması durumunda ise olumsuz etkileri olduğuna inanılır.[124] Son gezegen olarak Ay'a ait tablo aşağıda verilmiştir.

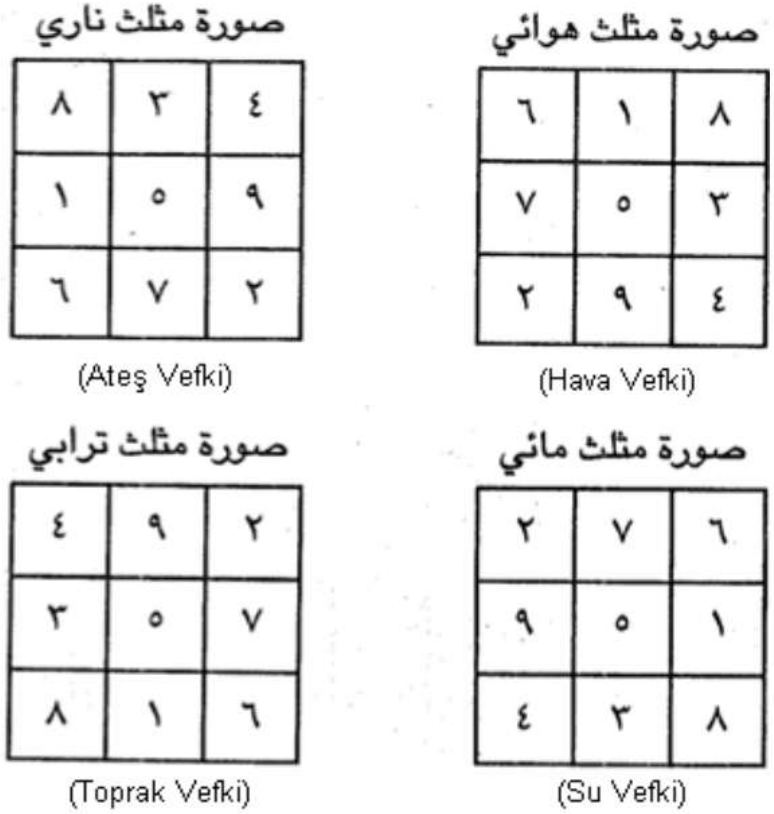
[122] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 65
[123] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 65.
[124] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 66-67.

Tablo 1.6: Her satır ve her sütun toplamı 369 olan 1'den 81'e kadar sayılar[125]

37	**78**	**29**	**70**	**21**	**62**	**13**	**54**	**5**
6	**38**	**79**	**30**	**71**	**22**	**63**	**14**	**46**
47	**7**	**39**	**80**	**31**	**72**	**23**	**55**	**15**
16	**48**	**8**	**40**	**81**	**32**	**64**	**24**	**56**
57	**17**	**49**	**9**	**41**	**73**	**33**	**65**	**25**
26	**58**	**18**	**50**	**1**	**42**	**74**	**34**	**66**
67	**27**	**59**	**10**	**51**	**2**	**43**	**75**	**35**
36	**68**	**19**	**60**	**11**	**52**	**3**	**44**	**76**
77	**28**	**69**	**20**	**61**	**12**	**53**	**4**	**45**

[125] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 68.

Tablo 1.6 Ay'a aittir. 1'den 81'e kadar (9 un karesi) olan sayılar yer almaktadır. 3321 genel toplamı vermekle birlikte satır ve sütun toplamları ise 369 sayısına eşittir. Uğurlu Ay'ın gümüş üzerine kazınmasının pozitif etkileri olduğuna inanılırdı. [126]

Şekil 1.4: Ateş, toprak, hava ve sudan oluşan Anasır-ı Erbaa vefki[127]

Bazı alimler sırlı harfleri mizaca bağlanıp bunlarıda Anasır-ı Erbaa tabiatiyle dört sınıfa taksim etmişlerdir. Ateş-nâriye, hava-hevâiye, su-mâiye, ve toprak–türâbiye şeklinde olup, ebceddeki "Elif" ateş, "Be" hava, "Cim" su, ve "Dal" toprak içindir. [128]

[126] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 68.
[127] Çiftçi, ""Çeşitli Kültürlerdeki Okült İnanç ve Uygulamaların Türk-İslam Kültürüne Yansıması Üzerine Bir İnceleme"", 206.
[128] İbn, *Mukaddime*, 909.

Türkçesi	Arapçası	Harfler
Ateş - Nâriye	**ناريه**	**ا هـ ط م ف س د**
Hava -Hevâiye	**هوائيه**	**ب و ي ن ض ت ظ**
Su-Mâiye	**مائيه**	**ج ز ك ص ق ث غ**
Toprak – Türâbiye	**ترابيه**	**ش خ ر ع ل ح د**

Şekil 1.5: Mukaddime'de harfler ve tabiatları

Soğuk hastalıkları yok etmek veya dilendiği zaman artırılması için ateş – nâriye harfleri kullanılır. Hummalar ve ateşli hastalıkları yok etmek veya dilendiği zaman artırılması için su-mâiye harfler kullanılır. Diğerlerinde ise harflerin tasarrufundaki sihirli sırlar adedinin fazlalığına veya eksikliği ile ilişkili sayılmıştır. Be, kef, râ harflerinin arasında bir ilişki vardır. Bu harflerin her biri kendi hanelerinde ikinci kademeye delalet ederler ve ebced değerleri 2, 20 ve 200 dir. Benzer şekilde dal, mim ve te harfleri arasında da bir münasebet vardır. Ebced değerleri 4, 40 ve 400 dir. Bu şekilde adedlerin vefkleri gibi isimlerin vefkleri de bulunur. Harflerin sınıfı, adedi veya şeklin adedi ile uygun olan vefkler sınıfına girer. Bunların tenasüplerindeki sırları algılamak çok zordur. Esrar-ı hurûf ile uğraşan alimlerin kabiliyetleri zevk ve keşftir. Bûnî bu hususla ilgili şunu söylemektedir: "Harflerdeki sırrın aklî kıyasla ulaşılabilir cinsten bir şey olduğu

zannedilmemelidir. Belki bu husus ancak müşahede yolu ve ilâhî tevfik ile husule gelir."[129]

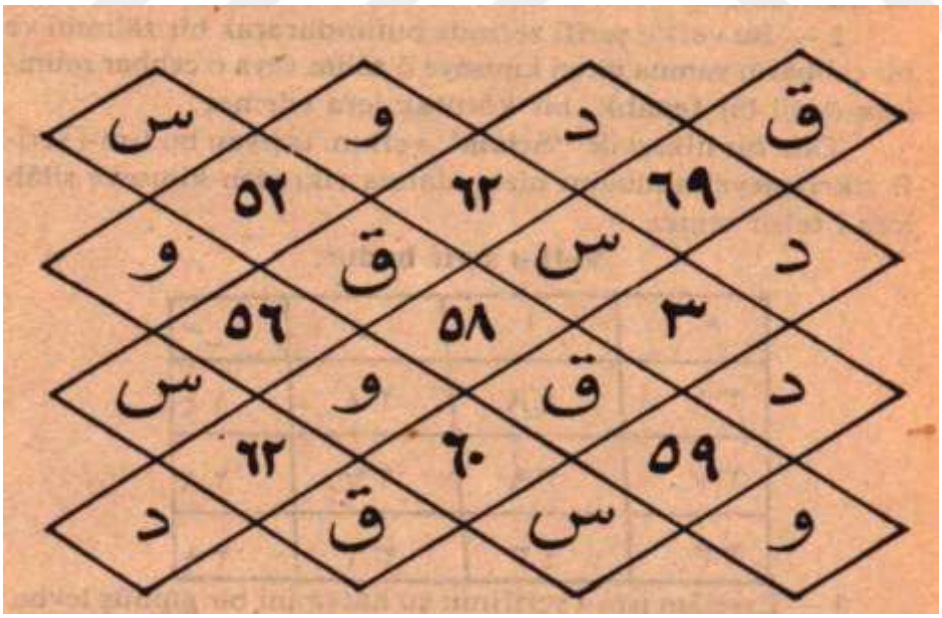
2	7	6
9	5	1
4	3	8

4	14	15	1
9	7	6	12
5	11	10	8
16	2	3	13

21	3	4	12	25
15	17	6	19	8
10	24	13	2	16
18	7	20	9	11
1	14	22	23	5

Şekil 1.6: İhvân-ı Safâ'nın Risalelerinde geçen 3,4 ve 5 li vefkler

Arap dünyasında gizli hakikatleri gösterdiğine inanılan bazı uygulamalar vardır. Şekil 1. 6.' da İhvân-ı Safâ'da görülen bir örnektir. [130] Şekil 1. 6.' de yer alan ikinci tablonun Tablo 1.3 ile benzer olduğu görülecektir.

Şekil 1.7:el-Kuddûs ismi celili vefki

[129] İbn, *Mukaddime*, 910-911.
[130] Saim Parladır, "19.Yüzyıla Ait El Yazma Bir Dua Kitabı Bağlamında Büyü-Din İlişkisi", *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* 12 (2014), 116.

Es Seyyid Süleyman El Hüseyni, *Kenzül Havas* isimli kitabında verilen şikil 1.7'deki vefkin insanlar arasında rağbet görülmek ve kötü huyları bırakarak iyi ahlak sahibi olmak adına yazıldığını belirtir. [131] Ayrıca *Şems el-Maarif (İlahi İlimler Güneşi)* isimli el-Buni'ye ait eser ezoterik araştırmalarda 13.yüzyılda yazılan en kapsamlı çalışmadır.[132]

1.5. Hurûfîlik

Hurûfîlik, harflere sembolik anlamlar atfederek yorumlayan geçmişi eski medeniyetlere dayanan harfler ve sayıların kutsallığını kabul etmiş bir anlayışı benimser. Harflerle anlamlandırılmaya çalışılan gizil güçler ile tabiat bilimleri öncesinde tılsım, sihir ve efsun benzeri ilimler Hurûf ilmi adı altında meydana gelmiştir. Harflerin insan ve doğa üzerine tesir ettiğini kabülüyle bu ilimler ilm-i hurûf adı altında birleşmiştir. Bu sisteme eski Yakındoğu, Mısır, Hint uygarlıkları sonrasında ise Yahudi Hıristiyan ve İslâm kültüründe rastlanmıştır. [133]

Yahudilikte ve Hıristiyanlık'ta harfler özel bir yere sahiptir. Hurûfîlik İbranice'de "Gematria" şeklinde adlandırılmaktadır.[134] Bunun 'geometri' sözcüğü ile etimolojik ve kavramsal bir bağı olduğu öngörülebilir.

Hristiyanlığın kutsal kitabı Yeni Ahidde Vahiydeki (XII/18) önemli bir şifredir. 666 sayısı olan bu şifrenin deccali simgelediğine inanılmaktadır. Martin Luther kendi isminin değerinin 666'ya denk geldiğini ispatlamak amacıyla 700 sayfayı bulan bir kitap dahi yazmıştır. [135]

İslâm literatüründe Şiî-Bâtınî bir kökeni bulunan cefr /cifr ilminin harfler ve rakamlar arasındaki gizli şifreler ile sırlı bilgiler içererek yaşanmış ve gelecekte

[131] Es Seyyid Süleyman El Hüseyni, *Havas-ul Kur'an Kenz-ül Havas* sad. Mustafa Varlı, (İstanbul: Esma) 57.
[132] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 39.
[133] Kansızoğlu, *Şifreci Yanılgı* 11.
[134] Kansızoğlu, *Şifreci Yanılgı,* 12.
[135] Kansızoğlu, *Şifreci Yanılgı* 12.

yaşanacak hadiseleri anlattığı inancını taşır. Bir rivâyete göre Cafer-i Sadık (d. 699 veya 702/ ö. 765) Hz. Peygamber soyundan gelen kişilerin geçmiş ve gelecekle ilgili tüm gizli bilgileri oğlak ya da kuzu derisi üzerine nakletmiştir. Cafer-i Sadık ile bilgilerin çoğunlukla mübalağa olduğu söylenmekle birlikte bir diğer yandan kimya, cefr, havas, huruf ve tılsım gibi gizli ilimlerde uzman olduğu da söylenmektedir. [136]

İbn Sîna, Hâralli, Kîşvani, el-Bûnî, Fahreddin er-Râzî, İbnu'l Hâc el-Âbderi, Abdurrahman el-Bistâmî, gibi Müslüman filozofların ve İhvan-ı Safâ'nın eserlerinde Hurûfîliğin izlerini görmek mümkündür. Hurûfî tefsir alanında İbnü'l-Arabî'nin yanı sıra İbn Berrecan da bilinmektedir. İbn Berrecan harflerin havasına ilgi duymuş, harflerin sırları hususundaki bilgisiyle tanınmıştır. Bu sebeple İbn Haldun bu alimi vahdet-i vücutçu ve bid'atçi bir mutasavvıf olarak tanımlamıştır. [137]

Fazlullah-ı Hurûfî (ö.796/1394) soyunun Hz. Ali'den geldiğini ve altıncı imam Cafer-i Sadık'ın torunu Seyyid Cafer'e dayandığını ileri sürmüştür. Kendisi İslâmiyet'te Hurûfîliğin ortaya çıkmasına sebep olan kişidir.[138] Bâtınîlerin yöntemlerini benimseyerek harfleri ve harflerin sayılar ile münasebetini ortaya koymaya çalışmıştır. Arapçadaki yirmi sekiz harf ile Farsça'daki otuz iki harfi tüm dini emir ve buyruklar için kullanmıştır. Hurûfîlik bu harflerin insanda bulunduğu kabulü ile namaz, zekat, oruç, hac gibi dini hükümlere bunları tatbik eder.[139]

Fazlullah-ı Hurûfî Hz. Peygamber tarafından kendisine rüya yorumlama ilminin verildiğini söylemiş, daha sonra bir rüyaya göre kendisini mehdi ve mesih ilan etmiştir. Son peygamber ve veli olduğunu iddia etme cesaretinde bulunmuştur. Kendisini Tanrı zuhuru diye tanıtmıştır. [140]

---

[136] Kansızoğlu, *Şifreci Yanılgı*, 13.
[137] Kansızoğlu, *Şifreci Yanılgı*, 14.
[138]Kansızoğlu, *Şifreci Yanılgı,*, 14.
[139] Abdulbaki Gölpnarlı, *Hurufilik Metinleri Kataloğu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973), 17-19.
[140] Gölpnarlı, *Hurufilik Metinleri Kataloğu*, 18.

Fazlullah-ı Hurûfî *Câvidannâme* adlı kitabının Kur'an tefsiri olduğunu dile getirmştir. İşârî, tasavvufî tefsir olarak değerlendirilen *Câvidannâme*, hurûf-ı mukatta ve bazı âyetlerde Hurûfîliğin etkisinin görülmesi sebebiyle bazı ehl-i sünnet alimlerince kesin bir şekilde reddedilmiştir.[141]

Alimlerin çoğu da harflerin sırlı anlamlarla şifreler içerdiği görüşünde olan anlayışı reddetmişlerdir. Bu görüşün yıldızları yarı ilah olarak kabul eden bir görüş olduğunu ve astrolojinin batıl fikrini içerdiğini savunmuşlardır. Harf, rakam ve yıldızların hesabı ile ortaya çıkan vefklerin (dualaın yazıldığı muskalar) akıl ve naslara dayanmadığını dile getirmişlerdir. İslâmiyet'te akıl, duyular ve vahiyler bilginin temel kaynaklarıdır. Harfler ilmi gaybdan haber verdiği iddiasıyla akıl ve duyular dışında kalan bir yapıdadır. [142]

İbnü'l-Arabî'nin harflere ilişkin metafizik yorumları ile Hurûfîlik adı verilen akım arasında ele alınan konu bakımından bazı benzerlikler bulunsa dahi, nitelik ve varılan neticeler bakımında farklılıklar vardır.[143]

Kur'an-ı Kerim'de şu âyetler, gayb âlemindeki malumatların esası itibariyle yalnız Allah'a mahsus olduğunu ifade etmektedir: **el-En'âm 6/59** : "*Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın."*[144], **Yunus 10/20**: *"Ona (peygambere) Rabbinden bir mucize indirilse ya diyorlar. De ki: "Gayb ancak Allah'ındır. Bekleyin, şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim!"*[145], **Hûd 11/123**: *"Göklerin ve yerin gaybını bilmek Allah'a mahsustur. Büttün işler O'na döndürülür. Öyle ise O'na kulluk et ve O'na tevekkül et. Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir."*[146], **en-Nahl 16/77:** *" Göklerin ve yerin gaybı*

[141] Kansızoğlu, *Şifreci Yanılgı*, 14.
[142] Kansızoğlu, *Şifreci Yanılgı*, 15.
[143] Küçük, *İbnü'l Arabî Sayılar ve Rüyalar*, 93.
[144] el-En'âm 6/59
[145] Yunus 10/20
[146] Hûd 11/123

Allah'a aittir. Kıyamet'in kopması, bir göz kırpması gibi veya daha az bir zamandır. Şüphesiz Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir."[147] , **en-Neml 27/65**: *"De ki: Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler."*[148] âyetlerinde gayb âlemindeki malumatların esası itibariyle Allah'a mahsus olduğu görülmektedir.

Hurûfîliğin önde gelen isimlerinin öldürülmesi ile birlikte bu akım tahribata uğramış, köklü bir değişim geçirdikten sonra ise Bektaşîlik içine yerleşmiştir.[149] Hurûfîler Bektaşî görünüp düşüncelerini Rumeli, Mısır ve Anadolu'ya yerleşerek 19. yy'a kadar sürdürmüşlerdir. Şüphesiz Bektaşîler'in hepsi bu inanca sahip olmamışlardır. Hatta onların bir kısmı Hurûfîleri duysalar dahi onların yorumlarından haberleri olmamıştır.[150]

1935-1990 yılları arasında yaşamış Mısırlı biyokimyacı ve Kur'an üzerine araştırmalar yapan Reşad Halife'nin Hurûfîlik yaklaşımları olmuş ve hatta Kur'an-ı Kerim'in matematiksel mucizeler içerdiği fikrini savunmuştur. Bu fikirleri başlarda savunan mutasavvıflar olmuş fakat Reşad Halife'nin kendisini peygamber ilan etmesinin ardından Kur'an'da 19 mucizesi keyfi uygulamalardan kaynaklı yanlışlar nedeniyle reddedilmiştir.[151]

1.6. Hermetizm

Hermetizm, gizemler içinde şekillenmiş düşünce ve inanç sistemidir. Hermetizm ve ezoterizm yakın kavramlar olduğu için birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Hermes mitolojide, "Yunan Tanrısıdır."[152] Hermes, Yunanlılarca Ermiş şeklinde isimlendirilmiştir. Hindistan'da Buda ve Merkür, İskandinavya'da Odin ve İslâmiyette

[147] en-Nahl 16/77.
[148] en-Neml 27/65.
[149] Kansızoğlu,Şifreci Yanılgı, 14.
[150] Gölpnarlı, *Hurufilik Metinleri Kataloğu*, 32-33.
[151]Kansızoğlu,Şifreci Yanılgı, 15.
[152] Ali Babaoğlu, *Hermetizm* (İstanbul: Bds yayınları, 1997), 7-10

Hızır, İdris ve İlyas şeklinde anılmıştır. İbrani kültüründe Uhnuh, Hermese karşılık gelmektedir.[153]

Hikmet ilminde zirve olan İdris insanlara şifa veren, yer ve gökte tüm sorulara cevap veren ve tüm lisanları bilendi. Hz. İdris seksen iki yıl yeryüzünde bulunduktan sonra Allah katına çıkarılmıştır. [154] İbnü'l-Arabî, Hz. İdris'i Allah'ın felek-i şems'e (güneş semasına) yükselttiğini belirtmiştir. [155] Mevlânâ'ya göre İdris peygamber Zuhal/Satürn'de sekil yıl kalmıştır ve yıldızların cinsindendir. [156]

Hermes, mitolojik yönü ile farklı kültürlerde yer almıştır. Hermes'in bir peygamber olan Hz. İdris ile özdeşleşmesi sebebiyle İslâm kültüründe büyük bir payı vardır. Ona feleklerin ve yıldızların sırları verilmiştir. "Hermetik düşünce ya bağımsız olarak ezoterik, mistik, okült, gnostik, teozofik ve teofanik ilimler, ya da bir dini geleneğin söz konusu bu yönlerini anlatmaktadır." Bu düşünce tarzı zamanla 'Hermetik Semiosis (işaret bilimi)' şeklinde yorumlanarak bir sembolizme dönüşmüştür. Bu görüş sayı ve harflerden manalar üreterek mucizeler bulmaya çalışmaktadır.[157] Hermetizm zamanla dinlerin de etkileri ile Hurûfiliğe dönüşmüştür.

1.7. İhvân-ı Safâ ve Sayı Sembolizmi

İhvân-ı Safâ'nın ilham aldığı filozoflar arasında Eflâtun (M.Ö 427-347), Aristo (M.Ö. 384-332), Platinus (204-264) ve Pisagor (M.Ö. 570-510) yer almaktadır. Onların düşüncesinin temellerini Pisagorçılar oluşturur. Pisagorçılara göre varlıklar sayılardan meydana gelmektedir.

[153]Kansızoğlu,Şifreci Yanılgı, ; Kansızoğlu,Şifreci Yanılgı, 23-24.
[154] Kansızoğlu,Şifreci Yanılgı, 25.
[155] Kansızoğlu,Şifreci Yanılgı, 26.
[156] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili*, v.
[157] Kansızoğlu,Şifreci Yanılgı, 27-29.

Ayrıca sayılar âlemi bu âlemin bir yansımasıdır. Evrende her varlığın belirli bir düzen içerisinde olması bu matematiksel sistemin muazzam oluşuyla ilgilidir. Bu muazzam oluşum içerisinde insan bir mikrokozmos ve varlığın temelidir. [158]

İhvân-ı Safâ özellikle 7, 9, 12 ve 28 gibi sayıların sembolik olarak ayrı bir önemde olduğunu belirtmektedir. Bu önem gezegen ve burçlardan kaynaklanmaktadır. Varlıkların özelliklerini sayıların özelliklerine bağlamaktadır.[159]

İhvân-ı Safâ'nın temel amacı sayı ilmini (ilmü'l-aded) öğrenerek hakikat bilgisine sahip olabilmek ve nihaî olarak dünya ve ahiret mutluluğuna erebilmektir. Onlar sayıları gayb ile ilgili bilgilere erişebilmek için kullanmaya başlamışlardır. Cifr kitaplarının okunmasını isteyerek gelecek ile ilgili gizli bilgilere erişmek istemişlerdir. [160]

İhvân-ı Safâ'ya göre felsefi ilimler Matematik, Mantık, Fizik ve Metafizik olarak dörde ayrılmaktadır. Matematik ise kendi içerisinde Aritmetik, Geometri, Müzik ve Astronomi şeklinde dörde ayrılır. Sayı ilmini (ilmü'l-aded) varlık kavramını açıklayarak tevhidi anlamayı sağlayan temel ilimdir. [161]

İhvân-ı Safâ'da "bir" sayısı sayıların başlangıcı olarak kabul edilmez. Çünkü tüm sayılar birin yansıması ve türemesidir. Fakat tüm sayılar bir'den farklıdır. İşte Allah da kendisinden oluşan bütün varlıklardan farklıdır. [162]

[158] Çetinkaya, *Sayıların Gizemi* , 53-56.
[159] Çetinkaya, *Sayıların Gizemi*, 61.
[160] Çetinkaya, *Sayıların Gizemi*, 62-63.
[161] Çetinkaya, *Sayıların Gizemi* 64.
[162] Çetinkaya, *Sayıların Gizem,* 69-70.

İKİNCİ BÖLÜM:

2. MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ VE YUNUS EMRE' DE SAYILARIN ÖNEMİ

2.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Sayı Sembolizmi

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Afganistan'ın Belh şehrinde 6 Rebiülevvel 604 (30 Eylül 1207) tarihinde doğmuştur. Mevlânâ *Mesnevi'* de asıl adının Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî şeklinde olduğunu nakletmiştir. Celâleddin onun mahlâsıdır. Mevlânâ onu övmek gayesiyle kullanılmış olup efendimiz manasını taşımaktadır [163]

Babası Bahâeddin Veled (ö. 628/1231) onun ilk tasavvufî eğitimini aldığı kişidir.[164] Babasının lakabı Sultanu'l-ulemadır (Âlimlerin Sultanı). Muhammed b. Hüzeyin b. Ahmed Hatîbî babasının tam adı olarak bilinmektedir. Döneminin önde gelen alimlerinden biri olup çevresinde oldukça itibarlı biridir. Maarif adlı eseri bulunduğu bilinmektedir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî beş veya altı yaşlarında iken babası Bahâeddin Veled Belh şehrinden ayrılarak önce Bağdat, sonra da Mekke'ye gitmiştir. Ferîdüddin Attâr'ın (ö. 618/1221) Nişabur'da Bahâeddin Veled ile görüştüğü ve Mevlânâ'ya *Esrârnâme* adlı eserini hediye ettiği Mevlânâ'yı konu alan mühim eserlerde belirtilmiştir.[165]

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Seyyid Burhâneddin 'den (ö.639/1241) manevi eğitim ve icazet alır. Seyyid Burhaneddin'in vefatından sonra beş yıl Konya'da irşad görevini

[163] Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/441.
[164] Çakmaklıoğlu, *Tasavvuf*, 90.
[165] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* 15-17.

sürdürür. Yine Konya'da Şems-i Tebrîzî (ö. 645/1247?) ile karşılaşır. Şems zamanla Mevlânâ'nın en büyük dostu olur.

Allah'a kavuştuğu anı Şeb-i arus (düğün gecesi) diye tarif eden Mevlânâ 672 (1273) yılında ebedi âleme göçmüştür. Mevlevilik tarikatı Sultan Veled tarafından babasının ardından kurulmuştur. Mevlevilik günümüzde de varlığını devam ettirmektedir.[166]

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevi, Divân-ı Kebîr, Fîhi mâ Fîh, Mecâlis-i Seb'a* ve *Mektûbât* adlı eserleri bulunmaktadır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî *Mesnevi* altı eserini hayatının son on veya onbeş yıllık döneminde yazdırmıştır. Defter adı ile cilt şeklinde bir eserdir. İlk 18 beyitinin yazılı olduğu kağıdı sarığından çıkarıp Hüsâmeddin Çelebi'ye (ö. 683/1284) veren Mevlânâ *Mesnevi*'nin beyitlerini değişik yerlerde söyleyerek yazdırmıştır. Şu an bilinen en eski nüsha Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunmaktadır. [167]

Velet Çelebi İzbudak (1942-1946) *Mesnevi*'nin günümüz Türkçe'sine ilk çevirisini yapan kişidir. Abdülbaki Gölpınarlı Mesnevi'yi çeviren bir diğer kişidir. Şefik Can (1942-1946) ise bu eserin çevirisini içerikteki konularına göre tasnifli bir şekilde yapmıştır. Mesnevi'yi Adnan Karaismailoğlu, Derya Örs- Hicabi Kırlangıç ve Mehmet Kantar da çevirmiştir. Ayrıca altı ciltlik bu eser bütün büyük dillere çevrilmiştir.

Mevlânâ'nın sohbetlerinde ve eserlerinde harf ve sayı sembolizminden izler bulunmaktadır. *Mesnevi* incelenecek olursa bu eserde geçen sayıların tasavvufi şekilde yorumlanabildiği aşikardır. Metaforik olarak sayılar *Mesnevi'*de çokça kullanılmıştır. Sayılar tasavvufî bazı kavramlarla ifade edilebilmektedir. Bu tasavvufi kavramları ilerleyen bölümlerde sayılarla bağlantılı şekilde inceleyeceğiz. Bunun öncesinde konuya

[166] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* 20.
[167] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* 22.

giriş mahiyetinde Mevlânâ'nın eserlerinde sayı harf ve geometrik kavramlar ile ilgili genel konulara değineceğiz.

2.1.1. Mevlânâ ve Mevlevîlik'te Ebced Hesabı

Ebced ve tarih düşürme hususuna Mevlânâ' nın *Mesnevi'*sinde şu mısralar geçmektedir.

"Bilsen de, babadan atandan anlatıldığı kadar;

sana göre bu adlar 'ebced' gibidir."[168]

*

"'Ebced ve hevvez', çocuklara bile apaçıktır, ortadadır,

[ama] anlamı [onlardan] pek uzaktır."[169]

Mesnevi'de geçen bu mısralarda Mevlânâ ebcedin gizli manaları olduğunu ifade etmektedir. Mevlânâ "Hüdâ'dan bir küçüğüm, varın siz buyrun" şeklinde ona yaşını soranlara ebced hesabı bilenin anlayabileceği şekilde latifeli bir cevap vermiştir. Hüdâ kelimesinin ebcedi 605, Mevlânâ kelimesinin ebced hesabı ise 604 yapmaktadır. [170]

"Yazı levhasını tez yu şu Kâf 'la nun'un ebcedinden…

ondan sonra da a gönül, var onun noktaya benzer benini yaz o levhaya."[171]

"Kâf (ق)" harfinin ebced değeri 100, "Nun (ن)" harfinin ebced değeri ise 50'dir. Toplamları olan 150 dir. Bu iki harfin birleşiminden "Kün (كُنْ)- Ol" yaratılış emri ortaya çıkar. İlâhi tecellinin yansıması şeklinde yorumlanmıştır.

---

[168] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* , "Birinci Defter", (2727), 130.
[169] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* , "Birinci Defter" (2728), 130.
[170] İsmail Yakıt, "Mevlevîlikte ve Mevlevîhânelerde Ebced Hesabının Rolü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (1996), 31-32.
[171] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Divân-ı Kebîr VII-2* (İstanbul: Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, 2022), çev. Abdulbaki Gölpınarlı 212.

Ethem Cebecioğlu'nun *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* eserinde Kâf-nun, kün şu şekilde tanımlanır: **"** Kâf ve nün harfleri bir araya gelirse 'kün: ol' sözünü meydana getirir. 2/bakara, 117; 3/Âl-i İmrân, 47; 5/Meryem, 35; 36/Yâsîn, 83; 40/Mü'min, 67. âyet-i kerimelerinde, Allah'ın, bir işin olmasını istemesi ve o işin hemen olması, bu sözle bildirilir. Tasavvuf edebiyatında Allah'ın dilemesi 'kâf-nun' yahut 'kün' sözleriyle belirtilir." [172]

Kâf dağı tanımı aynı eserde şu şekilde yapılmıştır: "Kâf, Kur'ân-ı Kerim'de ellinci surenin adıdır. Kur'ân-ı Kerim'in mukattâât ındandır. Allah'ın isimlerinden birinin 'Kâf' olduğu söylenir. Kudret sahibi anlamına geldiğini söyleyenler olduğu gibi, dünyayı çepeçevre kuşatan dağın adıdır diyenler de vardır. Bu dağın ardında, efsaneye göre, cinler yaşamaktadır. Ejderhalar, insanlara zarar verince, güya melekler, onları bu dağın ardına, ateşli zincirlerle çekip atarlarmış. Tasavvuf erbabına göre, 'Kâf', Kur'ân'a işarettir. Ki bu da, Allah'ın bütün isimlerinin zuhur yeri olan ve bu mazhariyeti bilen ve bildiren insan-ı Kâmil'dir. Zamanın kutbu ve imamı budur…Halk arasında Kâf dağı veya Kâf ifadesi sınırsızlık, son derece büyüklük gibi manalar ihtiva eder. Çok büyüklenen insana 'burnu Kâf dağında' denir. Bir uçtan bir uca yerine de 'Kâf tan Kâf a' veya 'Nundan Nun'a' deyimleri kullanılır. 'Süleyman Peygamber, Kâftan Kâfa bütün âleme hükmetti' gibi."[173]

"Nun (ن)" harfi Kur'an'da hurûf-ı mukattaadan olup Kalem suresinin başında geşmektedir. Kalem suresi 1ve 2. Âyet: "Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki, sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin."[174] "Nûn harfinin 'hokka, mürekkep, balık' gibi anlamlara geldiği ve Rahmân isminin son harfi, dolayısıyla

[172] Cebecioğlu, "Kâf-nun, kün,*" Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*,262
[173] Cebecioğlu, "Kaf Dağı,*" Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*,
[174] el-Kalem 68/1,2.

bir ismin rumuzu olduğu ifade edilmekle birlikte sure başlarındaki diğer harfler gibi o da müteşâbihtir."[175]

Bu bilgilerden yola çıkarak Mesnevi'de geçen beyitlerde "hokka, mürekkep" ve ezelî yazgının yazıldığı ilâhî levha olan Levh-i Mahfûz arasında bir bağlantının olduğu görlümektedir. Allah'ın isimlerinin tecellileri bu levhaya yazılmıştır. İnsanın özünde "Ol" emrinin gizli olduğunu ifade eder.

Bir diğer ebced hesabı örneği ise şöyledir. *Mesnevi*'nin başında geçen "Dinle neyden" ifadesinin tefsiri, "ney" kelimesinin ebced değerinin sin harfinin ebcediyle aynı değerde ve 60 olması ve ayrıca sin harfinin de Kur'an'da Hz. Muhammed'i temsil etmesi sebebiyle "Dinle Muhammed'den" olarak bir başka ifade ile de "Hakk sözü dinle" şeklinde yapılmıştır. [176]

Mevlevîlik'te de ebced hesaplarına önemli bir yer verilmiştir. Mevlevîhânelerde bulunan cümle kapılarında yer alan kitabelerde ebced ve tarih düşürme etkilerine rastlamak mümkündür. Ayrıca Mevlevîhânelerde yer alan tekke, türbe, sanduka ve hazîrelerde de ebced hesapları görülebilmektedir. [177]

Mesnevi'de geometrik terimlerden nokta, çizgi (doğru), daire metaforlarının kullanıldığını görmekte mümkündür.

"Dünyayı bir nokta örtünce, güneş de bir sürçme yüzünden tutuluverir."[178]

*

"Dağlar, zerreler gibi senin yüzünden sarhoş; nokta da senin elinde,

[175] Kâmil Yaşaroğlu, "Kalem Sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/247.
[176] Yakıt, "Mevlevîlikte ve Mevlevîhânelerde Ebced Hesabının Rolü", 32.
[177] Yakıt, "Mevlevîlikte ve Mevlevîhânelerde Ebced Hesabının Rolü", 31-41.
[178] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* , "Birinci Defter", (3557), 159.

pergel de, çizgi de."[179]

*

"Hûd, müminlerin çevresine bir çizgi çekti; rüzgâr oraya gelince hafifliyor,

*

O çizginin dışında kim varsa, hepsini havada paramparça ediyordu.

*

Bunun gibi Şeybân-ı Râî[112] *de sürünün çevresine belirgin bir çizgi çekerdi.*

*

Namaz vakti Cuma'ya gittiğinde, kurtlar oraya saldıramasın diye [böyle yapardı].

*

Hiçbir kurt o çizgiden içeri girmezdi. Hiçbir koyun da çizginin dışında dolaşmazdı."[180]

*

"Müminler, zararlı rüzgârların elinden [emniyet içinde] hep birlikte bir daire içine oturdular."[181]

*

"Hud'un, ailesini kasırgadan güvende tutan koruyucu dairesi gibi..."[182]

Bu beyitlerde 'nokta" kadar gafletin ilâhî hakikate engel olacağı güneşin tutulacağı anlatılmaktadır. Çizgi ve daire terimlerin bir sınır, ilâhî koruma alanı manasına gelecek şeklinde yer aldığını görebiliriz. Ayrıca bu beyitlerde ilâhî aşk ile bir cünûn haline

[179] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* , "Beşinci Defter", (4208),769.
[180] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* , "Birinci Defter", (855-859), 63.
[181] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Altıncı Defter", (2191), 853.
[182] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Altıncı defter" (4817), 943.

geçildiği, ‘nokta da senin elinde pergel de çizgi de’ ifadesinde evrenin muhteşem bir matematik ölçü ile yaratıldığının anlatıldığı şeklinde yorumlanabilir.

2.1.2. Mevlânâ’da Hiçlik ve Fenâ’nın Sembolü Olarak Sıfır (0)

Cebir ilminin ve trigonometrinin kurucusu kabul edilen Ebû Ca‘fer Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî (ö. 232/847’den sonra) sıfırın şekil olarak küçük bir daireyi andırmasından dolayı, Arap harflerinden ha’ya *(٥)* gönderme yapmıştır. [183] *Menşei Hint* olan sıfır, Avrupa’ya ilk olarak Hârizmî ‘nin el- muhtasar fi hisab el-cebr ve’l- mukabele eseriyle ulaşmıştır.[184] Bu eserle Arapça sayılarla ilk defa tanışılmıştır. İslâm dünyası sıfırı ilk defa yine bu eserle tanımıştır. Chesterli Robert 1143 yılında bu eseri Latinceye çevirmiştir.[185]

Annemarie Schimmel *Sayıların Gizemi* adlı kitabında sıfıra ilişkin şu bilgileri vermiştir: “Arapların İslâmiyet’in ortaya çıkışından kısa bir süre sonra benimsedikleri Hint sistemi, daha karmaşık işlemlerin yapılmasına olanak sağlayan sıfırı içerir. Hint kaynaklarında sıfıra shunya, "boşluk" denir; bu öyle bir boşluktur ki sayılar arasındaki satırları doldurur ve böylece birler, onlar vd. basamağındaki bir sayının kolayca ayırt edilmesini sağlar. Hint kaynaklarında bu ifade M.S. 16. yüzyıl gibi erken tarihlerde kullanmıştır.”[186]

“Shunya” sıfır rakamının Sanskritçe ismidir. “Boşluk, yokluk, hiçlik, hiç, anlamsız, yok, nokta, delik, esir, atmosfer, gök vb.” Shunyanın karşıladığı ilgili simgelerin bazılarıdır.[187] Georges Ifrah’ın *Rakamların Evrensel Tarihi* (Cilt2) adlı

[183] Ifrah, *Rakamların Evrensel Tarihi Cilt2*, 319.
[184] Ali Dönmez, *Matematiğin Öyküsü ve Serüveni “Dünya Matematik Tarihi Ansiklopedisi” 6.Cilt* (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005), 173.
[185] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 14.
[186] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 14.
[187] Ifrah, *Rakamların Evrensel Tarihi Cilt2*, 199,200.

eserinde Hint sıfırının eşsiz türdeşliği tablosu altında Shunya (boşluk) kavramı şu kavramlar altında toplanmıştı: "Yaratılmış olmayan, yapılmış olmayan, töz olmayan, varlık olmayan, biçimlenmiş olmayan, düşünülmüş olmayan, bulunmayan, yok, hiçlik, tözlük olmayan."[188]

Tasavvufî açıdan bakıldığında ise sıfır, "hiçlik" manasında olup bir gerçekliğin tezahür etmeden önceki haline karşılık gelir. Tasavvuf'ta 'ayan-ı sabite' terimi için varlığın henüz tezahür etmemiş halidir denilebilir.[189] Ayan-ı sabite: "Değişmez aynlar, özler demektir. Varlıkların Allah (c.c)'ın ilminde sabit olan ezelî hakikatları. Varlık âlemine çıkmadan önce, bunlar hakkındaki ilmi."[190]

Fenâ kavramı, "Fani olmak, yok olmak, Nesnelerin sufînin gözünden silinmesidir."[191] Mevlânâ ibadetlerin fenâ bulmadan yapılması durumunda nefse tapınma olacağını ifade eder.[192] Fenâ kavramı Mevlânâ'nın eserlerinde yokluk anlamı ile ilişkilendirilmekle birlikte sayı sembolizmi açısından önem taşımaktadır. Yokluk "hiçlik" anlamı taşıyarak *Mesnevi'*de yer almaktadır. Sıfır sayısı bu manada "hiçlik" ile ilişkilendirilebilir. *Mesnevi'*de O'nun zatında yok olmayı beka bulmak olarak tanımlar. Ayrıca *Mesnevi'*deki ilk 18 beyitte yokluk kavramından bahsedilmiştir. [193] Bu eserde birinci defterdeki 7,8 ve 9. beyitler şu şekildedir:

"Benim sırrım iniltimden uzak değil; ama gözde ve kulakta o ışık yok."[194]

*

"Beden candan, can bedenden gizli değil; ama canı görmeye kimsenin izni yok."[195]

---

[188] Ifrah, *Rakamların Evrensel Tarihi Cilt2*, 207.
[189] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili*, 18.
[190] Cebecioğlu, " Ayan-ı sabite ,"*Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 58.
[191] Cebecioğlu " Fenâ " *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 161.
[192] Muhammet Mustafa Çakmaklıoğlu, "Mevlânâ'ya Göre İnanç ve İbadet Boyutlarıyla Dindarlıkta Sûretten Mânâya Yöneliş", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 7/3 (2007), 23.
[193] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili*, 105.
[194] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter", (7),33
[195] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (8),33.

"Ateştir bu neyin sesi, yel değil; kimde bu ateş yoksa yok olsun o."[196]

Yazar Melike Gökcan *Mevlana'da Evrenin Dili Sayısal ve Geometrik Sembolizmin Tasavvufi Açılımı* adlı kitabında "Kimde bu ateş yoksa yok olsun, cümlesinin manasını 'o da bu ateşte yansın, erisin, yok olarak hakiki varlığa ulaşsın.' demektir ve bir hayır duadır." şeklinde vermiştir.[197] "Yokluk" kelimesi *Mesnevi'*de birçok yerde geçmektedir. Çalışmamızda bu beyitlerin hepsini almamız mümkün olmayacağından benzer birkaç beyit verilerek açıklama yapılacaktır. Örneğin;

"Yokluk batağından çıkıp kendisine gelince [Allah'ı] bir güzel övüp yüceltmek için dile geldi: Ey en değersiz bağışı dünya mülkü olan [Allahım]! Ben ne diyeyim? Gizliyi zaten sen bilirsin Sen."[198]

*

"Bana bu yükü yükleme, çünkü ben yokluktayım; anlayışlarım dondu, onun övgüsünü sayıp dökemem."[199]

*

"Toprak dalgası, bizim vehmimiz, anlayışımız, düşüncemizdir; deniz dalgası ise kendinden geçiş, sarhoşluk ve yokluktur."[200]

*

"Ey yokluğun derileri altında yok ettiği kimseler! Sevgilinin sesiyle yokluktan geri dönün."[201]

*

"Sen madem ki böylesin, hep üzüntü ve sevinç içindesin. Ey yokluk! Yokluğa ön, art nerede?"[202]

---

[196] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* . "Birinci Defter",(9), 33.
[197] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili,* 106.
[198] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (57,58), 34-35.
[199] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (128), 37.
[200] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (576), 53.
[201] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (1935), 101.
[202] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (2010), 104.

*

"[Allah'ın] dergâhı rahmetle, keremle dopdoludur. Varlık da yokluk da ona âşıktır."[203]

*

Varlık, yokluktan feryat etmedi; aksine yokluk, o varlığı [kendisinden] itekledi. Sen, ben yokluktan kaçıyorum deme. Aslında o, senden kaçmaktadır, dur.[204]

*

"Demek ki fazlalıklar eksikliklerin içindedir. Şehitlerin diriliği de yokluktadır."[205]

*

"Akıllı kişi üzüme bakıp şarabı görür. Aşıksa yoklukta varlığı görür."[206]

*

"Dünyadan kopuş (tebettül), yokluk (fenâ) ve Allah'la buluşma makamları [ele alınmaz].

Gönül sahiplerinin kanatlarıyla uçtukları makam ve menzillerin açıklaması [yoktur]."[207]

*

"Öyleyse aşk nedir? Yokluk denizidir. Aklın ayağı kırıktır orda."[208]

Birinci beyitte geçen "yokluk batağı" insanın nefsi ve benliği şeklinde yorumlandığında bu beyit benlik sürecinden sıyrılarak "fena" haline ulaşmayı ve Allah'a olan yakınlıkla bunun mümkün olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Bir diğer beyitte geçen "deniz dalgası" metaforu sınırsızlığı derinliği sembolize etmekle hakikatin

[203] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (2446), 120.
[204] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* . "Birinci Defter" (2479,2480), 121
[205] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* . "Birinci Defter" (3872), 170
[206] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Üçüncü Defter" (3746), 435.
[207] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Üçüncü Defter" (4227), 452.
[208] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* . "Üçüncü Defter" (4715), 468

derinliğinde eriyen kişinin kendi benliğini sıfırladığını anlatmaktadır. "Hep üzüntü ve sevinç içindesin." ifadesi de insanın dünya meşgalesi içinde gaflet halinde olmasını ve dünyevi heveslerden vazgeçmesi halinde "fena" ya erebileceğini belirtir. "Gönül sahiplerinin kanatlarıyla uçtukları makam ve menzillerin açıklaması [yoktur]." Beyitiyle benlikten "hiçliğe" geçen insanın ancak manevi yükseliş ile ilâhî mertebelere ereceği şeklinde yorumlanabilir. Son beyitte ise aşkın akılla idrak edilemeyeceği, mutlak yokluk içindeki varlığın Allah'a teslimiyeti vurgulanmaktadır.

*Mesnevi'*de "Sıfır" kavramının geçtiği beyitler ise şunlardır:

"Bu dünya yoktur [aradığını] varda ara.

Şeklin, suretin sıfırdır, [istediğini] anlamda ara."[209]

Bu beyitte görüldüğü üzere 'suretin sıfırdır' diyen Mevlânâ "hiçlik" kavramına vurgu yapmış, suretin bir değeri olmadığını ve asıl hakikatin içte, manada olduğunu vurgulamıştır.

"*Hangi toprak altına komşu,*

hangi toprak sıfır ve değersiz [ben bilirim]."[210]

Yukarıdaki beyitle benzer manaya gelebilen bu beyitte de dış görünüşün aksine asıl önemli olanın içte, manada olduğu belirtilir. '*Toprak'*, insanın maddi varlığı şeklinde düşünülürse "hiçlik" ve benlikten sıyrılmanın önemi vurgulanmıştır. Fena kavramı açısından bakılırsa varlığın ve benliğin yoklukta eritilmesi gerektiği '*toprak sıfır ve değersiz'* şeklinde de yorumlanabilir.

[209] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* . "Birinci Defter", (2241), 113
[210] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* . "Altıncı Defter" (2831), 875

2.1.3. Mevlânâ'da Vahdetin Sembolü Olarak Bir (1)

Bir rakamının Sanskritçe ismi "Eka" dır. "Ay, ölümsüzlük içkisi, yer, ata, ilk baba, büyük ata (Âtman), bireysel ruh, üstün ruh, son gerçeklik, kendi (Âtman), brahman (Âtman, pitâmaha, parabrahman), başlangıç, beden, kutupyıldızı, biçim" karşıladığı ilgili simgesel karşılıklarının bazılarıdır.[211] Yunanca'da "Monad" kelimesi ise evrende bulunan birliği belirtir. Başlangıçta kendisinden doğarak sonunda herşeyin kendisine döneceği dairesel bir rakamı belirtir. Bir tüm sayıların temelidir.[212] "Phtsagoras'ın mistik metafizik sembolizmi 'bir' sayısıyla beraber 'daire'yi de monad/vahdet yani Tanrı'nın simgesi olarak ele almaktadır."[213] Bir Çin'de kutupsallaşmanın aksine mutlak'ı temsil etmiştir. Asırlarca ilâhîliğin sembolü haline gelen mutlak bir Tanrı'nın benzersiz oluşunu temsil etmiştir.[214]

Arap alfabesinin ilk harfi olan "Elif" in ve Allah kelimesinin ilk harfinin bir olması ayrıca Elif'in ebced değerinin de bire eşit olması dikkat çekici bir işaret için zemin hazırlamaktadır.[215] Bütün sayıların başlangıcı "bir", bütün harflerin başlangıcı ise "elif" kabul edilmiştir. [216]

Bir sayısı İbnü'l-Arabî'ye göre tüm sayıların kaynağıdır. Çünkü 2 sayısı 1+1=2, 3 sayısı 1+1+1=3 olup benzer şekilde tüm sayılar "1" den türeyecektir. O'na göre ilâhî sırlara vakıf olmayanlar için "elif" sadece bir harf "1" ise sadece bir sayıdan ibaret kalacaktır. 1/1=1 ve 1x1=1 olduğundan bir sayısı değişmezdir. İbnü'l-Arabî'nin varlık görüşü ise şöyledir: Bir (vâhid)-Allah, sayı-ilâhî isimler, sayılan-yaratılan (mahlûkat)

[211] Ifrah, *Rakamların Evrensel Tarihi Cilt2*, 46.
[212] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili*, 107-116
[213] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili*, 56.
[214] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 47.
[215] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 49.
[216] Çağlar, *Sayı Sembolizmi Açısından Kur'ân'da Yer Alan Sayılara Genel Bir Bakış*, 45.

şeklinde karşılanabilir. Buna göre Allah lafzının sayı âlemindeki karşılığı 1'dir. Her varlığa tecelli eden O'dur [217]

Mevlânâ'nın *Mesnevi'*sinde "bir" sayısı çokça kullanılmıştır. "Bir" sayısının geçtiği tüm beyitleri çalışmamıza taşıyarak incelemek mümkün olmadığından tasavvufî şekilde yorumlayacağımız ve vahdet-kesret anlamlarında kullanılan beyitler incelenecektir. Bu beyitlerde bir sayısı "tek" eş anlamıyla da karşımıza çıkmaktadır. Vahdet kavramının Ethem Cebecioğlu'nun sözlüğünde şu şekilde geçmektedir: "Birlik. Gerçek mânâda bir olan Cenab-ı Hak'tır. Sûfiler, uykuya vahdet derler. Bu sebeple uyuyan için, vahdette, vahdet ediyor, vahdete çekildi gibi ifâdeler kullanılır."[218] Kesret'in manası şudur: "Çokluk. Vahdetin zıddıdır. Varlıkların varlıklarını kendilerinden bilmek, onları müstakil varlıklarla var görmektir. Mevcudatın varlığını, Allah'tan bilmeye de, vahdet denir. Her varlıkta Allah'ın gücünü görmek, kesrette vahdeti görmek demektir."[219] Kesrette vahdet ise: "Çoklukta birlik, yani halkın içinde, kalabalığın ortasında, tek ve bir olan Allah'ı unutmamak, Onu hatırlamak ve zikretmek demektir."[220]

"Birisinde: *Bunların hepsi birdir. Kim iki görürse şaşı bir adamcağızdır o*, demişti.

*

Birisinde: *Yüz, nasıl bir olur? Böyle bir şeyi deli olandan başka kim düşünür?*

demişti.

*

[Bunların] her biri ötekine zıt bir sözdür. Zehirle şeker nasıl bir olur?

*

[217] Küçük, *İbnü'l Arabî Sayılar ve Rüyalar*, 101-107.
[218] Cebecioğlu, " Vahdet ,*"Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 512
[219] Cebecioğlu, " Kesret ,*"Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 282
[220] Cebecioğlu, " Kesrette Vahdet", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 512.

Zehirden ve şekerden geçmedikçe birliğin gül bahçesinden nasıl koku alabilirsin?"[221]

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü üzere vahdet-kesret kıyaslamasında bir zıtlığı değil asıl benzerliği ortaya çıkarmaktadır. Mevlânâ "bir" rakamını çokluğun zıttı şeklinde belirtmiştir. *Mesnevi* adlı eserinde "vahdet- kesret" birbirine zıt kavramlar gibi görünmesine rağmen özdeşliği ortaya çıkarmaktadır.[222] Buna dair diğer örnekler:

"Onda İsa'daki tek renklilikten bir eser yoktu. İsa küpünün mizacıyla huylanmamıştı.

*

Yüz renkli elbise, o arı duruluk küpünde saba rüzgârı gibi sade ve tek renkli hale gelirdi.

*

[Ama bu] bıkkınlık veren tek renklilik değildir, hani balıkla pırıl pırıl su gibi."[223]

*

"Nihayet İsa'mızın tek renklilik küpü, yüz rengi olan küpün değerini düşürür."[224]

*

"Şimdi yüz renklilik, yüz gönüllülük çağı; tek renklilik âlemi nasıl ortaya çıkıp görünecek?"[225]

Bu mısralarda "fena"dan "vahdete" geçiş görülmektedir. Çokluktan (kesret) tekliğe dönüşme ise hakikate eren insan şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca kesretin aslında kendi özünde vahdeti içermekte olduğu bir gerçektir.

[221] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* (496,497,498,499),50.
[222] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili*, 110.
[223] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (501,502,503),50
[224] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Altıncı Defter", (1855),841
[225] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* " Altıncı Defter", (1869), 841.

2.1.4. Mevlânâ'da Cem' ve Fark: "Camiu'l- ezdâd" Olarak İki (2)

İki rakamı Sanskritçe'de "Dva, Dve, Dvi" adlarını almaktadır. "İkizler, çiftler, eşler, bakışımlı (simetrik organlar), kanatlar, kollar, süvariler, dünya anlayışı, ilk çift." Dva'nın karşıladığı ilgili simgelerin bazılarıdır.[226] Pisagorcular dva'nın kutupsallığı temsil etmesi sebebiyle bu sayıya monad gibi saygı duymamışlardır.[227]

İki sayısı sen ve ben'i temsil etmesi sebebiyle zıtlık barındırır. A. Schimmel iki sayısının kutupsallığını şu şekilde anlatır: "İki sayısı yalnızca yaratılışta devreye girer, çünkü kutupluluk olmaksızın maddi yaşamın var olamayacağını ifade eder. Elektrik akımının bir pozitif bir de negatif kutba gereksinimi vardır ve hayvanların hayatı nefes alıp vererek ve yüreğin daralması ve genişlemesiyle sürer; 2 yaratılanlar dünyasındaki bütün görünüşlerle bağlantılıdır." [228]

Birlik ve ikilik arasında zıtlık var gibi görünmesine rağmen bu zıtlık aslında bir bütünlüktür. Kadın ve erkek zıttıyla örtüşmektedir. Bu tezatlık "ying-yang" uyumuna benzemektedir. Sıcak ve soğuk, iyi ve kötü gibi tezat kavramlardan biri olmasa diğerinin ifadesi zordur. [229] "Her şey zıttıyla kaimdir." felsefesi de bunu yansıtrak zıtlıkların aslında birbirlerini tamamladıklarını anlatır.

Kimi zaman hadis olarak da zikredilen bir rivâyette "sayıların çift ve tek." Olduğu ifade edilir. Fecr suresi 3. Âyette: "Çifte ve teke andolsun." şeklinde bir yemin vardır.[230] İbnü'l-Arabî *Fütûhâtü'l-Mekkiye* 'sinde Hz. Peygambere atfettiği bir rivâyeti esas alarak "tek sayılardaki çokluğun en azı" üç rakamı, "çift sayılardaki çokluğun en azı" iki rakamı olduğu bilgisini verir. [231]

---

[226] Ifrah, *Rakamların Evrensel Tarihi Cilt2*, 102.
[227] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 39.
[228] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 51-52.
[229] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili,* 113-114.
[230] el-Fecr 89/3
[231] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili*, 115.

İki sayısı İbnü'l-Arabî'ye göre zıtlık ve çokluğu belirtir. 2 ve 4 sayılarını şehâdet âlemini işaret eden maddi alemin sayıları olarak görmektedir. Alemdeki tüm varlıkların görülebilmesi için her varlığın zıddına ihtiyaç vardır. Ayrıca İbnü'l-Arabî vahdet'i alemdeki zıtlık ve çoklukların çıkış noktası olarak görür ve Allah'ın tüm zıtlıkları kendi zatında barındırdığını (Camiu'l- ezdâd) belirtir.[232] Camiu'l- ezdâd tanımı Şule Şahin Ünlü'nün *İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf düşüncesinde kadın* adlı tez çalışmasında şu şekilde geçmektedir: "Kelime anlamı "zıtların birliği" anlamına gelen kavram "cem" ve "zıd" sözcüklerinden oluşmaktadır…örnek olarak açık-kapalı, kötülük-iyilik, gece-gündüz, kadın-erkek zıt düzlemde yer alan çift örnekleri verilebilir."

Tasavvuftaki Cem'u Fark (Birlik ve Ayrılık) ve câmiu'l-ezdâd kavramları iki sayısıyla yakından ilişkilidir. Cem': "Bir araya gelmek, toplamak, biriktirmek.Tasavvufî bir terim olarak ise öncesiz (kadîm) ile sonradan olan (hadis) arasındaki ayrılığın ortadan kalkmasıdır. Zira, cem' halindeyken, ruh basireti, Allah'ın zât cemâlini müşahedeye doğru çekilir."[233] Fark: "Ayırt etme, başkalık alameti, ayırmak, seçilmek. Tasavvufî olarak 'senden alınana cem, sana verilene fark' denir. Çoklukta birliği, birlikte çokluğu, herhangi bir karşılıklı engelleme olmadan görmek demektir."[234] Cem'u Fark tanımı ise şu şekildedir: **"**Toplanma ve ayrılma. Kuşeyrî'den bu iki terimin kısa açıklamasının şu şekilde olduğunu öğreniyoruz: Fark, sana nisbet olunan ve cem', senden alınandır. Yani, kulluğun yerine getirilmesine ve kulun hallerine layık veya ait olan işlerden, kulun kazandığı şeyler, fark ve manaları bedîî olarak, ortaya çıkarma veya Allah katından olanlar, cem'dir. "[235]

[232] Küçük, *İbnü'l Arabî Sayılar ve Rüyalar*, 115-117.
[233] Cebecioğlu, "Cem'" *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 96 .
[234] Cebecioğlu, "Fark" *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 159.
[235] Cebecioğlu, " Cem'u Fark *,"Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 98.

Mesnevi'de yukarıda verilen tasavvuf kavramlarının örnek olarak görülebileceği birçok beyit yer almaktadır. "Zıtlık" ve "ikilik" kelimelerini içeren bu beyitlerden bazıları şunlardır:

"Allah gönül hoşluğu olsun diye ona zıt olarak sıkıntı ve üzüntüyü yarattı.

*

Öyleyse gizli şeyler zıddıyla ortaya çıkar. Allah zıddı olmadığından gizlidir.

*

Demek ki önce ışığa bakılır sonra renge. Zıt zıttyla belirir, beyazla zenci gibi.

*

O halde sen ışığı, ışığın zıddıyla bildin. Zıt zıddı meydana çıkarır gösterir.

*

Varlık (âleminde) Allah ışığının bir zıddı yoktur ki zıddıyla ortaya çıksın da görünsün."[236]

*

"Mânâ dillerini bilen Süleyman gelmedikçe, bu ikilik ortadan kalkmaz."[237]

*

"Işığa bakarsan ikilikten ve cisimlerin çokluğundan kurtulursun."[238]

*

"Bilakis o gaddar ve azgın sensin. Çünkü Hakk'a karşı ikilik savlıyorsun."[239]

Bütün bu ifadeleriyle Mevlânâ maddî âlemde her şeyin zıttı ile kâim olduğunu ve zahirde ikilik şeklinde göründüğünü, yalnız Hakk'ın katında zıtlık ve ikiliğin olmadığını

[236] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (1131-1135), 73.
[237] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "İkinci Defter" (3724), 302.
[238] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Üçüncü Defter (1255), 350.
[239] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Dördüncü Defter" (2323), 556.

açıkça ifade eder ve bütün kâinatta tecelli eden Hakk'ın nurunun bu asli birliğinden dolayı görünmediğini ifade eder. Dolayısıyla âlem camiu'l- ezdâd ilkesi üzere surette ikiliği ancak hakikatte birliği kendi bünyesinde barındırır. Salik bu suretteki ikilikten asli ve hakiki birliğe geçmelidir.

2.1.5. Mevlânâ'da Kesret'e Geçişin sembolü Üç (3)

Üç rakamı Sanskritçe'de "Tridaya, Trai, Tri" adlarını almaktadır. "Ateşin tanrısı, dünyalar, evrenler üç dünya." Tri'nin karşıladığı ilgili simgelerin bazılarıdır.[240] Yazar Gülnihal Pehlivan *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi* adlı kitabında 3 sayısına bilgelik sayısı denildiğini belirtmiştir. Bunun nedeninin ise insanın şimdiyi örgütleyerek geleceği görüp planlamasından kaynaklı olduğunu ifade etmiştir. [241]

Bir'in çokluğa dönüşümünü 3 sayısı ile açıklama geleneği çok eski tarihlerden beri süregelmektedir. "Tao birliği oluşturur, birlik ikiliği, ikilik üçlüğü ve üçlük her şeyi oluşturur" Lao-tzu'nun sözüdür. Pisagorgular da bu görüşü desteklemektedirler. Dinlerde üçlemelerin önem taşıdığı bilinmektedir. Sümerlerin üç tanrısı Anu, Enlil, Ea; Babil'de tapılan Sin (Ay), Samaş (Güneş), ve İştar (Venüs); Hristiyanlıktaki teslis inancı (baba, oğul be kutsal ruh) bunlara örnek olarak verilebilir. [242]

Eski Mısır'da ve Roma kültüründe Thoth- Hermes (İslâm aleminde hızır) için üçlemeler söylenmiştir. Mahmut Erol Kılıç ise İslâm kültüründe Hikmet- Nübüvvet- Hilâfet şeklinde bir üçlemenin Hz. Hızır için yapıldığını belirtmektedir. Bir efsaneye göre 3 kenardan oluşan üçgen piramitlerle aynı yapıyı taşımaktadır ve ilk piramitleri Hermes yapmıştır. [243]

---

[240] Ifrah, *Rakamların Evrensel Tarihi Cilt2*, 236.
[241] Pehlivan, *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*, 39.
[242] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 63-65.
[243] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili,* 119,120.

*Mesnevi'*de üç sayısı kesrete geçiş olarak yorumlanabilir. Vahdetten kesrete varışta üç kişi, üç öğüt, üç çeşit vb. ifadelerden oluşan örnekler yer almaktadır. Bu örneklerden bazıları şunlardır:

"Bir bahçıvan bahçeye bakınca bah- çesinde hırsızı andırır üç kişi gördü.

*

Bir fakih, bir şerif ve bir de sûfi. Her üçü de haylaz, kötü ve vefasız."[244]

*

"Dedi, şikâyetiniz nedir sûfiler? Dediler, bu sûfinin üç olumsuz huyu var."[245]

*

"Kendine gel, çünkü bugün o üç gü- nün ilki. Bu gün zafer günü, firuze günü değil."[246]

2.1.6. Mevlânâ'da Dört (4) ve Beş (5) Sembolizmi

Dört rakamı Sanskritçe'de "Chatur" ismini almaktadır. "Su, deniz ya da okyanus, dört okyanus, Ana yönler anlamında dört 'ufuk', varoluş koşulları" Chatur'un karşıladığı ilgili simgelerin bazılarıdır.[247]

Pisagorcular için dört sayısı "ideal sayı" olarak görülmektedir. 1+2+3+4= 10 sayısı olmak üzere Pisagor öğretilerinde dört sayısı on ile yakından ilişkilidir. Cennette 4 ırmak orta çağ Hristiyanlarda, Hinduizm'de geçmektedir. Benzer şekilde cennetin dört ırmağı

[244] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "İkinci Defter" (2155,2156), 250
[245] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* . "İkinci Defter" (3490), 295
[246] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* . "Beşinci Defter" (1888), 682
[247] Ifrah, *Rakamların Evrensel Tarihi Cilt2*, 70.

İslâmi düşüncede de yer almaktadır.[248] Benzer şekilde *Mesnevi'*de 'cennetin dört ırmağı' geçmektedir.

"Dört ırmak nasıl cennetliklerin buyruğundaysa,

mekân da mekânsızlık da o [âlemin] buyruğundadır."[249]

*

"Cennetin dört ırmağı bizim hükmümüzdedir.

[Ama] bu bizim gücümüz- den değil, Allah'ın buyruğundandır."[250]

Mesnevi'de geçen bu mısralar cennette dört ırmak ifadelerinin yer aldığı beyitlere örnektir.

"Ben, dört unsur ve ilk illet (illet-i ûlâ) değilim.

Tasarrufta ben her zaman bâkiyim." [251]

Bu beyitlerde Mevlâna, maddi varlığın yaratılış temelini oluşturan toprak, su, ateş ve hava şeklindeki "dört unsura: (anasır-ı erbaa)" dikkat çekmekte ama hemen akabinde de "ben bunların daha ötesiyim" demek suretiyle de insanın hakikat, ruh bakımından maddi yönünden daha kuşatıcı bir mertebede bulunuşuna işaret eder.

Mesnevide yer alan her beş sayısını burada ele alma imkânımız olmadığından çokluk belirten beş sayılarından tasavvufi muhteva doğrultusunda yorumlanabilenlerini burada değerlendirme konusu yaptık. *Mesnevi'*de geçen ilgili beyitler şu şekildedir:

"Beş duygudan [oluşan], beş ağızlı testideki suyu her türlü pislikten arıt."[252]

[248] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 91-92.
[249] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (1584), 89.
[250] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (3560), 159.
[251] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "İkinci Defter" (1615), 232
[252] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (2710), 129.

"Bunlar gibi her beş duyu, borudaki [su]gibi gönlün arzusu ve emri üzere akar gider."[253]

*

"Gönül onlara her neyi gösterirse, beş duyu eteklerini toplayıp o yana gider."[254]

*

"Bu beş duyu dışında beş duyu daha vardır. O beş duyu kırmı"ı altın gibiyken, bu beş duyu bakır gibidir."[255]

*

"Birbiriyle bütünleşmiş beş duyunun

beşi de yüce bir kaynaktan gelmektedir."[256]

*

*"*Beş *[duyu] ve yedi [gök]dışında överim onu.*

Yaz şimdi: Dekûkî [imam olup] öne geçti."[257]

*

"Gözünün cevherini nerede harcadın, beş duyunu nerede tükettin?"[258]

Bu beyitler insanın beş duyusundan bahseder. Mevlânâ'ya göre insanın maddi âlemi algılamasına imkân tanıyan maddi beş duyunun ötesinde bir de batıni beş duyu vardı ki bu duyular beşerî, maddi dünyayı değil insanın asıl gayesi olan Allah'ı anlamak ve algılamak için birer sebeptir. Tüm bu duyular ilahi bir tek varlığın farklı tecellileridir.

[253] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (3566), 159.
[254] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (3567), 159.
[255] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (49), 180.
[256] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "İkinci Defter" (3218), 286.
[257] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Üçüncü Defter (2119), 379.
[258] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Üçüncü Defter (2149), 381.

2.1.7. Mevlânâ'da Yedi (7) Sembolizmi

"Sapta, saptan" yedi rakamının Sanskritçe ismidir. "Arınma, Atlar, Ata-kıtalar, Denizler ya da okyanuslar vb." Sapta' nın karşıladığı ilgili simgelerin bazılarıdır.[259] İnsanlığın asırlardır hayran kaldığı yedi sayısı birçok din ve kültürde önemli bir konuma sahip olmuştur.

Hristiyan gelenekte yedi saysına çok önem verilmiştir. Mısır tarihçisi Makrizi Mısır'daki kiliselerde "7 büyük 7 küçük şenlik" kutlandığını belirtmiştir. "Meryem'in 7 sevinci ve 7 kederi" müzikte yedi ritmine uyum sağlamaktadır.[260]

İslâm medeniyetinde 7 dereceli hiyerarşi yer almaktadır. Sufiler özellikle yedi sayısını çok farklı bağlamlarda kullanmaktadırlar. Bedenin yedi letâfetinden söz edilir ve Hz. Adem'den Hz. Peygamber'e kadar 7 peygamberde letâfetin 7 temel özelliği ile dışa vurduğu ifade edilir.[261] Yedi sayısının sembolizmi *Mesnevi*'de de yoğun olarak yer almaktadır. Bunlardan bazı örnekleri şu şekilde verebiliriz:

"Onlar, şu bilinen yedi gökten başka göklerde seyrederler."[262]

*

"Ey oğul, eğer nefsin suretini arıyor san yedi kapılı cehennem kıssasını oku."[263]

*

"Adem, Firdevs'ten, yedi kat göğün yücelerinden [inip] özür dilemek için ta eşiğe gitti."[264]

*

[259] Ifrah, *Rakamların Evrensel Tarihi Cilt2*, 252.
[260] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 131.
[261] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 141,142.
[262] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* . "Birinci Defter" (756), 59.
[263] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (780), 60.
[264] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (1636), 91.

"O tertemiz can fezasının genişliğine kıyasla, yedi gök sahası bile darda."[265]

*

"Biz seniniz, bütün avlar da senin. Ayağını yedinci kat göğe koy da yüksel."[266]

*

"Kendinden daha nazlısına çatarsan, seni yerin yedi kat dibine sokar."[267]

*

"Benim önümde sekiz cennetle yedi cehennem, şamanın önündeki put gibi meydanda."[268]

*

"Yedi yıldız, bir süre her cenine sırayla hizmet eder ey can!"[269]

*

"Ateşten olana der ki git, İblis olup yedi kat toprağın altında hilekârlık yap."

*

"Yedi deniz tümüyle mürekkep olsa, olanak yoktur onun son bulmasına."[270]

*

"Gönül ehli değilsen uyanık ol. Gönle erişmeye çalış, savaşa giriş.

Gönlün uyanınca güzelce uyu. [Artık] yedi [gök] ile altı [yön] gözünden ırak olmaz."[271]

Yedi rakamının yer aldığı tüm beyitleri çalışmamıza taşımamız mümkün olmayacağından yedi rakamının bulunduğu bazı beyitlerin içerdiği farklı tasavvufî

[265] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (2652), 128.
[266] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (3112), 144.
[267] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (3306), 150.
[268] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (3508), 157.
[269] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Birinci Defter" (3775), 166.
[270] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "İkinci Defter" (3526), 296.
[271] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* "Üçüncü Defter" (1222-1223), 349.

manaları burada ele aldık. Bu mısralarda geçen yedi kat gök, yedi kapılı cehennem, yerin yedi kat dibi, yedi cehennem, yedi yıldız, yedi deniz gibi kavramlar ile astroloji, kozmoloji, jeoloji gibi farklı bilimsel ve evrensel kurallar ile tasavvufî yorumlar getirildiği görülmektedir.

"Anlamca yedi katman olan Kur'an gibi onda havasa da avama da besin vardır."[272]

Bu beyitte Kur'an'ın hem manevi derinlik sahibi olan havas sınıfına hem de avam (halk) sınıfına hitap edebilecek zenginlikte olduğundan bahsetmektedir. "Yedi katman" farklı seviyelerde anlaşılabilecek gizli manaları bulunduğunu ifade eder. Taşıdığı derin manevi anlamlar sebebiyle her birey kendi idrak düzeyine göre bu gıdadan faydalanır.

Ruhun manevi yolculuğu şeklinde yorumlanabilen yedi sayısı tasavvuftaki seyr ü sülûk sembolü ile karşılanmıştır. Seyr ü sülük şu anlama gelmektedir: "Gitmek ve girmek. Bir şeyhin nezaretinde, Allah'a vuslat için çıkılan manevî yolculuk. Seyr ü sülûk'un dört mertebesi vardır. 1) Seyr ilallah, 2) Seyr fillâh, 3) Seyr maallah, 4) Seyr anillah."[273]

Seyr ü sülük ile manevi yolculuğa çıkan insan yedi nefis mertebesini aşmaya çalışarak insân-ı kâmil olma yolunda ilerler. Yedi nefis mertebesi şunlardır: 1) "Nefs-i Emmâre", 2) "Nefs-i Levvâme", 3) "Nefs-i Mülhime", 4) "Nefs-i Mutmainne ", 5) "Nefs-i Radiye", 6) "Nefs-i Mardiyye", 7) "Nefs-i kâmile". Manevi yolculuk ve eğitim sürecinde kötü duygu ve düşüncelerinden arınan insanın, iyi ve güzel tabiat özellikleri kazanarak tutum ve davranışlarında değişiklikler meydana gelmesi durumunda bu güzel hasletlerin farklı isimlerle adlandırılması nefis mertebeleridir. [274]

[272] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* (1895), 372.
[273] Cebebioğlu, " Seyr ü sülük "*Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 433-434.
[274]Mehmet Şirin Ayiş, "Nefis Mertebelerinin Psikolojideki Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme: Robert Frager Örneği", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/14 (2019), 554.

2.1.8. Mevlânâ'da Çile Sayısı (40):

Kırk sayısı farklı medeniyetlerden kadim kültürlere ve ilâhî dinlere sirâyet etmiş özel bir sayıdır. Örneğin eski Babil Tanrısı Ea ve Sümer tanrısı Enki ile özdeşleşen 40 sayısı en büyüleyici sayı atfedilmektedir. [275] Yahudilik'te de çölde 40 yıl dolaşan İsrailoğulları, yine 40 gün çileye giren Musa ile Elyasa anlatılmaktadır. [276]

Ortadoğu, İran ve Türkiye'de 40 sayısı yaygın olarak kullanılmaktadır. 40 sayısı asal sayı değildir ve 1,2,4,5,8,10,20 bu sayının pozitif bölenleridir. 1+2+4+5+8+10+20 = 50 olup 40 sayısının kendisinden daha büyüktür. Bu minvalde 40 *"numerous abundans (bereketli sayı)"* olarak tanımlanır. [277]

Kırk sayısı halk nezdinde kendine ayrı bir yer edinmiştir. Kadim geleneklerden gelen kültüre göre 40 arınma için gereken gün sayısıdır. Kırklamak, yeni doğan bir bebeğin kırkının çıkması, yeni doğum yapan kadının kırk gün yatakta kalması gibi misaller verilebilir. Bir şeyin 40 gün üst üste söylendiğinde gerçekleşeceğine inanılması bu sayının değişim için gerekli gün sayısı kabul edildiğine bir örnektir. [278]

Kur'an'ı Kerim' de de 40 sayısı şu âyetlerde geçmektedir: **el-Bakara 2/51**: "Hani, biz Mûsâ ile **kırk** gece için sözleşmiştik. Sizler ise onun ardından (kendinize) zulmederek bir buzağıyı tanrı edinmiştiniz."[279] **el-A'râf 7/142:** "Mûsâ'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit **kırk** geceye tamamlandı. Mûsâ, kardeşi Hârûn'a, "Kavmim arasında benim yerime geç ve yapıcı ol. Sakın bozguncuların yoluna uyma" dedi."[280] **el-Mâide 5/26 : "**Allah, şöyle dedi: 'O hâlde, orası onlara **kırk** yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp

[275] Ferah, *Dinlerde ve Halk İnaçlarında Sayı Sembolizmi*, 26.
[276] Ferah, *Dinlerde ve Halk İnaçlarında Sayı Sembolizmi*, 46.
[277] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 237
[278] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili* 190.
[279] el-Bakara 2/51.
[280] el-A'râf 7/142.

dolaşacaklar. Artık böyle yoldan çıkmış kavme üzülme.'" [281]**Yunus 10/16: "**Deki: "Eğer Allah dileseydi, ben size onu okumazdım, Allah da size onu bildirmezdi. Ben sizin aranızda bundan (Kur'an'ın inişinden) önce (**kırk** yıllık) bir ömür yaşadım. Hiç düşünmüyor musunuz?"[282] **el-Ahkâf 46/15: "**Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır. Nihâyet olgunluk çağına gelip, **kırk** yaşına varınca şöyle der: "Rabbim! Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım."[283]

Kırk sayısına İslâmiyet'te verilen önem yukarıda yazılan âyetlerde göze çarpmaktadır. Hz. Muhammed'e 40 yaşında gelen ilk vahyin olgunluk vasfına vurgu yaptığı görülmektedir. Bunun yanında Arapçadaki mim (م) harfinin ebced değeri 40 olup Hz. Muhammed'e mahsus bir sayı olduğu görüşü yer almaktadır.[284]Araştırmamıza konu olan *Mesnevi*'de de 40 sayısı ile ilgili şu beyitler bulunmaktadır:

"O vezir kendince başka bir düzen kurdu. Vaazı bıraktı, halvete girdi.

Müritleri özlem ateşine attı; kırk elli gün halvette kaldı."[285]

*

"Ondan sonra kırk gün daha kapısını kapadı.

Kendisini öldürdü, varlığından kurtuldu."[286]

*Mesnevi'*de yer alan bu dizelerden yola çıkarak Kırk sayısı tasavvufta "Çile (Erbain, Halvet)" kavramlarıyla ilişkili olarak yorumlanmıştır. "Çile" Farsça, aynı

[281] el-Mâide 5/26.
[282] Yunus 10/16
[283] el-Ahkâf 46/15.
[284] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 238-241.
[285] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* " Birinci defter" (550-551), 52.
[286] Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* . "Birinci Defter" (663), 56

anlamda kullanılan “Erbain” ise Arapça bir kelimedir. Çile tasavvufta şu anlamda kullanılır: “Kırk anlamına gelen “çihil” kelimesinden düzenlenmiş bir terimdir. Bir şeyh nezaretinde dervişin manevi eğitim amacıyla karanlık bir hücrede yalnız başına kırk gün süre ile az uyumak, az yemek, az içmek ve mümkün mertebe sürekli ibadetle meşgul olması uygulamasına çile denir. Bu uygulama, nefsi eğitmek için belirli bir süre halktan uzak kalıp olgunlaşmayı elde etmek için yapılır. Çileye, Arapça olarak erbain de denir. Hemen hemen her tekkede, eskiden bu iş için bir veya birkaç hücre bulunurdu. Mevlevîlerin çilesinin mutfakta 1001 günlük hizmet ile olduğu kaydedilir.” [287]

Mevlevilikte çile çıkaran kişiye derviş veya dede denilirdi.[288] Derviş Mevlevilik yoluna girince benliğinden sıyrılıp tekke içinde verilen hizmetleri yerine getirmesi ve bir hücrede çileye girmesi “çile çıkarmak” şeklinde tasvir edilirdi.[289] Çile çıkarmak Ethem Cebecioğlu’nun sözlüğün de şu şekilde tanımlanmıştır: “Saliklerin, nefsin tezkiyesi (arınması), kalbin saflaşması için bir hücreye girip kırk gün süreyle ibadet, zikir ve fikir ile meşgul olması. Çile bazan, zelle (ufak kusur) karşılığında ceza şeklinde de uygulanırdı. Mevlevî dervişleri, çileyi mutfak hizmetleriyle çıkarırlardı. Yemekle beraber dervişler de pişerdi. Çilenin şeklini mürşid tayin ederdi. Diğer tasavvuf okullarında çileyi yolculuk yaparak çıkaranlar da vardı.” [290]

Derviş kendisine verilen görevleri yerine getiremezse dergahtan yol gösterilirdi. Bu imtihanlardan geçemeyen, hizmet ve çile sınamasına dayanamayan dervişin “çile kırmış” olduğu kabul edilirdi. Çileyi kıran kişinin manevi tokat yiyeceği düşünülür ve hoş karşılanmazdı. [291]

[287] Cebecioğlu, "Çile",*Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 115.
[288] Abdülbâki Gölpnarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mesnevîlik* (İstanbul: İnkılâp ve Aka kitabevi, 1983), 391.
[289] Gölpnarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mesnevîlik*, 395.
[290] Cebecioğlu, "Çile çıkarmak", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 115-116
[291] Gölpnarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mesnevîlik*, 395.

2.1.9. Mevlânâ'da Sonsuzluk (∞) Düşüncesi

George Cantor, dairenin sonsuz noktadan oluştuğunu söyleyen ünlü matematikçidir. Daire döngüselliğin aynı zamanda evrenin sembolüdür. Kendisinden çıkanın kendisine döndüğü gerçeği ile yaklaşılınca aynı noktada doğup batma yine vahdete (birliğe) geri dönüş şeklinde düşünülebilir. [292]

Sonsuzluk kavramını Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'de vahdet-i vücûd anlayışıyla eşleştirebiliriz. Vahdet-i vücûd: "Varlığın birliği. Allah'tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmak, bilmek anlamına gelir. Şuhudî tevhiddeki sâlikin her şeyi görmesi geçicidir, birlik bilgide değil, görmededir. Vahdet-i vücûd zevkle elde edilir, yaşanarak bilinir. Kitap okunarak öğrenilen bir felsefe sistemi değildir. Vahdet-i vücûd'u zevken elde eden sâlik, gerçek varlığın bir olduğunu, bunun da Hakk'ın varlığından ibaret bulunduğunu, Hak ve O'nun tecellîlerinden başka hiç bir şeyin bulunmadığını bilir. Her şey, o Bir'in çeşitli şe'nlerinden görünüşlerinden, tecellîlerinden ibarettir." [293]

Nurettin Topçu, *İslâm ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf* adlı eserinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin dünya görüşünün Panteizme dayandığını belirtmiştir. Panteizm ve vahdet-i vücûd'un hakikatte Allah ve kâinatın bir olduğu gerçeğinden ibaret olduğunu vurgulamıştır. Kalp gözü açık arif kişinin varlıkta Allah'ı gördüğü, Allah'la kalp ile beraber olduğunu anlatılmıştır. "Mevlana'nın dünya görüşünü işte bu vahdet-i vücûdcu görüşten çıkarıyoruz. Dünyamız, sonsuzluk ve ebedilik içinde barınan mutlak vücudun tecelligâhı, bir nevi aynasıdır. Mekân onda bir vehim, zaman bir terennüm, hayat bir kabuk, ölüm bir cilvedir." cümlesiyle sonsuzluğu vahdet-i vücûd ile eşleştirdiğini görebiliriz.[294]

---

[292] Gökcan, *Mevlana'da Evrenin Dili*, 198.
[293] Ethem, " Vahdet-i vücûd" *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 512-513.
[294] Nurettin Topçu, *İslam ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf* (İstanbul: Dergah, 2019), 126.

Mesnevi'de de her şeyin O'nun tecellilerinden ibaret olduğu gerçeği ve sonsuzluk kavramı yer almaktadır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz[295]:

"Gönlünü dikenlerden temizlersen sonsuz gül bahçelerine ulaşırsın"

"Aşk öyle engin bir denizdir ki ne başlangıcı ne de sonu vardır."

"Yukarı baktım tüm yıldızlı göklerde 'Bir' i gördüm,

Aşağı baktım, tüm dalgaların köpüklerinde 'Bir' i gördüm.

Yüreğe baktım, bir deniz, bir evrenler enginliği vardı.

Binlerce düş gördün, tüm düşlerde 'Bir' i gördüm."

2.2. Yunus Emre ve Sayı Sembolizmi

Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde Adnan Ezgi'nin bir mecmuadan alarak neşrettiği bir belgeye göre Türk-İslâm mutasavvıfı Yunus Emre Eskişehir Sarıköy' de 1240 (H. 638) tarihinde doğmuştur. Uzun Firdevsi"nin (ö 918/1512) yazdığı tahmin edilen *Velâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî* eserinde Yunus Emre'nin hayatı ile ilgili en geniş ve ilk bilgilere yer verilmiştir.[296]

Velâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî'de Karahöyük'e buğday almaya giden Yunus Emre'nin Hacı Bektâş-ı Velî'nin yanında kaldığı belirtilir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin ise Yunus Emre'yi Taptuk Emre'ye gönderdiği, Yunus'un bu erenler dergahına eğri odun yaraşmayacağı düşüncesi ile kırk yıl boyunca düzgün odunlar taşıdığı anlatılır. Taptuk Emre'nin kırk yıl müridi olup seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. Nihâyetinde Yunus'un gönül gözünün açıldığı, gözlerinden perdelerin kalktığı ve mücevher değerinde sözler

[295] İspir, *Mevlânâ Celaleddinî Rûmî,* 98-99

[296] Mustafa Tatçı, "Yûnus Emre", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/600-606.

söylemeye başladığı nakledilir.[297] Bir diğer yandan Abdulbaki Gölpınarlı Yunus Emre'nin Divân'ında ve risalesinde Hacı Bektâş-ı Velî'ye dair hiçbir ima olmadığını belirterek Yunus ve tarikat silsilesindekilerin Hacı Bektâş-ı Velî mensubu olduğuna inanmadığını belirtmiştir. [298]

"Mevlânâ Hudavendigâr bize nazar kılalı

Anın görklü nazarı gönlümüz aynasıdır."[299]

*

"Mevlânâ sohbetinde saz ile işret oldu

Ârif ma'niye daldı çün biledir ferişte"[300]

*

"Fakıh Ahmed Kütbüddin Sultan Seyyid Necmeddin

Mevlânâ Celâleddin ol kutb-ı cihan kanı"[301]

Bu beyitler Yunus Emre'nin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'de hakkındaki sözleridir. Bu beyitlerden ilki Raif Yelkenci'nin Yunus'un devrine yakın bir tarihte yazılan Divan'ındadır. İkinci beyit eski ve doğru nüshaların hepsinde bulunmaktadır. Üçüncüsü ise daha yeni nüshalarda bulunmaktadır. [302]

[297] Tatçı, "Yûnus Emre", 43/600-606.
[298] Abdulbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), xxx.
[299] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*, 64/4, 127.
[300] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*, 301/7, 280.
[301] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*, 396/14, 342.
[302] Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, xxvii.

Yunus Emre Mevlânâ Celâkeddin Rûmî'nin ebediyete göçtüğü tarihte otuz dört yaşındadır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî' ile Konya'da görüşmüş ve onun meclislerinde bulunmuştur. Yunus'un tahsil hayatının da Konya'da geçtiği sanılmaktadır. Bunları Yunus'un mısralardan anlamaktayız. [303]

"Yunus'un bu sözünden sen mani anlarısan

Konya menâresini göresin bir çuvalduz"

Bektaşi Vilâyet-Nâmesinde (Menâkıb-ı H.B.V.) Yunus Emre'nin Eskişehir'e yakın Sarıköylü'de vefat ettiği belirtilmektedir.[304] Adnan Ezgi'nin neşrettiği mecmuaya göre Yunus Emre seksen iki yıl yaşamış ve 1320 (H. 720) yılında vefat etmiş büyük mutasavvıf şairdir. [305] Anadolu'nun birçok yerinde ona ait olduğu söylenen mezarlar bulunmaktadır. Yunus Emre köyü (Eskişehir Sarıköy), Aksaray Ortaköy, Erzurum Dutçu köyü, Manisa Kula Emresultan köyü, Ankara Nallıhan Emremsultan köyü, Karaman, Bursa. Isparta Keçiborlu, Afyon Sandıklı, Ünye, Sivas, Azerbeycan Gâh Yunus Emre'ye ait olduğu söylenen makamlarının bulunduğu bölgelerdendir. [306]

Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nushiyye* ve *Dîvân-ı İlâhiyât (Şiirler)* isimli eserleri mevcuttur. Yazdığı şiirler asırlardır büyük ilgi görmektedir. Şiirlerindeki derin manâ dili incelenerek birçok araştırmaya konu olmuştur. Yunus Emre'nin eserindeki sayılar da ilâhî hakikati anlamak açısından önemlidir.

Yunus Emre de sayılar, onun şiirlerindeki farklı sembol ve metaforlarla mana açısından derin önem arz eder. [307] Özellikle *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eserinde sayı ve

[303] Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, xxx.
[304] Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, xxxii.
[305] Tatçı, "Yûnus Emre", 43/600-606.
[306] Tatçı, "Yûnus Emre", 43/600-606.
[307]Funda Toprak, "Yunus Emre'de Metaforik Olarak Sayılar (Bir, İki, Dört ve Katları)", *Türk Dili ve Edebiyatı Çalışmaları,* ed. Ezgi Sırt 2022), 231.

harflere yer verdiği görülmektedir. [308] Yunus Emre, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi okumuş ve onun eserlerinden faydalanmıştır. Bilindiği gibi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerinde de sayılar ve geometrik terimler almaktadır. [309]

"Bizi biz koyalum anlar biz olalum

Birligi tuyanlar ikilik koyalar"[310]

....

"Bu ezelî birligi yâ bu cihân dirligi

Yâ bu gönül birligi bil kudret budagıdur"[311]

2.2.1. Yunus Emre Vahdetin Temsili Olarak Bir (1)

Bir sayısı mutlak birliği belirtmekle birlikte tevhid ve vahdeti temsil eder. Bütün sayılar birlerin birleştirilmişidir. Yunus Emre'nin "Bir ben vardır benden içeri" sözü onun varlığının bir parçası olması mantığını taşımaktadır.[312] Allah'ın birliğinden sürekli bahseden Yunus Emre Allah'a şirk koşanları eleştirmektedir.[313] Bir sayısını kullanması ayrıca varlığa belirlilik katmaktadır.

Yunus'un *Divan'*ından şu beyitleri "bir-iki" sembolizmine örnek olarak burada zikredebiliriz.

"Bizi biz koyalum anlar biz olalum

Birligi tuyanlar ikilik koyalar"[314]

*

[308] Hüseyin Ayan, "Yunus Emre'de Sayılar", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri* 1991), 371.
[309] Ayan, "Yunus Emre'de Sayılar", 372.
[310] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*,) 51.
[311] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*, 28.
[312] Toprak, "Yunus Emre'de Metaforik Olarak Sayılar (Bir, İki, Dört ve Katları)",
[313] Çukurlu, "Sayılar ve Yunus Emre", 167.
[314] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*, 62/7, 126.

"Bu ezelî birligi yâ bu cihân dirligi

Yâ bu gönül birligi bil kudret budagıdur"[315]

Bu beyitlerde kâinatın bütününe sirâyet eden birliğin salikin düşünce ve davranışlarına yansımasından bahsedilmekte ve salike ikilikten, nifaktan, gönül ayrılığından uzaklaşarak tevhid bilincine varması istenmektedir. Bütün bu sözleriyle Yunus tevhidin hakikati üzerinden toplumsal birlik ve beraberliğin önemi vurgulanmaktadır.

2.2.2. Yunus Emre Kutupsallığın Temsili Olarak İki (2)

İki sayısı Yunus Emre'de kutupsallığı temsil eder. Benlik/ senlik, dünya/ahiret, iki cihan manalarına gelmektedir. İki cihanda Allah ile birlikte olmak sûfinin temel amacı olmalıdır. Sûfi nefsini öldürerek ikiliklerden arınabilecektir. [316]

"Geçdüm hod-bîn ilinden el çekdüm dükelinden

Ol İkilik Bâbından Birlige Bitüp Geldüm" [317]

*

"Senlik-benlik olıcak iş ikilikde kalur

İkilik dutan kişi niçe birike birle"[318]

İkilik düşüncesinde olan insan varlığı ve kulluğu kavrayamamıştır. İkilik düşüncesini bir kapı ile temsil eden Yunus Emre bu metaforla bencilliği bir ülke olarak

[315] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*, 33/7, 108.
[316] Toprak, "Yunus Emre'de Metaforik Olarak Sayılar (Bir, İki, Dört ve Katları)", 240.
[317] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*, 181/3, 200.
[318] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*, 338/5, 303.

ifade etmiş ve bu kapıdan bir olarak çıktığını ifade etmiştir. [319] Ayrıca Yunus Emre iki sayısıyla Allah'a şirk koşmayı ifade etmektedir.[320]

"İkiligi terk itgil birlik makâmın tutgıl

Cânlar cânın bulasın iş bu dirlik içinde "[321]

*

"Gönlinde ikilik tutan ol metâ'ı bunda satan
Yarın Cehennem'de yatan bunda namâz kılmayandur"[322]

*

"Bize birlik sarâyın togru beşâret ayın

Geç ikilik fikrinden kogıl benligi yâ kul"[323]

Yunus Emre bu mısralarda da ikiliği bırakmak gerektiğini ifade etmiştir. Vahdet-i vücud onun haricinde her şeyin ikiliğe dönüştüğünü belirten felsefe olarak iki kavramına Yunus Emre'nin bakışını temsil eder. [324]

2.2.3. Yunus Emre'de Üç (3) Sembolizmi

Yunus Emre'de 3 rakamı akl-ı küll, akl-ı cüz, akl-ı maaş şeklinde üç akıl, ilm-i zahir, ilm-i batın, ilm-i hakikat şeklinde üç ilim olarak kullanılmıştır. Üç kişi, üç rekât, üç farz bu sayının onun şiirlerinde geçen diğer kullanımlara örneklerdir. [325]

[319] Toprak, "Yunus Emre'de Metaforik Olarak Sayılar (Bir, İki, Dört ve Katları)", 241.
[320] Çukurlu, "Sayılar ve Yunus Emre", 168.
[321] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*, 303/3, 282.
[322] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*, 99/5, 149.
[323] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*, 151/4, 120.
[324] Toprak, "Yunus Emre'de Metaforik Olarak Sayılar (Bir, İki, Dört ve Katları)",
[325] Çukurlu, "Sayılar ve Yunus Emre", 168.

“Ahşam durur üç farîza tagca günâhun arıda

Eyü ‘amellerün sinde şem ü çerâg olsa gerek”[326]

*

“Tanlacak turı gelgil elüni suya urgıl

Üç kez salâvât virgil andan bakgıl güneşe”[327]

*

“Üçüncü kapusında üç evren vardur anda

Sana hamle iderler olmasun kim dönesin”[328]

2.2.4. Yunus Emre’de “Anâsır-ı Erbaa” Olarak Dört (4)

Elif harfi kendi sembolizmi içerisinde Yunus Emre’de kutsal dört kitabın anlamlarının toplanması ile vahdeti anlatır. Ayrıca toprak, su, ateşen ibaret olan “anâsır-ı erbaa” Yunus Emre şiirlerinde kullanılan “dört” sayısının sembolik temsillerindendir.[329] “Anâsır-ı erbaa” kavramıyla maddi âlemin ve insanın bedeninin yaratılıştan bahsedilir ve maddenin temelindeki dört hakikate dikkat çekilir. Onun şiirlerinde ayrıca dört kitap gibi kullanımlar da görülmektedir.

“Dört muhâlif nesneden dört dîvârun

Sâzikâr eyledi virdi kerâmet”[330]

*

[326] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü’n Nushiyye*, 136/6, 172.
[327] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü’n Nushiyye*, 341/2, 305.
[328] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü’n Nushiyye*, 242/9, 319.
[329] Toprak, "Yunus Emre’de Metaforik Olarak Sayılar (Bir, İki, Dört ve Katları)", 243-247.
[330] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü’n Nushiyye*, 19/2, 100.

“Gökden inen dört kitâbı günde bin kez okurısan

Erenlere münkirisen dîdâr ırak senden yana”[331]

*

“Miskîn Yûnus'un nefsi dört tabî'at içinde

'Işkıla cân sırrına pinhân varasum gelür”[332]

Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marifet Tasavvuftaki dört kapı şeklinde belirtilir. Tüm bunları aşanlar velâyet derecesinde artık bulunurlar.[333]

2.2.5. Yunus Emre’de Yedi (7) ve Kırk (40) Sembolizmi

Yunus Emre’de 7 sayıs,ı 7 cehennem, 7 gök, 7 yıldız, 7 İklim, 7 yer, 7 deniz gibi geniş bir kullanım mevcuttur. Tasavvuf yolunda Allah’a erişmek için 7 sayısı önemli bir yer tutmaktadır. Allah’ın Cemalini görmek Yunus Emre’nin düşüncesine göre mümkün olabilir. Yunus Emre ayrıca kalp gözü ile gören kişinin yedi tabakadan sonra gaybın ilk perdesine erebileceğini belirtir. [334] Bu tabakaya ulaşmak için yedi nefis perdesi olan nefs-i emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râdıye, mardiyye ve kâmile’yi aşmak gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Yedi ile ilgili örnek beyitler şunlardır.

“Yidi veyil Tamu'sını kül eyler ‘âşıklar âhı

Kasd ider sekiz uçmagı nûr ide nûra katmaga”[335]

“Şeddâd yapdı Uçmagını girmedin aldı cânını

[331] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü’n Nushiyye*, 10/4, 94.
[332] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü’n Nushiyye*, 46/10, 116.
[333] Toprak, "Yunus Emre’de Metaforik Olarak Sayılar (Bir, İki, Dört ve Katları)", 247.
[334] Babacan, "Yûnus Emre Metinlerinde Sayılar", 285.
[335] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü’n Nushiyye*, 1/9, 88.

Bir dem amân virdürmedi yidi iklîm dutan ana”[336]

Dört kapı Yunus Emre’ de 40 makam ve 160 menzil olmaktadır.

“Dört kapudur kırk makâm yüz altmış menzili var

Ana irene açılur vilâyet derecesi” [337]

*

“Anda beni cân eyledi et ü sünük kan eyledi

Dört on güni diyicegez degirtmege düşdi gönül”[338]

2.2.6. Yunus Emre Olarak Sonsuz (∞)

Sonsuzluk kavramını ise Denizlerin Kumu, Uzayın Yıldızları… gibi ifadeler yer almakta ve varlığın sayılamayacağını belirtmektedir.[339] Bir birimi sonsuza kadar bölebiliriz. Elde edilen her yeni parça yeni bir varoluşla benzerdir. Bölünen parçaların tekrar birleştirilip toplanması yeni bir varlık olacak ve buda bize tekrar tekliği gösterecektir. Yunus Emrede bu sürekli varlık durumuna bir hayranlık gözlenmektedir. Amaç ise bu sonsuz varlıkla bir tek olan Allah’a ulaşmaktır. [340]

Buraya kadar Mevlâna ve Yunus Emre’nin eserlerinde geçen bazı sayıları tasavvufta sembolik dil ekseninde ele almış olduk. Her iki sufinin düşüncesinde sayıların işaret ettiği tasavvufi kavram ve muhteva bakımından benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu benzerlik ve farklılıklara işaret etmek üzere

[336] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü’n Nushiyye*, 11/2, 11.
[337] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü’n Nushiyye*, 351/13, 312.
[338] Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü’n Nushiyye*, 152/2, 181.
[339] Ayşe İlker, "Yunus Emre’de Sayı ve Varlık", 143.
[340] İlker, "Yunus Emre’de Sayı ve Varlık", 144-145.

Mevlânâ ve Yunus Emre'nin eserlerinde kullandığı sayılar mukayeseli şekilde verilmiştir. Bu tablodaki kavramlar birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamaktadır.

Tablo 2.1. Mevlâna ve Yunus Emre'de sayıların kavramlarla karşılığı

	Mevlâna	**Yunus Emre**
Sıfır	**Fenâ, ayan-ı sabite**	**-**
Bir	**Vahdet-kesret**	**Vahdet** **Tevhit**
İki	**Cem ve Fark** **Camiu'l Ezdat**	**Kesret**
Üç	**Kesrete geçiş**	**İlm-i Zahir, İlm-i Batın,** **İlm-i Hakikat**
Dört	**Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat**	**Anasır-ı Erbaa**
Yedi	**"insân-ı kâmil"** **Seyr-i sülûk**	**nefs-i emmâre, levvâme,** **mülhime, mutmainne,** **râdıye, mardiyye** ve **kâmile**
Kırk	**Erbaîn (Çile, Halvet)**	**nefis terbiyesi**
Sonsuzluk	**Vahdet-i vücut**	**Vahdet-i vücut**

SONUÇ

Sayılar evrenin dilini anlamak için bir anahtar görevi görmektedir. İslâm kültüründe ve birçok inançta sayıları araştıran filozoflar buradan yola çıkarak hakikate ermeyi amaç edinmişlerdir. Pisagorcular bu amaçla hareket etmiş ve evreni tanımak için matematiği bir basamak olarak kullanmışlardır.

Tasavvufa baktığımızda ise sayı sembolizmine eserlerinde bir şekilde yer veren pek çok sufi müellif bulunmaktadır. Biz bu çalışmamızda sayı sembolizmini Yunus Emre ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin düşünceleri ekseninde mukayeseli olarak ele aldık. Bu iki büyük sufi müellif eserlerinde sayı sembolizmini sıkça kullanmışlardır. Mevlânâ'nın *Mesnevi'*sinde bir sayısını vahdet, iki sayısını cem' ve fark, üç sayısını kesrete geçiş, dört sayını tasavvuf mertebeleri, yedi sayısını nefsin mertebeleri, kırk sayını çile kavramı, sonsuzluğu ise vahdet-i vücut düşüncesi doğrultusunda yorumlamaya çalıştık.

Birliği tevhit ve vahdetle ilişkilendiren Yunus Emre, ikiliğin zıtlık olduğunu belitmiş, anâsır-ı erbaa kavramını dört sayısını kullanarak anlamlandırmıştır. Benzer şekilde sonsuzluk kavramı her iki sufînin eserlerinde anlam bulmuştur. Her iki sufinin de çalışmamıza konu edindiğimiz sayıları aralarında küçük bazı farklılıklar olsa da tasavvufi düşünceyi; tevhid, yaratılış, varlık, varlıkta birlik-çokluk ilişkisi, vahdet-i vücûd, nefs mertebeleri, çile gibi önemli konularıyla alakalı olarak ele aldıkları görülmüştür. Araştırmamız ayrıca Yunus Emre ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin eserlerinde kullandıkları sayılar ile tasavvufi kavramlar arasındaki ilişkiler tablo halinde toplu bir şekilde sunulmuştur.

İslâm'da vefk tabloları ile yapılan bazı ritüel ve uygulamalar diğer inançlarda da benzer şekilde yapılırken tablolardaki satır sütun uyumları dikkat çekmiştir. Bu çalışmada değinilen vefk tablolarındaki sayı uyumları araştırmacılar için yeni bir konu oluşturabilir. Ayrıca Yunus Emre ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin eserlerindeki çalışmamız kapsamına dahil edemediğimiz diğer tüm sayılar yine bizim çalışmamızda yer veremediğimiz diğer bazı tasavvufi kavram ve muhteva doğrultusunda da daha geniş bir perspektiften yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

Atabek, Reşat. *Sayı Sembolizmine Genel Bakış*. İstanbul: Mimar Sinan Yayınları, 1987.

Ayan, Hüseyin. "Yunus Emre'de Sayılar". *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri* 69/2 (1991), 371-383.

Ayiş, Mehmet Şirin. "Nefis Mertebelerinin Psikolojideki Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme: Robert Frager Örneği". *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/14 (2019), 547-567.

Babacan, Vasfi. "Yûnus Emre Metinlerinde Sayılar". *Türük Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 1/15 (2018), 270-204.

Babaoğlu, Ali. *Hermetizm*. İstanbul: Bds yayınları, 1997.

Buchanan, Michelle. *Numeroloji* çev. Ece Tuğba Saka. İstanbul: Ganj, 2018.

Çağlar, Zafer Ali. *Sayı Sembolizmi Açısından Kur'ân'da Yer Alan Sayılara Genel Bir Bakış*. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Çakmaklıoğlu, Muhammet Mustafa. "Mevlânâ'ya Göre İnanç ve İbadet Boyutlarıyla Dindarlıkta Sûretten Mânâya Yöneliş". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 7/3 (2007), 7-28.

Çakmaklıoğlu, Muhammet Mustafa. *Tasavvuf*. Ankara: Bilay, 1. Baskı, 2020.

Çelik, Aysun. "Sayı Sembolizmi Bağlamında "Garîb-Nâme"". *Gazi Türkiyat* 24 (2019), 67-92.

Çetinkaya, Bayram Ali. *Sayıların Gizemi ve Tasavvufun Dinamikleri- İhvân-ı Safâ Modeli*. İstanbul: İnsan, 4. Baskı, 2020.

Çiftçi, Halit Ahmet. ""Çeşitli Kültürlerdeki Okült İnanç ve Uygulamaların Türk-İslâm Kültürüne Yansıması Üzerine Bir İnceleme"". *İslâm medeniyeti araştırmaları dergisi* 2/2 (2017), 195-219.

Çubukçu, Hatice. "Sayı Sembolizminin Tasavvuftaki Zikir Sayılarına Etkisi". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 60 (2017), 1-15.

Çukurlu, Talip. "Sayılar ve Yunus Emre". *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri Kitabı. Hazırlayan. Erdoğan Boz* 165/(2010), 165-180.

Danesi, Marcel. *Pisagor'un Mirası*. çev. Emre Bekman. İstanbul: Ketebe, 1. Baskı, 2021.

Dönmez, Ali. *Matematiğin Öyküsü ve Serüveni "Dünya Matematik Tarihi Ansiklopedisi" 6.Cilt*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1. Baskı, 2005.

el- Hakîm, Suad. *İbnü'l Arabî Sözlüğü*. ed. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı, 1. Baskı, 2025.

El Hüseyni, Süleyman, *Havas-ul Kur'an Kenz-ül Havas* sad. Mustafa Varlı, (İstanbul: Esma), 1990.

Elmas, Ayşe Büşra – Erkal, Fatma. "Georg Cantor'a Göre Matematiksel ve Mantıksal Sonsuzluk". *Kalemname* 9/18 (2024), 189-200.

Ethem, Cebecioğlu. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto, 2014.

Fazlıoğlu, İhsan. "Aristoteles' in sayı tanımı". *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 15 (2003), 127-138.

Ferah, Hakan. *Dinlerde ve Halk İnaçlarında Sayı Sembolizmi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Gökcan, Melike. *Mevlana'da Evrenin Dili ve Geometrik Sembolizmin Tasavvufi Açılımı*. Ankara: Akademisten Kitabevi, 2021.

Gölpnarlı, Abdulbaki. *Hurufilik Metinleri Kataloğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.

Gölpnarlı, Abdülbâki. *Mevlânâ'dan Sonra Mesnevîlik*. İstanbul: İnkılâp ve Aka kitabevi, 2. Baskı, 1983.

Gölpınarlı, Abdulbaki. *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 14. Baskı, 2021.

Güney, Zekeriya – Korkmaz, Nebiye. "Georg Cantor'un Sonsuzları". *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014),

Gür, Sadık. *İbn Arabî'de Harf ve Sayı Sembolizmi (İlm-i Huruf)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri, Tasavvuf Anabilim Dalı, Bütünleşik Doktora Tezi, 2024.

Hakkı Hz., Erzurum- Hasankaleli İbrahim *Marifetname* 4 Cilt. sad. Turgut Ulusoy. İstanbul: Bahar Yayınevi, 1974.

Hakkı, Erzurumlu İbrahim *Mârifetnâme*. sad. M. Fuad Başar. İstanbul: Âlem, 2018.

Hawking, Stephen. *Zamanın Kısa Tarihi*. çev. Mehmet Ata Arslan. İstanbul: Alfa Bilim, 99. Baskı, 2013.

Hawking, Stephen. *Kara Delikler*. çev. Kerem Cankoçak. İstanbul: Alfa Bilim, 36. Baskı, 2017.

İbn Arabî, Muhyiddin. *Fütuhat-ı Mekkiye 1*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.

İbn, Haldun. *Mukaddime*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2. Baskı, 2020.

Ifrah, Georges. *Rakamların Evrensel Tarihi* Cilt 1. çev. Kurtuluş Dinçer. İstanbul: Alfa Bilim, 2016a.

Ifrah, Georges. *Rakamların Evrensel Tarihi* Cilt 2. çev. Kurtuluş Dinçer. İstanbul: Alfa Bilim, 2016b.

İlker, Ayşe. "Yunus Emre'de Sayı ve Varlık". S.Sami İlker Armağanı, İstanbul: Ihlamur Akademi, 2022.

İspir, Ömer Faruk. *Mevlânâ Celaleddinî Rûmî.* Ankara: Lopus, 2021.

Jafarova, Farida. *14. Yüzyıl Divan Şiirinde Harf, Rakam ve Sayı Simgeleri (Ahmedî, Yûnus Emre, Nesîmî, Kadı Burhâneddin)* Konya: Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Kansızoğlu, Yakup. *Şifreci Yanılgı Hurufilik Tasavvuru/ Harf Gizemciliği ve Kur'an Yorumuna Olan Etkileri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.

Kazar, Mehmet. "Erzurumlu İbrahim Hakkı hayatı, kişiliği ve eserleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2001), 333-350.

Kiliç, Sibel. "Eski Türk Topluluklarında Sayı Sembolizmi ve Türkmen Takılarına Yansıması". *Turkish Studies* 11/2 (2016), 733-754.

Küçük, Hülya. "Tıp ve Tasavvuf". ed. Ahmet Cahid Haksever. 592-629. Ankara: 2022.

Küçük, Osman Nuri. *İbnü'l Arabî Sayılar ve Rüyalar*. İstanbul: Nefes, 5. Baskı, 2022.

Kur'an-ı Kerim Meali. haz. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

Livio, Mario. *Tanrı Matematikçi mi?* çev. Berna Gülpınar. İstanbul: Altın Kitaplar, 6. Baskı, 2022.

Merter, Mustafa. *Psikolojinin Üçüncü Boyutu Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili*. İstanbul: Kaknüs yayınları, 1. Baskı, 2014.

Naddah, Sami. "Sanatta en güzel kıvam : Ahsen-i Takvîm". Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, (2013).

Neumayer, Petra. *Sayılarla İyileşme*. çev. Ceyda Aydın. İstanbul: Kuraldışı, 6. Baskı, 2022.

Öngören, Reşat "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 29/441. Ankara: TDV Yayınları, 2004

Parladır, Saim. "19.Yüzyıla Ait El Yazma Bir Dua Kitabı Bağlamında Büyü-Din İlişkisi". *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* 12 (2014), 109-143.

Pehlivan, Gülnihal. *Batı Kültüründe Sayıların Gizemi*. Batı Araştırmaları Merkezi: 2016.

Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn-i *Mesnevî-i Ma'nevî* çev. Derya Örs- Hicabi Kırlangıç. İstanbul: Türkiye Yazma eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Baskı, 2015.

Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn-i *Divân-ı Kebîr VII-2*. çev. Abdulbaki Gölpınarlı. İstanbul: Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, 4. Baskı, 2022.

Schimmel, Annemarie. "Din'de Sembolün Fonksiyonu Nedir?". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3-4 (1954), 67-74.

Schimmel, Annemarie. *Sayıların Gizemi*. çev. Mustafa Kübüşoğlu. İstanbul: Alfa, 5. 2022.

Tatçı, Mustafa “Yûnus Emre”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 43/600-606. Ankara: TDV Yayınları, 2013

Tatçı, Mustafa. *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*. İstanbul: H yayınları, 2. Baskı, 2011.

Topçu, Nurettin. *İslâm ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*. İstanbul: Dergah, 15. Baskı, 2019.

Toprak, Funda. "Yunus Emre'de Metaforik Olarak Sayılar (Bir, İki, Dört ve Katları)". *Türk Dili ve Edebiyatı Çalışmaları*. ed. Ezgi Sırt. 231-296. 2022.

Ünal, Arif. *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetname'sindeki Kozmolojik Görüşlerinin Analizi ve Günümüz Bilimi Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Üniverisitesi, Felsefe ve Din abailimleri Anabilim Dalı İslâm Felsefesi Tarih Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Yakıt, İsmail. "Mevlevîlikte ve Mevlevîhânelerde Ebced Hesabının Rolü". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (1996), 31-41.

Yakıt, İsmail. *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih düşürme*. İstanbul: Ötüken, 5. Baskı, 2022.

Yaşaroğlu, Kâmil “Kalem Sûresi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 24/247. İstanbul: TDV Yayınları, 2001

Yılmaz, Hasan Kamil. *Ana hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*. İstanbul: Ensar, 34. Baskı 2022.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Zeno_Dichotomy_Paradox_alt.png erişim 28 Eylül 2025.

ÖZET

Tasavvufî düşüncede sayı sembolizminin araştırıldığı bu çalışmada öncelikle sayı sembolizminin tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Birçok din ve uygarlık sayılara büyük önem atfetmiştir. Kutsal kitaplardan edebiyata, felsefeden astrolojiye, mitolojiden mistik düşüncelere kadar her alanda sayı sembolleri kullanılmıştır. İslâm dünyasında matematikte en önemli isimlerden biri olan el-Hârizmî ise algoritmanın kurucusu olarak bilinir. O, sistematik cebir çalışmalarını yapan ve İslâm dünyasında ilk kullanan isim olmuştur. Aynı iki sayı birbirinden çıkarıldığında âlemde bir boşluk oluşmadığını temsil etmek için sıfırı "0" şeklinde göstermiştir.

Batı dünyasının ünlü matematik, fizik ve felsefecilerinden İslâm medeniyetindeki alimlere kadar yapılan matematiksel çalışmalarda, sayı, geometrik şekil, harf ve sembollerde tasavvuftaki ayân-ı sabite kavramının mevcudiyeti gösterilmeye çalışılmıştır. Batılı bazı bilginlerin matematiksel kavramlardan yola çıkarak kâinatı, Tanrı'nın varlığının ispatı olarak gördükleri vurgulanmıştır. İslâm medeniyetinde de Allah'ın varlığının ve tecellisinin ispatını sayılardan yola çıkarak gösteren mutasavvıların bu konudaki görüşlerine yer verilmiştir.

Sayı mistisizmi başlığı altında kadim medeniyetlerden günümüz dünyasına kadar harf ve sayıların gizli ve bâtınî ilimlerde yer aldığı görülmüştür. Bu ilimlerin İslâm dünyasına etkileri araştırılmıştır. Sayıları kullanarak gelecekten haber alma veya mevcut duruma müdahale etme niyeti ile yapılan ritüeller incelenmiştir. Sayılar ve gayb arasındaki bağlantı incelenmiş ayrıca değişik medeniyetlerce yapılan tablo ve vefkler arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Geleceği ve varlığın gelecekle

olan bağlantılarını merak eden insanoğlunun harf ve sayılara farklı anlam ve semboller atfettiği vurgulanmıştır.

Tasavvufî literatürde sayıların, insanın ruhsal ve duygusal dünyasındaki etkileri bu çalışmanın üzerinde durduğu noktalarından biridir. İhvân-ı Safâ topluluğunun sayı sembolizminden faydalanarak gizli ilimleri öğrenme isteklerine değinilmiş ayrıca Hurûfîlik düşüncesi ele alınmıştır.

Bu bağlamda şiir ve metinlerinde değişik metaforları kullanan sufîlerden Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Yunus Emre'nin eserlerinde kullandıkları sayı sembolizmi araştırılmıştır. Yunus Emre ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerindeki sayı sembolizmi, bu değerli düşünürlerin tasavvufî öğretilerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Tez, sayıların mistik anlamlarını ve bu sayıların tasavvufî düşüncedeki yerini daha derinlemesine anlamayı hedeflemektedir. Bu iki mutasavvıfın eserlerinde sayıların temsil ettiği terimler karşılaştırılmış ve buna dair yorumlamalar yapılmıştır. Sonuç olarak, bu tez çalışması, tasavvufî düşüncede sayıların ne kadar önemli ve anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kavramlar: Tasavvuf, Sayı Sembolizmi, Yunus Emre, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, İhvân-ı Safâ

ABSTRACT

In this study on number symbolism in Sufi thought, first of all, the historical development of number symbolism is discussed. Many religions and civilizations have attached great importance to numbers. Number symbols have been used in every field, from holy books to literature, from philosophy to astrology, from mythology to mystical thoughts. One of the most important names al-Khwarizmi, in mathematics in the Islamic world, is known as the founder of the algorithm. He was the first to do systematic algebra studies and to use them in the Islamic world. He showed zero as “0” to represent that when the same two numbers are subtracted from each other, there is no gap in the universe.

Mathematical studies, from renowned mathematicians, physicists, and philosophers of the Western world to scholars in Islamic civilization, have attempted to demonstrate the presence of the Sufi concept of the fixed signs in numbers, geometric shapes, letters, and symbols. It has been emphasized that some Western scholars, drawing on mathematical concepts, view the universe as proof of God's existence. The views of Sufis in Islamic civilization, who also use numbers to demonstrate the existence and manifestation of God, are also included.

Under the heading of number mysticism, letters and numbers have been found to have a place in secret and esoteric sciences from ancient civilizations to the present day. The influence of these sciences on the Islamic world has been explored. Rituals performed with the intention of using numbers to divine the future or intervene in the present have been examined. The connection between numbers and the unseen has been examined, and the similarities and differences between paintings and wafks created by different civilizations have been revealed. It has been emphasized that human beings, curious about

the future and the connections between existence and the future, have attributed different meanings and symbols to letters and numbers.

The impact of numbers on the human spiritual and emotional world in Sufi literature is one of the points of focus of this study. The Ikhwan al-Safa community's desire to learn esoteric sciences by utilizing number symbolism is also discussed, as is the idea of Hurufism.

In this context, the number symbolism used in the works of Mevlana and Yunus Emre, two Sufis who employ various metaphors in their poems and texts, was investigated. The number symbolism in the works of Yunus Emre and Mevlana Celaleddin-i Rumi contributes to a better understanding of the Sufi teachings of these esteemed thinkers. This thesis aims to provide a deeper understanding of the mystical meanings of numbers and their place in Sufi thought. The terms represented by numbers in the works of these two Sufis are compared and interpreted accordingly. Ultimately, this thesis reveals the significance and significance of numbers in Sufi thought.

Keywords: Sufîsm, Number Symbolism, Yunus Emre, Mevlana, Ikhwan al-Safa